

VERLDSFREDEN UNDER NAPOLEON.

DEN EUROPEISKA POLITIKEN FRÅN FREDEN I AMIENS (MARS 1802)

TILL FRANSK-ENGELSKA KRIGETS UTBROTT (MAJ 1803).

EFTER AKTER I LONDON, PARIS OCH BERLIN.

AKADEMISK AFHANDLING,

SOM

MED TILLSTÅND AF

VIDTBERÖMDA FILOSOFISKA FAKULTETEN I LUND

KOMMER ATT OFFENTLIGEN FÖRSVARAS

Å LÄROSALEN N:o VI LÖRDAGEN DEN 16 APRIL 1887

KL. 10 F. M.

AF

JOHAN THYRÉN,

DOCENT I HISTORIA VID LUNDS UNIVERSITET.

LUND 1887.

MALMSTRÖM & KOMP'S BOKTRYCKERI.

MIN VÖRDADE MORFADER

CARL JOHAN SCHLYTER

TILLEGNAS DETTA RINGA ARBETE.

Öfversigt af innehållet.

	Sid.
I. Freden i Amiens	1—25.
Inledning	1—4.
Fredsunderhandlingen i <i>Lüneville</i> mellan Frankrike och Österrike	4—7.
Krig och underhandling mellan Frankrike och England: preliminärerna i <i>London</i>	8—14.
Början af underhandlingarna öfver indemnisationerna i Tyskland: Oktober-fördraget i <i>Paris</i> mellan Frankrike och Ryssland	15—19.
Fredsunderhandlingen i <i>Amiens</i> mellan Frankrike och England m. fl.	20—25.
II. Inre förhållanden	26—46.
<i>Ryssland.</i> Alexander I. Bröderna Woronzow	26—29.
<i>Turkiet.</i> Passavan Oglou. Tillståndet i Egypten	29—30.
<i>Österrike.</i> Frans I. Ludvig Cobenzl	31—32.
<i>Preussen.</i> Fredrik Wilhelm III. Haugwitz	33—34.
<i>Bataviska och Helvetiska republikerna</i>	35—36.
<i>Italienska staterna</i>	36—37.
<i>Spanien</i>	37—39.
<i>England.</i> Engelska aristokratien. Addingtonska ministären	39—41.
<i>Frankrike.</i> Napoleons karaktär	41—46.
III. Riksdagsbeslutet i Regensburg	47—66.
Rysslands särskilda medlingsförsök i tyska frågan	47—48.
Bonaparte sonderar Ryssland	49—50.
Frankrikes fördrag med Preussen, Bayern och Ryssland i Maj och Juni 1802	51—52.
Fransk-ryska deklarationen i Regensburg och Österrikes besättande af Passau	53—54.
Bonapartes arbete på att höja Frankrikes handel och marin	55—56.
Verkan däraf på det allmänna politiska förhållandet mellan Frankrike och England	57—58.
Bonaparte konsul på lifstiden	59.
Bonapartes ställning till Addingtons ministär	60—62.
Fransk-österrikiska fördraget i December 1802	63—64.
Blick på indemnisationsförhandlingarnas resultat	65—66.
IV. Utbrottet af fransk-engelska kriget	67—100.
Rykten om Bonapartes planer på Medelhafsländerna	67—69.
Schweiziska mediationen och Addingtons försök till inblandning	69—72.
Svårigheter, som under tiden uppstått angående Malta	72—75.

	Sid.
Whitworths sändning och Addingtons osäkerhet	76—77.
Ryssland antager Malta-garantien på vissa vilkor	77—79.
Talleyrands erinran och Sebastianis rapport	79—80.
England börjar förråda sina planer på Malta	81.
Bonapartes samtal med Whitworth och budskap till lagstiftande kåren: engel- ska regeringens budskap till parlamentet	82—85.
Verkan däraf på Bonaparte	86—87.
Den egentliga underhandlingen om Malta börjar	88—89.
Englands tre förslag: de förkastas af Bonaparte	90—91.
Whitworths ultimatum. Åtskilliga palliativer af Bonaparte	92—94.
Whitworths afresa. Bonapartes sista hemliga förslag	95—96.
Åtskilliga försök att bilägga tvisten genom Rysslands bemedling: de misslyckas.	96—99.
Slutanmärkning	99—100.

I.

Freden i Amiens.

De upprörda åren 1792—1815, hvarunder franska revolutionen och Napoleon, dess fullbordan, fylla världshistorien, visa den egendomliga skilnad från de flesta andra stormiga epoker, att de både börja och sluta med ett vulkaniskt utbrott af ideel hänförelse, först på den ena af de motsatta sidorna och sedan på den andra. På midten af perioden åter äro faktorerna af annan art. Under de första åren af vårt århundrade hade revolutionens frihetsidéer längesedan fördunstat och de tomma fraserna stodo ensamma kvar. Napoleons jättehand hade ännu icke omfattat nationerna: den hade ännu icke fullgjort sitt värf, att utpressa fosterlandskärleken ur bröst, belagda med ett så hårdt skal af lumpenhet och egennytta, att knapt en mindre kraft skulle förslagit. Händelserna under dessa år framgå nästan helt och hållet ur vaxelspelet mellan *en* mans omätliga vilja å ena sidan och en viljelös verld å den andra. De årens historia gifver oss just inga stora föredömen att efterlikna, men deras noggranna studium är synnerligen egnadt att öfvertyga oss om, huru lätt hvarje folk, som ej lifvas af någon som hälst stor idé, nedsjunker i politisk obetydlighet, och huru lätt politisk obetydlighet blir olycksbringande äfven för det materiella.

Suworows kraft och djärfhet bragte Frankrike 1799 i svårare trångmål, än det någonsin varit under första koalitionskriget. Bonapartes och Direktoriets skapelser i Italien hade uppstått med hast, men sjönko ännu hastigare. Cisalpinska och partenopeiska republikernas öde beseglades genom Cassano och Trebbia; romerska republikens genom Novi. Men det visade sig snart, att koalitionen inre styrka ej motsvarade de yttre resultaten: det onaturliga förbundet mellan Pauls öfverspända ridderlighet och Thuguts beräknande egoism brast sönder. De hade gått hand i hand, så länge det endast gälde att göra front mot den gemensamme fienden. Annorlunda blef förhållandet, i mån som det blef tid att bestämma öfver de eröfrade områdena. Den förre ville då åt de gamle egarne återställa Piemont (hvilket Direktoriets tvungit konungen af Sardinien att afträda) och Legationerna; den senare ville själf behålla så mycket som möjligt och ej definitivt uppgifva något af de eröfrade områdena. Ändtligen förmåddes Paul att förflytta Suworow från Italien till Schweitz, för att samverka med därvarande österrikiska och ryska härar. Thugut hade velat aflägsna den fruktansvärde medhjälparen; han lyckades *satis superque*. Tåget förbereddes illa, och understöddes ännu sämre, och slutet blef, att största delen af Rysslands ärorikaste här förgicks under osägliga lidanden; hunger och köld, glacierer och snöstormar gjorde mer än fiendens kuler. Olyckan kom ej ensam: samtidigt led en engelsk-rysk landstigningshär i Holland ett skymfligt nederlag. Paul drefs af dessa underrättelser till ursinne och grep som vanligt till de mest ytterliga åtgärder: han beslöt att utträda ur koalitionen och hemkalla Suworow. Denna förklaring afgick från Petersburg den 22 Oktober 1799. Två veckor förut hade i en annan ända af Europa en händelse inträffat, som hade bort mana koalitionen till största möjliga sammanhållning och energi. Bonaparte, som i Augusti lämnat Egypten och sin armé, hade den 9 Oktober landat på Frankrikes sydkust och mottagits icke såsom „en general, som kom till sitt fädernesland“ — än mindre såsom en desertör — utan såsom „en konung, som vände tillbaka till sitt ärfda rike“.

Genast återfick Frankrike sin själf tillit och snart voro alla dess krafter samlade i en hand. Österrike innehade öfre Italien och där stod den afgörande striden. En här, hvars existens knapt någon misstänkt, tågade till Italien på en lika oväntad väg; efter en följd af strategiska mästare-

kombinationer stod Bonaparte framför den österrikiske befälhafvaren Melas vid Marengo. Detta enda slag, där lyckans gunst gjorde mer än Napoleons snille, uppref Melas' här, jagade Österrikarne öfver Mincio och omintetgjorde allt hvad den andra koalitionen vunnit.

Likväl fann Bonaparte tiden ej mogen att förnya Direktoriets omstörtningar i Italien. Han lät både Neapel och Kyrkostaten bestå. Han uppsköt afgörandet öfver Piemont, hvilket, såsom vi sett, förut afträds till Frankrike.

Några timmar förr än olycksposten om Marengo hunnit Wien ¹, hade Österrike undertecknat ett nytt förbund med England, fått subsidier och lofvat att under en viss tid (till Mars 1801) icke sluta separatfred med Frankrike. Underrättelsen om nederlaget nedslog ännu icke Thuguts mod ². Visserligen sändes en underhandlare, St. Julien, till Paris, men endast för att vinna tid ³; då han af Bonaparte öfvertalades att ingå ett fördrag, skickades han på fästning och fördraget lämnades oratificeradt. Men allt dystrare blef den politiska himmelen och allt trängre slöt sig de franska härarnes järnring kring Österrike. Paul hade ej nöjt sig med att utgå ur koalitionen; han hade upphäft den diplomatiska förbindelsen först med Österrike ⁴ och sedan med England, och det blef Bonaparte lätt, att genom några temligen grofva finter vinna honom till bundsförvandt. Hvar och en känner historien om de sjutusen ryska fångarne, som Bonaparte upplädde i nya uniformer och nya vapen och erbjöd Paul utan lösen, med den anmärkning, att Österrike och England vägrat utlösa dessa tappra män. Ett ännu kraftigare medel utfann Bonaparte, när han lärt känna Pauls vurm för Malteserorden och underliga infall att, ehuru af annan trosbekännelse, låta utropa sig till ordens stormästare. Malta innehades ännu af en fransk besättning, men det belägrades af En-

¹ BUCKINGHAM, 92. Hos SYBEL m. fl. lämnas ordningsföljden därhän. Buckinghams framställning, som grundar sig på bröderna Grenville's korrespondens (i detta fall förmodligen med Morton Eden) kan anses fullkomligt pålitlig.

² Dock säger BUCKINGHAM (ib.): „The political thermometer in the court of Vienna had a sudden and rapid fall. The fever heat subsided to zero“.

³ SYBEL V, 629 o. s. v.

⁴ Balbo (Sard. env. i Petersb.) ²/₁ 1801 (hos GREPPI, 189) uppgifver, utom de allmänt bekanta, ett särskildt skäl till Pauls harm, näml. en not från Thugut till turkiske amb. i Wien, däri Thugut talat om Paul och Ryssland i en något förolämpande ton.

gelsmännen och kapitulationen kunde väntas nästan hvilken dag som helst. Bonaparte skyndade nu att skänka ön åt Malteserorden och därom underätta Paul, ordens stormästare. Paul, som sedan Marengo börjat känna en viss beundran för Bonaparte, mottog gåfvan med förtjusning och bestämde de sjutusen fångarne till besättning på ön¹. Men i September 1800 kapitulerade Malta åt Engelsmännen, och dessa, utan att fästa afseende vid Pauls nycker, togo ön i beslag för egen räkning. Paul svarade med att lägga embargo på alla engelska skepp i ryska hamnar².

Medan sålunda hvarje hopp om en ny koalition mot Frankrike alltmera försvann, hade nya nederlag öfvertygat kejsar Frans, att hans krafter för ögonblicket voro uttömda³. Omsider kom då (Oktober 1800) en allvarlig underhandling till stånd emellan Frankrike och Österrike. Den retrograda gången af denna underhandling är särdeles egendomlig. Bonaparte bjöd Österrike först halfva norra Italien till Ticino, därpå minskade han dess lott till Mincio, och slutligen, då Österrike försummade det gynn samma ögonblicket, till Adige, därvid det blef. Anledningen till detta tillvägagående, som erinrar om Tarqvinii sibylla, låg i de allmänna politiska förhållandenas hastiga utveckling samtidigt med underhandlingens fortgång. På båda sidor hade väl den ursprungliga tanken varit, att den blifvande freden skulle i hufvudsak upprepa Campo Formiofördragets villkor⁴. Men kort före underhandlingens början hade Bonaparte ingått en öfverenskommelse med Spanien, som fick flerfaldigt inflytande på Europas politik: Carl IV afstod Louisiana åt Frankrike och Bonaparte förband sig

¹ SYBEL, 628. — Liverpools memoarer uppgifva, att Paul redan afsändt en flotta från Svarta Hafvet, hvilken måste vända om i Bosporen (LIVERPOOL, 116).

² Paul ansåg, med orätt, Engelsmännens beteende såsom fördragsbrott. I början af 1799 hade Ryssland, England och Neapel ingått en öfverenskommelse att *tillsammans* besätta ön, till dess orden kunde återfå den. Men detta fördrag hade aldrig undertecknats. (Balbo's dep. ¹/₁₁ 1800: GREPPI, 183. Jfr Ld. Grenville's bref ¹¹/₁₂ 1800: BUCKINGHAM, 102; äfven LIVERPOOL, 116, där förhållandet något obestämdt antydes).

³ En stor del af österrikiska infanteriet, skrifver Keller (Preuss. env. i Wien) till Berlin, kasta gevären och förklara rent ut till Karl, att kriget ej kan föras längre (Keller ²⁵/₁₂ 1800: P.).

⁴ Detta framgår af Bonapartes hållning vid den nyssnämnda underhandlingen med St. Julien och strax dessförrinnan. Se t. ex. SYBEL, 629, 630.

att göra hans måg, tronföljaren i Parma, till konung i Toskana¹. Den första underrättelse, som träffade den österrikiske underhandlaren Ludvig Cobenzl vid ankomsten till Paris, var därför, att Fransmännen besatt Toskana². Då nu storhertigen af Toskana var en Habsburgsk ärkehertig, blef det ett hufvudföremål för underhandlingen att bestämma någon ersättning åt honom. Båda parterna voro i början ense om att söka denna ersättning i Italien. Det var då, som Bonaparte, efter några inledande underhandlingar, lät föreslå Cobenzl att helt enkelt dela hela norra Italien emellan Österrike och Frankrike, med *Ticino* såsom gräns, hvarvid Österrike själf skulle ersätta Toskana. Piemont, Cisalpinska republiken m. m. skulle då uppslukas³. Men medan Österrike öfvervägde detta förslag, blef föreningen mellan Frankrike och Ryssland allt innerligare, och Bonaparte beslöt af hänsyn till Paul, som med synnerlig ifver omfattade Sardiniens sak, att skona Piemont. Han uppgjorde sålunda ett annat förslag, hvari Piemont gafs åt Sardinien, Cisalpinska republiken fortfor att existera, storhertigen af Toskana fick Legationerna och Österrikes andel minskades till *Mincio*⁴. Under det att Cobenzl bestört prutade härpå, kom underrättelsen om slaget vid Hohenlinden. Bonaparte nedsatte då ytterligare både Österrikes och Toskanas lotter⁵. Ehuru Österrikes utsigter för hvar dag blefvo sämre, var Cobenzl nog oförsigtig att alltjämt göra invändningar. Då inträffade med ens ett omslag i underhandlingens

¹ Fördraget sade egentligen: I Toskana *eller* Legationerna (LAFUENTE XI, 413), men Bonaparte synes på förhand hafva bestämt sig för det förstuämnda.

² Till Cobenzls högsta bestörtning (SYBEL, 637).

³ SYBEL, 639. Jos. Bonaparte, som underhandlade för Frankrike, framställde likväl detta förslag icke officiellt, utan såsom „sin egen tanke“. SYBEL (649) tager för alldeles själfklart, att förslaget utgått från Napoleon, hvilket väl också är högst sannolikt. Men så vanligt än detta diplomatiska manér är eller var, finnes det andra fall vid Josefs underhandlingar (vi skola längre fram se prof därpå), som göra det tänkbart, att han verkligen vågat drifva en sådan politik på egen hand. Denna möjlighet vinner något i styrka genom Josefs två depescher till Talleyrand ³/₁₂ 1800 (DU CASSE II, 145—155), hvaraf otvetydigt framgår, att Talleyrand åtminstone ej kan hafva varit indragen i hemligheten.

⁴ Talleyrand till Jos. Bon. ⁷/₁₂ (DU CASSE II, 158—161).

⁵ D:o ⁹/₁₂ (IB. 162—164). Det förra anbudet hade gjorts med det uttryckliga tillägg, att det endast skulle gälla, om Cobenzl genast antog det. Skilnaden låg, för Österrikes egen räkning, egentligen i Mantua med område, som enligt det förra förslaget skulle åtföljt Österrikes lott.

hela riktning. Bonaparte hade erinrat Paul om Katarina II:s väpnade neutralitet af 1780 och denna påminnelse hade fallit i god jord ¹. Dels genom öfvertygelse, dels genom hotelser hade Paul bragt Sverige, Danmark och Preussen att förena sig med Ryssland till ett förbund af liknande syftning. Härigenom fick Bonaparte grundadt hopp att se sin svåraste fiende underkufvad. Men Paul hade på sista tiden beslutat ingå på Frankrikes fordran af venstra Rhenstranden ² och önskade omfattande sekularisationer i Tyskland till förmån för sina släktingar och vänner Bayern, Würtemberg m. fl., hvilka därigenom skulle komma att förlora. Detsamma önskade Preussen och andra för egen räkning. Alla dessa började bestorma Paris ³. Bonaparte fann tillfället ypperligt, dels att få ett godt handtag i Tysklands inre, dels att med ännu fastare band kedja Paul och Preussen vid sin politik. Han beslöt att ställa underhandlingen med Österrike på en väsentligen annan fot: hvarken Österrike eller Toskana får något i Italien (således förblir *Adige* gränsen för Österrike); alla tyska (verldsliga) furstar som gjort förluster på venstra Rhenstranden, och därtill äfven Toskana, få ersättning i Tyskland ⁴); dessa ersättningar bestämmas enligt den i Rastadt öfverenskomna principen (d. v. s. genom

¹ Bonaparte hade dessutom kort förut ingått ett fördrag med Förenta Staterna (undertecknad i Mortfontaine ^{30/9} 1800; se därom vidlyftigt Du CASSE I, 177 ff.), hvari blockadens effektivitet, sjömunitionens uteslutande från krigskontraband, konvojerade skepps frihet från visitering och framför allt den neutrala flaggans skydds rätt uppställdes såsom principer. Detta fördrag var, såsom det heter i LIVERPOOL's memoarer (s. 120—121), „intended evidently to be a model of that code of maritime law, by which France hoped to deprive Great Britain of every substantial advantage of her naval superiority.“

² Lusi (Preuss. env. i Petersb.) ^{6/1} 1801 (**P**: Russland 1801): Rostoptschin har å kejsarens vägnar låtit Preussen veta detta, jämte Pauls bifall till sekularisationerna.

³ GAGERN passim m. fl. Gagern, såsom själf deltagare i denna täflan, gifver en särdeles liflig skildring af de tyska diplomaternas kryperi för Talleyrand och hans mätresser, huru de fingo utstå „die altdeutsche Strafe des Hundetragens“, hvilka summor de bortkastade på mutor m. m. (se ish. s. 119 ff.).

⁴ Tall. till Josef ^{2/1} 1801 (Du CASSE II, 208) fordrar Etschlinien; den beropar sig på ett budskap från konsulerna till tribunatet och lagstiftande kåren af s. d. — Bestämelsen om storhertigen af Toskana (hvilken man dittills alltjämt lämnat hopp om Legationerna) och de tyska förhållandena fordrades i Tall:s dp. till Josef ^{20/1} (Ib. 235—239).

sekularisation), och öfver det hela är Frankrike, otvetydigt nog, domare och garant ¹.

Vilkoren voro allt annat än angenäma för Österrike, men Paul hade redan förut, ehuru förgäfvets, föreslagit Preussen ett förbund — visserligen endast defensivt — mot Österrike och det var att frukta, att ett förnyadt anbud skulle få bättre framgång. Bonaparte talade redan om att inskränka Österrikes venetianska område ända till Isonzo ². Cobenzl, som under underhandlingens fortgång lärt sig förstå satsen *periculum in mora*, dröjde då ej längre och den 9 Februari 1801 undertecknades freden i Lüneville mellan honom och Josef Bonaparte, hvarvid kejsaren undertecknade äfven för tyska riket ³. Redan i Mars ratificerades fördraget af riksdagen i Regensburg ⁴. Denna akt hade två sidor. Den ena vette mot det förflutna, den andra mot det tillkommande. Den faststälde Frankrikes redan i Campo Formio vunna resultater; den var äfven den port, genom hvilken Bonaparte inträdde i den inre tyska politikens labyrinth. Omedelbart vidtog nu en dubbel underhandling rörande de tyska ersättningsförhållandena, en i Regensburg för formerna och en i Paris för realiteterna. Tills vidare gick emellertid det hela långsamt.

England stod nu ensamt qvar såsom fiende till Frankrike. Men ställningen började blifva allvarsam äfven för ett land med Englands läge och resurser. Det kunde ej mera hoppas på något kontinentalkrig. Bonapartes hela magt och energi kunde vändas mot England och han disponerade nu öfver nästan alla Europas flottor. I stället för att stå såsom hufvud för en mäktig koalition, stod England nu ensamt med en mäktig koalition emot sig.

¹ Detta framgick klart af Frankrikes ställning i fördraget. För öfrigt förklarade art. VII, att ersättningarna skulle utgå „suivant les arrangements qui, d'après ces bases, seront ultérieurement déterminés“ — hänvisade sålunda tydligt på följande förhandlingar.

² Efter allehanda inledande antydningar (Du CASSE II, 253 etc.) förklarade Talleyrand i en not (tydligen dikterad af Napoleon) till Josef ⁶/₁ (Du CASSE II, 313—316): Kolytschew kan komma hvilket ögonblick som helst, och vi hafva grundad anledning att tro, att Paul vill återställa venetianska republiken. Det är därför icke godt att veta, hvart ett fortsatt dröjsmål af Österrike kan leda.

³ „Les conjonctures présentes ne laissant pas le temps nécessaire pour que l'empire soit consulté“ — såsom det uttryckligen sades i inledningen.

⁴ Akten är ofta tryckt, t. ex. Du CASSE II, 322—330.

Den förnämsta verkan af denna fara var, att England sporrades till en beundransvärd kraftutveckling¹. Parker sändes med en stark flotta och med Nelson till underbefälhafvare, till Östersjön och öfverraskade de förbundna, som ej väntat Engelsmännen så tidigt. På Menorca låg en engelsk här, som varit ämnad först mot Genua, sedan att understödja rojalistiska företag på franska sydkusten². Denna här sändes till Egypten och en annan kår begaf sig på väg dit från Indien.

Samtidigt inledde emellertid engelska regeringen underhandlingar med Frankrike. Pitt hade definitivt afgått den 14 Mars³; Addington var nu premierminister med Hawkesbury såsom utrikesminister. Pitt utöfvade ännu ett väsentligt inflytande på regeringen, men äfven han önskade ej fortsätta kriget. Lünevillefreden och det nordiska förbundet kunde vara skäl nog; ännu högre talade likväl de inre förhållandena i England. Kriget hade varit ärorikt för engelska nationen, men kostsamt och föga populärt. Flottan hade vunnit tre af sina största sjösegrar, men man hade, såsom Windham klagade i parlamentet, knappast vågat fira dem med det sedvanliga tedeum i St. Paul, af fruktan, att folket skulle störa festen genom yttringar af ogillande eller åtminstone genom ådagaläggande af kall likgiltighet⁴. Ändtligen fans det ett icke obetydligt jakobinskt parti i landet, som med fördel begagnade sig af de ekonomiska svårigheterna, för att uppväcka oroligheter⁵. Bonaparte å sin sida önskade äfven fred; han hade med det nordiska förbundet sannolikt endast afsett att göra

¹ Äran däraf tillhör icke blott till en del, såsom Stanhope fordrar, utan helt och hållet, Pitts ministär. Då t. o. m. SIDMOUTH'S corres. (I, s. 364 ff.; 390) och LIVERPOOL'S memoirer (s. 128) medgifva detta, behöfver man ej frukta någon motsägelser. En annan sak är, att förtjänsten möjligen till största delen var Dundas', åtminstone efter hans eget påstående (jfr ned.).

² Det senare enligt LAFUENTE XI, 405.

³ Att hans afgång föranleddes icke af den yttre politiken, utan af meningsskiljaktigheten mellan konungen och honom angående de irländska katolikerna, är ett faktum, hvori alla tillförlitliga källor öfverensstämma. Uppskofvet föranleddes hufvudsakligen af konungens sjukdom.

⁴ Dessa känslor voro numera icke inskränkta till det lägre folket. Jfr SIDMOUTH I, 357—8 etc. Fredens mottagande var för öfrigt det bästa beviset för krigets impopularitet.

⁵ Missnöjet, skref Bastard till Addington (SIDMOUTH I, 363) måste tillskrifvas „partly to the effect of scarcity; partly to the small comparative number of country gentlemen; something to the effect of the war; and, above all, to the diabolical spirit of the times.“

den förmånligare; han behöfde den närmast för att stärka sin ställning i Frankrike och genomdrifva allehanda nödiga förändringar i det inre. Fredsunderhandlingen tog sålunda sin början. Men England hade just hunnit att såsom bas för underhandlingarna föreslå *uti possidetis* och Bonaparte att förkasta denna bas, då underrättelser kommo till London och Paris, som hotade att väsentligen förändra sakernas ställning.

Såväl i Östersjön som i Nillandet hade Englands vapen haft en framgång, så stor, att den öfverraskade Engelsmännen själfve ¹. På Köpenhamns redd stod den 2 April ett slag, som visserligen var oafgjordt, men likväl satte Danskarne ur stånd att fortsätta kriget; de ingingo en förlikning och utträdde ur neutralitetsförbundet. Abercrombie tilltvang sig landstigning i Egypten och besegrade snart Menou. Redan dessa händelser lade en väsentlig tyngd i Englands vågskål. Men ännu mäktigare inverkade på det politiska läget den katastrof i Petersburg, som kort efter sjöslaget vid Köpenhamn började blifva bekant i Europa: natten emellan den 23 och 24 Mars hade Paul, hvars medfödda och genom olämplig uppfostran befordrade excentricitet på sista tiden öfvergått till fullt vansinne, mördats af några bland Rysslands högsta funktionärer. Ingen viste ännu på hvad väg Rysslands politik skulle slå in, men det var mer än osannolikt, att efterträdaren skulle fortsätta fiendtligheterna mot England med Pauls hänsynslösa och feberaktiga energi.

Ingen kände detta lifligare än Bonaparte, som vid underrättelsen från Petersburg blef alldeles utom sig ². Vid närmare eftersinnande kunde det dock ej länge undgå honom, att saken hade två sidor. För underhandlingen med England var katastrofen visserligen en svår motgång. Men såväl i Italien som i Tyskland gaf den honom afgjordt friare händer. Det var sannolikt mest af hänsyn till Paul som Bonaparte förmått att gå så varsamt tillväga i Italien ³. Äfven i det förestående ordnandet af

¹ Dundas, som i bref till Addington kräjde äran af egyptiska expeditionen för sig, vågar ännu efter underrättelsen om slaget vid Alexandria, icke tänka på vidlyftigare krigsföretag i Egypten än besättandet af Alexandria, Rosette och Damiette, och känner sig stolt om expeditionen uppnår detta mål. (SIDMOUTH I, 391).

² Många samstämmade underrättelser bekräfta detta och ännu tydligare visas det af hans eget språk i monitören.

³ Under förhandlingarna i Lüneville hade han själf föreslagit att formligen återställa Piemont till Sesia åt konungen af Sardinien (Tall. till Josef 7/12 1800: DU CASSE II, 160),

Tysklands förhållande hade han, om Paul lefvat, säkerligen måst taga denne sin lättretlige bundsförvandts hugskott med i räkningen. Nu, vid underrättelsen om mordet, dröjde han knapt en dag med att organisera Piemont som ett franskt militärdistrikt i sex departementer, ett tydligt förebud till det formliga införlifvandet. Men för ögonblicket hade de italienska och tyska förhållandena ett mera sekundärt intresse för honom: han ville af naturliga skäl hafva freden afgjord och tryggad, innan han i dessa saker tog något afgörande steg. Därför föreföll honom Pauls död, som försvårade underhandlingen med England, såsom ett hårdt och oväntadt slag.

Huru hårdt det än träffade, repade han sig emellertid snart och tvekade ej att alltjämt koncentrera sin politik på samma punkt: fred med England. I själfva verket visade det sig snart, att utsigterna, ehuru försvårade, visst icke voro förtviflade. Pauls död hade befriat England från det hotande sjökriget i nordn — en vigtig lättnad utan tvifvel, men det var också allt. Pahlen, som de första dagarne efter katastrofen ledde Alexanders utrikespolitik, intog mot England en föga vänlig hållning. I början af April öfvertog Panin ledningen, men äfven han fordrade i bestämd ton, att England skulle erkänna de omtvistade neutralitetsprinciperna och hotade i vidrigt fall med „envahissement“ af Hannover (som redan hölls ockuperadt af Preussen), förbud mot Englands handel på Tysklands nordkust och en nära kommerciel anslutning mellan Ryssland och Frankrike¹. Men äfven om möjligheten af en ny koalition varit större

helt säkert af hänsyn till Pauls ifriga förespråkande (jfr SYBEL, 649). Sedan Oktober 1800 hade nämligen i Berlin pågått ett slags fransk-rysk underhandling genom Beurnonville och Krüdener, de båda magternas envoyéer därstädes (se BAILLEU, XII—XIII). I Mars 1801 slöt Bonaparte fred med Neapel (i Florens: COLLETTA I, 306) och afstod sålunda definitivt från partenopeiska republikens återupprättande (ehuru visserligen Neapel måste afträda sin andel i Elba, de s. k. presidierna i Toskana och furstendömet Piombino, samt dessutom underhålla och besolda 16000 fransmän till den allmänna freden). Enligt COLLETTA (304—305) förmåddes Bonaparte till detta fördrag genom en särskild sändning till Paris, som Maria Karolina utverkat af Paul.

¹ Detta enligt Semen Woronzows (Ryssl. amb. i London) bref till Alex. I 6/18 Maj 1801 (ARCH. WOR. X, 353 ff.). Den ifrågavarande dep. från Petersburg skall enligt honom hafva varit daterad 5/4 1801. En dep. från Alex. I till Woronzow af dat. 6/4 1801 finnes i Wor. Arch. (Ib., 251 ff.). af hvilken ungefär detsamma framgår (dock med antagande af ett tryckfel Prusse i st. f. RUSSIE). S. Woronzow arbetade af alla krafter på att omvända

än den var, skulle den väl knappast hafva räckt till att afklippa Englands underhandling med Frankrike, enär, som nämdt, de orsaker, som mest stämde England för fred, lågo i de inre förhållandena. Utom de ofvan nämnda allmänna, i synnerhet finansiella, förhållandena hade nu med den nya ministären mäktiga personliga motiver tillkommit. Den ministär af medelmåttor, som intagit Pitts plats, fann snart, att dess utsigter till fortsatt existens i främsta rummet berodde på, huruvida den skulle lyckas att i allmänna opinionen göra sig identisk med de populära fredsförhoppningarna; Pitt betraktades af massan såsom liktydig med kriget och hans efterträdare hade därför från början mött en afgjord, ehuru föga förtjänt välvilja.

Underhandlingen fortsattes således och kom snart att vända sig kring alternativet: skall Frankrike behålla Egypten eller icke? ¹⁾ Engelsmännen hade intet emot att medgifva Frankrike besittningen däraf, men det gälde naturligtvis då att finna en motsvarande ersättning åt England. Om denna ersättning kunde emellertid parterna icke komma öfverens och då kriget i Egypten som bäst pågick, beslöt man därför stillatigande på båda sidor att draga ut på underhandlingen, till dess de egyptiska förhållandena genom krigets utgång afgjort sig själfva. Då nu utsigterna för Bonaparte att verksamt ingripa i egyptiska kriget voro temligen små på grund af engelska flottans oerhörda öfverlägsenhet, utfann han en annan metod att skaffa sig fördelar på hand gent emot England: den gick ut på att bemäktiga sig områden på europeiska kontinenten, hvilkas integritet låg England särdeles om hjärtat och vid fredsunderhandlingen använda dem som bytesmedel mot de kolonier, som England eröfrat från Frankrike och dess bundsförvandter. Sådana områden fann han två: Hannover, där

Alexander till andra åsigter och hade väl ej så liten andel i att detta skedde (jfr S. Wor. till Alex. I, ^{10/10} 1801: ARCH. WOR. X, 393). Emellertid voro Rysslands kommersiella förhållanden sådana, att det ej rätt gärna kunde umbära Englands vänskap. England hade hela exporten i sina händer och exporterade vida mer, än det importerade (Lecoq ^{1/5} 1801: **P.**). Af S. Woronzows bref till A. Woronzow ^{2/14} Juli 1801 (ARCH. WOR. X, 103) synes, att det var Pahlen personligen, som förmått Alexander att hålla på neutralitetsprinciperna, hvilka, sedan han lämnat utrikespolitiken, snart öfvergåfvos. Pahlen hade f. ö. redan i börj. af Mars 1801, jämte (och under) Kurakin, af Paul stälts i spetsen för utrikes ärendena (Kurakins not till Lusi ^{22/2} g. st.: **P.**).

¹ Det närmast följande hufvudsakligen efter THIERS.

Englands konung var kurfurste, och Portugal, som var Englands gamle bundsförvandt. Båda dessa eröfringar hade den fördelen att kunna vinnas utan uppoffring af franskt blod och franska penningar; för Hannover ämnade han taga Preussens, för Portugal Spaniens krafter i anspråk. Preussen hade redan förut besatt Hannover, Bonaparte föreslog nu, att det tager Hannover såsom ersättning för sina förluster på Rhenstranden ¹. Men Preussen, som af fruktan för Paul för icke länge sedan låtit denna plan behaga sig ², visade nu föga ifver att ingå på förslaget ³ och saken förföll. Återstod Portugal. Här kunde Bonaparte göra sig större räkning på framgång. Vid upprättandet af konungariket Etrurien hade nämligen Carl IV, utom Louisiana, äfven gifvit honom ett muntligt löfte att tvinga sin måg, prinsen-regenten i Portugal, att frångå förbundet med England ⁴. Bonaparte förmådde honom nu i Januari 1801 till ett nytt

¹ Efter åtskilliga mera allmänna förslag af detta innehåll, skedde det detaljerade och fullt formella förslaget i Talleyrands dep. till Beurnonville ²/₅ 1801 (BAILLEU, nr 33; jfr IB. XVIII).

² Den 23 Febr. 1801 sände Paul helt plötsligt och midt under det man underhandlade om andra ersättningar en biljett till Rostoptschin, som lydde: „Proposez en mon nom par le Cte Lusy et Krudener au Roi de Prusse l'occupation de l'Electorat d'Hannover comme une mesure qui pourra faire finir plutôt les vilenies du Cabinet de Londres“ (bil. till Lusus dep. ²⁶/₂ 1801: P.). Denna underrättelse anlände till Berlin den 10 Mars; ögonblickligen afsändes då en öfv. Lecoq i särskild beskickning till Petersburg: förhållandet mellan Ryssland och Preussen har nu, hette det i hans instr. af ¹⁸/₃, nått „le plus haut degré d'interêt possible“ (IB.). Preussen fruktade nämligen, att Pauls nästa steg skulle vara att befalla Preussen behålla Hannover såsom ersättning för förlusterna på venstra Rhenstranden; Lecoq skulle därför så *snabbt* som möjligt utverka Pauls bifall till besättandet af Bamberg och Würzburg, hvilka lågo dem mest om hjärtat. Haugwitz hade icke missräknat sig: några dagar senare (²⁵/₃) öfverlämnade Krüdener honom ett ersättningsförslag från Paul under namn af *ultimatum* (enl. dep. till Lecoq ²⁴/₄: IB.), däri bl. a. (till Krüdener ³⁰/₃ och till Lecoq ³¹/₃: IB.), Preussen fick Hannover. Preussen vågade ej neka att antaga förslaget, lika litet som det vågade neka att ockupera landet; emellertid uppgaf det icke helt och hållet sina planer på de frankiska stiftet, och återkom efter Pauls död med fördubblad styrka till dem. (Till Lecoq ¹¹/₄ etc.: IB.).

³ Jfr BAILLEU, XVIII--XIX och IB., nr 34. Emellertid synes af Lecoqs dep. ²/₆ 1801 (P.), att det sökte Rysslands bifall till att få behålla Hannover åtminstone tillsvidare. Preussens innersta tanke i denna fråga är sålunda ej fullt klar, förmodligen af det enkla skäl, att den ej varit fullt klar för preussiska regeringen själf.

⁴ „Quedaron convenidos [Berthier y Urquijo] en que continuarian los armamentos para obligar al principe regente á separarse de la alianza con Inglaterra“ (LAFUENTE XI, 414). BAUMGARTEN (I, 104) har således orätt, då han kastar hela skulden för det följande fördraget mot Portugal på Godoy, som först i December 1800 återkom till magten.

fördrag, hvori Spanien lofvade att börja krig med Portugal, om det ej inginge på de öfverenskomna fordringarna, och att, om det kom till krig, behålla en fjerdedel af Portugal ockuperadt, till dess England utlämnat Malta, Menorca och Trinidad ¹. Detta „pomeranskrig“ kom verkligen till stånd ², men slutade efter fjorton dagar, utan det afsedda resultatet: Spanien lät förmå sig till fred mot en liten gränsförbättring och det var t. o. m. nog djärft att *garantera* Portugals integritet. Alla Bonapartes invändningar och hotelser voro förgäfves. Fredsfursten fattade situationen och insåg att Bonaparte nu, då det gälde att öfvertyga Frankrike och världen om hans fredskärlek, icke skulle gå till det yttersta med sin gamle bundsförvandt ³. Hans beräkning slog in, men i synnerhet därför, att Bonaparte, såsom vi skola se, snart fann ett annat medel att hämnas på Spanien.

Bytesplanerna hade således ej lyckats bättre än det nordiska förbundet. De direkta krigsföretagen mot England från Frankrikes och dess bundsförvandters sida utföllo lika olyckligt. Tre särskilda gånger utrustades med stora ansträngningar expeditioner till Egypten och alla tre måste återvända med oförrättadt ärende. Därmed var Egyptens öde lätt att förutse. Alltjämt outtröttlig, sökte Bonaparte i stället imponera på England genom att vid Boulogne vidtaga omfattande förberedelser för en invasion i England — ett litet förspel till det väldiga lägret 1804 ⁴. Rustningarna i och för sig hade väl ej gjort så stor verkan på Engelsmännen, men då Nelsons försök att spränga flottiljen misslyckades, vaknade en viss oro bland folket i England. Samtidigt gick Bonaparte i diplomatiens engelska regeringen ett steg till mötes. Man var sedan länge ense om afträdande af det holländska Ceylon, hvars läge gjorde det nästan

¹ Tryckt hos LAFUENTE XI, 429, n. 1.

² Portugal sökte förgäfves hjälp hos England, som dock beviljade en subsidie af 300,000 pund (LIVERPOOL, 145), och hos Ryssland (S. Woronzow till A. Woronzow ^{24/7} 1801: ARCH. WOR. 107; jfr kjs. reskr. till S. Wor. ^{5/7} 1801, § 27: Ib., 274), hvarmed det under Pauls tid slutit ett nära förbund.

³ LAFUENTE XI, 433 ff.

⁴ Pellew (SIDMOUTH I, 437), som upplyser, att England just nu var starkt blottadt på reguliera trupper på grund af den stora dödligheten i kolonierna, antager, att detta kommit till Bonapartes kannedom. Häri kan äfven ligga en förklaring till den oro, som onekligen till slut uppstod i England.

oumbärligt för Englands rike i Indien ¹. England hade dessutom begärt bland annat Martinique eller Trinidad i Vestindien, hvilket Bonaparte afslagit. Men efter Spaniens tidiga och i själfva verket fördragsvidriga separatfred med Portugal och dess framhårdande i denna sin politik, öfvertalade Talleyrand honom utan svårighet att till straff uppoffra det spanska Trinidad ². England lät sig nöja därmed, och på denna grundval: *Holland* afträder Ceylon och *Spanien* Trinidad, undertecknades preliminärfreden i London den 1 Oktober utan förlust för *Frankrike*. Alla sväfvande frågor uppskötos till den definitiva freden. Om konungen af Sardinien och de italienska förhållandena nämndes intet. Engelska regeringen hade i början kraftigt tagit Sardiniens parti, men lät saken falla, då Bonaparte stälde sig oböjlig. Den kastade skulden på Österrike, som ej sört för Sardinien i Lüneville. Fördraget ökade i hög grad ministrarnes popularitet, åtminstone hos det lägre folket. Hade segrarne mottagits med likgiltighet af den stora massan, så mottogs freden med så mycket ursinnigare jubel. Öfverhufvud ogillades den endast af det strängaste krigspartiet med Windham och bröderna Grenville i spetsen, hvilka, såsom Buckingham säger, lika litet väntade att få se Bonaparte göra halt af sig själf som att få se solen stå stilla ³.

Om man jämför Englands fordringar vid underhandlingens början med bestämmelserna i fredsslutet, så var skilnaden visserligen ej så stor. Men om vi taga med i räkningen de väsentliga tillskott i Frankrikes magt,

¹ Ceylons hamnar, sade Hawkesbury i parlamentet, äro så rymliga och säkra, att hela Englands flotta med alla dess varor skulle kunna ligga där, och hela världens förenade styrka ej drifva den derifrån (LIVERPOOL, 160; PARL. HIST. XXXVI, 47.). Han kunde dock lätt vara frestad att använda något för ljusa färger.

² Tall:s bref är ofta tryckt, t. ex. LAFUENTE XI, 437.

³ Isynnerhet Windham uttömde sig i de mest öfverdrifna deklamationer: „I really think there is an end of us“ skrifver han till Lukin ^{17/10} 1801 (WINDHAM, 436). Pitt däremot gillade den och förklarade den t. o. m. *very advantageous* (Pitt till Mulgrave ^{2/10}: STANHOPE III, 352). Detta är förklarligt nog, om han, såsom Malmesbury påstår, själf ledt hela underhandlingen (MALMESB. DIAR. IV, 62, 1 Okt. 1801 — genom tryckfel står 3 Okt.). Londonpöbelns jubel gick öfver alla gränser: „The mob“, skrifver Henley till Auckland ^{12/10} 1801, „appeared ready to obey any command that Lauriston might have issued“ (AUCKLAND IV, 139). Men äfven inom de öfriga klasserna var förtjusningen allmän. Aucklands något afvikande uppgift till Clare ^{12/10} (IB., 137) vederlägges af hans egen skrifvelse till Rosslyn ^{28/10} (IB., 148), jämte mångfaldiga uppgifter från andra håll.

som under tiden inträddt, och för hvilka England således skulle kunnat fordra kompensation, ställer sig saken annorlunda. Vi hafva sett, att Bonaparte genom fördrag med Spanien erhållit Louisiana, och att han i April tagit ett stort steg mot Piemonts införlifvande; genom fördrag med Neapel och Spanien (för Etruriens räkning) hade han åt Frankrike vunnit ön Elba ¹. I September gjorde Bonaparte ett djupt ingrepp i Hollands inre styrelse, några få dagar före fördragets undertecknande. England smälte allt detta — och häri låg en verklig seger för Bonaparte. Det dröjde ej mer än en vecka, förr än hans diplomati vann en annan, ännu större.

Vi sågo att i Lünevillefreden såsom allmän princip för ersättningarna uppställdes sekularisation af andliga gods ². Emellertid var det naturligtvis ej att vänta, att alla de olika intressenterna utan vidare skulle ena sig om tillämpningen af denna princip. Från första stund stodo också isynnerhet två partier skarpt mot hvarandra: ett, som ville minska sekularisationerna till ett minimum och ett annat, som ville sekularisera så mycket som möjligt. I spetsen för hvartdera stodo Tysklands två mäktigaste stater, Österrike och Preussen. Österrikes magt i Riket och familjen Habsburgs utsigter vid kejsarvalen hvilade i väsentlig mån på de andliga rösterna. Redan detta var för Preussen skäl nog att önska sekularisationer *quand même*; dertill kom, att Preussen hoppades på vidsträckt ersättningsområden för egen del och endast genom sekularisationer kunde tänka på att ernå dessa. På Preussens sida stodo Bayern, Würtemberg m. fl. som äfven gjorde sig räkning på större ersättningar; på Österrikes naturligtvis i främsta rummet alla andliga. Oafsedt denna strid angående principen voro åsigterna om den närmare fördelningen af ersättningarna lika oförenliga. Äfven här framstack särskildt den gamla afundsjukan mellan Österrike och Preussen.

¹ Fördraget angående Louisiana hade, såsom ofvan nämndes, afslutats i Oktober 1800, men blef ej bekant förr än senare — kanske t. o. m. ej förr än i början af 1802 (Jfr Thom. Grenville till Buckingham ^{10/2} 1802: BUCKINGHAM III, 192). Om fördraget med Neapel hafva vi ofvan talat (Jfr o. s. 9 n. 2.). Fördraget med Spanien, angående Etruriens del af Elba, slöts ^{21/3} 1801, ett par dagar senare än Florensfördraget. Etrurien ersattes med Piombino, som Neapel, såsom vi sågo, jämväl måst afträda (LAFUENTE XI, 424).

² Den följande framställningen af de tyska förhållandena är hufvudsakligen grundad på akterna i Berlin.

Österrike hade visserligen kort före freden tagit ett litet steg till vänlig öfverenskommelse med Preussen — om det var fullt allvarligt menadt, måste lämnas därhän. Men Preussens ironiska svar qväfde i hvarje fall försöket i sin linda ¹. Under sådana omständigheter var det redan på förhand ganska osannolikt, att tyska riket af sig själf skulle få slut på frågan. Det var klart, att det mesta skulle bero på de utländska magter, Frankrike och Ryssland, hvilkas läge och styrka därvid gäfvo dem en afgörande ställning. Dessa stodo båda i principfrågan på Preussens ståndpunkt, ehuru hvardera af olika anledning. Paul, liksom efter honom hans son, drefs af rent personliga skäl att önska territorial utvidgning för sina släktingar i Bayern, Würtemberg och Baden. Bonaparte åter, som uteslutande leddes af politiska beräkningar och ansåg Österrike farligare än Preussen, delade med Preussen sträfvan att minska Österrikes magt, med Ryssland, att öka Bayerns m. fl. gränsstaters. Under sådana förhållanden fordrades det egentligen blott att undvika öfverilade steg och låta saken mogna af sig själf; det var just den väg, Bonaparte valde. Såsom antydt, hade redan före Lüneville (och ännu mera efter) alla tyska magter, äfven Österrike ² och Preussen, vändt sig till Paris. Men Bonaparte höll klokt tillbaka och förband sig icke till någonting mot någon; han ville först avsluta freden med England ³, därpå försäkra sig om Rysslands samtycke och sedan diktera sin vilja för de tyska magterna — viss, som han var, att riksdagen i Regensburg till den tiden icke skulle hunnit långt. Han uppehöll därför Österrike och Preussen med

¹ Colloredo skref till Hudelist (Österr. ch. d'aff. i Berlin) ²⁴/₁ 1801, att kejsaren önskade veta Preussens tankar om *grundsatsen* för ordnandet af rikets angelägenheter och huru det bäst skulle kunna bevaras för vidare faror (kop. i **P.**). Preussen låtsade sig häri se en uppmaning att *ingå* på sekularisationsprincipen och svarade „qu'il étoit de notoriété publique que dans la plupart des guerres, et nommément dans celle qui dure encore, les états ecclésiastiques avoient déployé, moins que tous les autres, l'énergie et les moyens nécessaires pour le soutien de la cause commune, et que s'il devoit être question à leur égard d'un nouvel arrangement, je m'y prêterois sans difficulté“ (till Keller ⁹/₂ 1801, **IB.**).

² Österrike gick ända därhän att föreslå ett upplifvande af 1756 års allians (till Cobenzl ⁴/₂ 1801: FOURNIER 18, n. 1), ett förslag, hvaraf Bonaparte gjorde endast en indirekt användning — nämligen i Petersburg (Cobenzl ¹²/₃ och ²⁶/₃: FOURNIER 18, samt **IB.**, 23).

³ „Die doorziende man“, skref Schimmelpenningk, „wil eerst de zaken met Engeland geheel afdoen, alvorens hij zich final explicere over de zaken in Duitschland“ (Schimmelpenningks dep. ²⁷/₁₁ 1801, VREEDE II: 1, 240).

mer och mindre vidtutseende förslag. Vi sågo, huru han, alltjämt med engelska underhandlingen som ögonmärke, erbjöd Preussen Hannover (i afsigt att vid freden utvexla det); öfver Preussens egna förslag (det begärde Bamberg och Würzburg ¹ jämte stora områden i nordvestra Tyskland) kunde han ej förmås att definitivt yttra sig. Till Österrike, som egentligen endast förde storhertigens af Toskana talan, framstälde han flera förslag, det ena äfventyrligare än det andra, t. ex. en delning af Turkiet, hvarvid Österrike skulle få två eller tre gränsprovinser ² och själf ersätta storhertigen. Under sådana förhållanden minskade snart Österrike och Preussen sin ifver i Paris för att i stället uppbjuda sina yttersta krafter i Petersburg hos den nye zaren. Men Ryssland visade sig ännu kyligare. Alexander vågade ej på egen hand förbinda sig till något, innan han kände Bonapartes vilja; dessutom stredo hans önsknings- mot Österrikes i principen och mot Preussens i detaljerna (dess ersättnings- fordran syntes honom med rätta i hög grad öfverdrifven) ³. Då sålunda

¹ Denna sträfvan efter de frankiska stiftens hade i preussiska kabinettet sin förnämste målsman i Hardenberg. . (Jfr RANKE II, 52).

² Österrike kände bittert, att det genom bestämmelsen om Toskanas ersättning i Tyskland kommit i en falsk position och ej med full konsekvens kunde samtidigt uppträda såsom sekularisationernas principiella motståndare (jfr FOURNIER, 19). Cobenzl, som gått från Lüneville till Paris, ansträngde sig därför på allt sätt för att få Bonaparte att ändra denna artikel i fördraget och ersätta ärkehertigen i Italien, hvartill Bonaparte af lika naturliga skäl icke ett ögonblick lyssnade (Cobenzl ^{19/4} 1801, BEER, 15): blott i händelse af ett lyckligt krig, sade han, skall Österrike öfverskrida Etsch. — Bonapartes turkiska planer mötte för ingen del afgjort motstånd från Österrikes sida (till Cobenzl ^{21/3} 1801: BEER, 13); af Kellers depescher från Wien se vi dessutom, att Österrike *just samtidigt* med svaret till Cobenzl, gaf order till alla regimenten att anteckna alla officerare och soldater, som tala eller förstå walachiska (Keller ^{28/3}: P.) — ett påbud, som satte preussiska regeringen mycket myror i hufvudet (till Keller ^{6/4}: 1B., etc.); sambandet mellan dessa fakta kan väl ej rätt gärna lida något tvifvel. — För öfrigt har det sitt intresse, hvad vi erfara ur Greppis publikationer af sardinska akter, att nämligen Bonaparte längre fram, då hans afsigter på Turkiet tagit bestämdare form, föreslog Markow, som ifrigt lade sig ut för Sardinien, bl. a. att gifva Österrike ersättning i Turkiet, gifva Venezien åt (d. v.) italienska republiken samt åt Sardinien återställa Piemont, som „då ej längre vore nödvändigt för Frankrike“ — en plan, som enligt sardinske env. Valesa i hög grad skrämde ryska kabinettet (Valesa till Chialamberto ^{21/5} 1802: GREPPI, 218). Jfr nedan.

³ Detta framgår af en hel serie depescher från Lecoq: ^{21/4}, ^{24/4}, ^{1/5}, ^{8/5}, ^{22/5} o. s. v. (P.). Panin förklarade, att motsvarighet i utsträckning och folkmängd mellan förluster och

hvarken Österrike eller Preussen fick något handtag i Paris och ej heller i Petersburg, inträdde en oväntad vändning: de båda tyska magterna närmade sig hvarandra. Redan i Maj 1801 finna vi de första spåren härtill ¹, men sedan Juli var underhandlingen i full gång ². En af Österrikes bästa diplomater, Stadion, hade sändts till Berlin. Utsigterna för ett lyckligt resultat af denna underhandling kunde, i betraktande af de stridiga intressena, just ej vara stora; likväl var blotta ryktet om underhandlingens tillvaro tillräckligt att injaga oro både hos Ryssland ³ och Frankrike ⁴ — ett talande bevis för i huru hög grad dessa bygt sin räkning på de tyska magternas oenighet. Men Bonaparte viste att vända den oförmodade förändringen till en lika oförmodad fördel för sig själf. Det är högst sannolikt, om ock ej fullt afgjort, att det i främsta rummet var närmandet mellan Österrike och Preussen, som skrämde ryska kabinettet att instruera Markow, sin ambassadör i Paris, att ingå på Bonapartes villkor och sluta förbund med Frankrike, och som förmådde Panin till det ovanliga steget att tillsända Markow *ratifikationen på förhand*, samtidigt med denna instruktion ⁵. Möjligen fruktade Ryssland äfven, att

ersättning vore den enda rättvisa principen och Preussen fann med rätta, att detta var att fälla domen öfver dess anspråk. Härmed öfverensstämmer Alexanders reskr. till S. Woronzow ^{5/7} 1801, § 12 (ARCH. WOR. X, 269). Preussens starka misstro mot ryska kabinettet framgår särdeles tydligt af depeschen till Lusi ^{18/9} 1801 (**P.**).

¹ Det första i ett bref från Haugwitz till Fredrik Vilhelm af ^{14/5} 1801 (**P.**), där han redogör för en konferens med Stadion i saken. Denna rörde sig hufvudsakligen om de tre andlige kurfurstarne, dem Österrike naturligtvis ville behålla; Preussen ville ännu ej yttra sig däröfver. — Efter denna konferens synes ett långt uppehåll hafva inträddt.

² Haugwitz framställde i Juli för Stadion sina anspråk, hvilka nu voro ansenligt nedstämde: *antingen* de frankiska stiftet *eller* områdena i Westfalen (något förstörade). Förut hade Preussen, som vi sågo, velat hafva båda på en gång. (Till Keller ^{23/7}, **P.**). Stadions hållning var uppmuntrande: Österrike och Preussen borde afgöra de tyska förhållandena, sade han, „*sans que d'autres s'en doutassent ni ne fussent tentés de s'en mêler*,“ hvilket i teorien utan tvifvel hade varit det rätta sättet. (Haugwitz till Fredrik Vilhelm ^{7/8} 1801, **P.**).

³ Lecoq ^{3/7}, ^{7/7} 1801 o. s. v. (**P.**).

⁴ Jfr BAILLEU XX.

⁵ — „chose qui ne s'est jamais vue,“ säger S. Woronzow, som upplyser oss härom (odater. bref till A. Woronzow: ARCH. WOR. X, 197). En kurir kunde på den tiden tillryggelägga vägen från Petersburg till Paris i gynsam fall på tre veckor; emellertid kan man väl ej gärna antaga, att instr. för Markow att ingå på Bonapartes villkor afgått från Petersburg senare än i början af Sept. 1801. Vägen från Berlin till Petersburg tog omkr.

Bonaparte, sedan han fått fred med England, skulle handla alldeles på egen hand i Tyskland¹. Alltnog, det fördrag, som i Paris undertecknades mellan Frankrike och Ryssland den 11 Oktober 1801, var en så stor seger för Bonapartes politik, att man ej utan skäl däri sett ett förbud till verldsdelningsfördraget i Tilsit. Ryssland och Frankrike skulle gemensamt ordna de *tyska* förhållandena. Såsom principer uppställdes: fullkomlig jämvigt mellan Österrike och Preussen (hvilket med andra ord ville säga, att Preussen skulle gynnas vid ersättningarna), samt stärkande af Bayern, Würtemberg och Baden. De *italienska* förhållandena ordnas likaledes gemensamt af Frankrike och Ryssland. Såsom ömsesidiga eftergifter och för att aflägsna en stötesten bestämdes, att Neapel, såväl som „de sju öarna“ skulle vara oberoende och neutrala. Men Sardinien affärdades med en fras², och om Elba teg man helt och hållet. Ändtligen innehöll sista artikeln en märkvärdig bestämmelse: Frankrike och Ryssland skola *äfven på hafvet* „upprätthålla jämvigten“. Det var icke att misstaga sig om, hvem denna artikel gälde³. Nu kunde således Bonaparte känna sig säker om att i Tyskland åtminstone i hufvudsak genomdrifva sin vilja, så mycket mera som redan några veckor före fördragets avslutande underhandlingen mellan Preussen och Österrike stött på grund,

14 dagar, och ryska kabinettet har sålunda handlat under inflytelsen af de underrättelser, som afsändes från Berlin omkring midten af Augusti. Då hade emellertid förtroligheten mellan Österrike och Preussen under någon tid befunnit sig i ett ständigt crescendo. Lecoqs nyss citerade depescher visa såväl, att ryska kabinettet hade kännedom om dessa förhandlingar, som att det omfattade dem med lifligt intresse.

¹ Markow, visade, enligt de samtidiga diplomaternes försäkran, en mycket dyster uppsyn vid underrättelsen om fransk-engelska preliminärfredens undertecknande några dagar förut. (Så t. ex. Ehrensvärds depescher från Okt. 1801, **F. A.**). Ryssland hade ifrigt önskat att *medla* mellan Frankrike och England. (Därom se S. Woronzows bref till Alexander I ^{10/10} 1801, ARCH. WOR. X, 391—392) — något, som i sin mån kan förklara hans missstämning. Men att Londontraktatens undertecknande skulle, såsom man ofta påstått, bestämt Markow att på eget ansvar underteckna, är såsom vi funnit alldeles oriktigt.

² Man öfverenskom att för konungen af Sardinien hafva „tous les égards compatibles avec l'état actuel des choses“ (Art. VI). Liksom England hade skylt på Österrike, skylde Ryssland på England. (Alex. I till S. Woronzow ^{7/11} 1801: ARCH. WOR. X, 296).

³ Det hufvudsakliga innehållet af detta viktiga fördrag finnes t. ex. hos BIGNON II, 89—93. Huru stor öfverraskning det beredde den tidens diplomater, framgår t. ex. af LUSIS samtidiga depescher (**P.**) etc.

och dessa båda magter nu betraktade hvarandra med lika afundsamma blickar som någonsin ¹.

Ännu var emellertid tiden ej mogen för att afgöra de tyska förhållandena. Först måste Bonaparte afsluta den definitiva freden med England ². Denna underhandling fördes i Amiens mellan Josef Bonaparte och vice konungen af Irland, markis Cornwallis. Det dröjde emellertid till början af December, tills de båda underhandlarne sammanträdde i Amiens, emedan Cornwallis, enligt Bonapartes uttryckliga önskan, först aflade ett besök i Paris. Underhandlingen hade att afgöra, utom innehållet, äfven en vigtig formel sida af det blifvande fördraget. Kriget hade på slutet förts af (hufvudsakligen) tre magter på hvardera sidan: England, Turkiet och Portugal emot Frankrike, Holland och Spanien. Preliminärfreden hade dock undertecknats endast af de båda hufvudmagterna, England och Frankrike, men Frankrike hade undertecknat äfven för sina båda bundsförvandters räkning ³, hvaremot Englands båda allierade alldeles lämnats

¹ Det var alltså isynnerhet i själfva principen, som skiljaktigheten bestod. Preussen fann intet att invända mot Österrikes begäran, att begynna sekularisationerna *nedifrån*, d. v. s. med de *minsta* andliga områdena, för att sålunda kunna skona de tre andlige kurfurstarne. Men det ville ej, såsom Österrike fordrade, *garantera* kurfurstarnes existens. De gaf Stadion sin *parole*, att *om* något blef öfver af de andliga godsens, ej motsätta sig, att kurfurstarne bibehöllos (till Keller ⁸¹/₈: **P.**); men samtidigt skref regeringen till Keller, att *föga eller intet* kunde komma att återstå, såvida ersättningarna skulle vara rättvisa (D:o ⁴/₉: **IB.**). Af öfriga tvistepunkter framträdde särskildt pariteten mellan Toskana och Oranien i ersättningsfrågan, som fordrades af Preussen, men nekades af Österrike (denna fråga hade väckts af Fredrik Vilhelm personligen: hans bref till Haugwitz ¹²/₈, **IB.**; se vidare Haugwitz till Fredrik Wilhelm ¹⁷/₈, dep. till Keller ⁴/₉ etc., **IB.**); dessutom ärkehertig Antons val till ärkebiskop i Köln och biskop i Münster, hvarom se FOURNIER 24—25, BAILLEU XXI etc.

² Jfr. o. s. 16. — Hauterives dep. till Josef ²⁶/₁₂ 1801 (Du CASSE III, 73) förklarar detta uttryckligen (i Bonapartes namn).

³ Bonaparte hade icke så litet besvär att förmå sina båda bundsförvandter att *formligen* ingå på de stipulerade afträdelserna; på något allvarsamt motstånd fanns dock naturligtvis ingen tanke hos någondera. (Angående Spanien, se LAFUENTE XI, 439—442; angående Holland, se VREEDE II; 1: 232 ff.). Fredsfursten skickade i slutet af Oktober en energisk not till Azara, som framkallade ett dundrande svar från Bonaparte (till St.-Cyr, ambasadören i Madrid): „cela finira“, skref han, „par un coup de tonnerre!“ För konungens *anseende i Europa*, förklarade han, är det högst väsentligt, att han snart tager sitt parti; i annat fall kommer den definitiva freden att afslutas honom förutan.“ (Bonaparte till St.-Cyr ¹/₁₂ 1801: CORR. N. VII, 438). Resultatet blef en underdånig skrifvelse från spanska regeringen: H. M. skall aldrig skilja sina intressen från Republikens, och är mycket bedröf-

åsid¹. Man var nu ense, att Holland och Spanien borde deltaga i den definitiva underhandlingen, ehuruval, såsom Bonaparte förklarade, dessa magters motstånd icke ett enda ögonblick fick fördröja undertecknandet². Men om de två andra magterna hade de olika åsigter: England ville hafva dem med, men Frankrike icke. Bonaparte, som redan för länge sedan sökt närma sig Turkiet³, hoppades att få förmåner vid en särskild underhandling mellan Frankrike och Turkiet; af samma skäl var England angelägen om att draga underhandlingen dem emellan under sina ögon. Emellertid hade Bonaparte i Oktober slutit fred med Portugal; engelska regeringen uppgaf då småningom tanken på att medtaga denna magt i Amiens⁴ och öfvertalade Portugal, som själf önskade deltaga (för att få sina fredsvilkor lindrade) att draga sig tillbaka⁵. Däremot höll England så mycket bestämdare på Turkiets inneslutande i freden; Bonaparte hade visserligen slutit ett slags fred äfven med Turkiet (den 9 Oktober) men Porten vägrade att ratificera detta fördrag, som tillkommit på ett nog egendomligt sätt⁶. Frågan om Turkiets medtagande stod sålunda länge som en oöfvervinnelig differenspunkt. Först då England i ett slags ultimatum, understödt af starka rustningar i alla hamnar⁷, betonade denna

vad, att Förste Konsuln ett ögonblick kunnat tvifla på honom (Cevallos till Talleyrand ²⁰/₁₂ 1801: Du CASSE III, 42—45). — Holland, som ville hafva bort de besvärliga bestämmelserna om Vliessingen i Haagerfördraget 1795, innan det uttryckligen afstod Ceylon, fick undergå en liknande behandling: „Frankrike undertecknar i vidrigt fall freden utan bataviska republiken, och denna kan då komma att lida större förluster än Ceylon“ (Tall. till Josef ¹²/₁₂ 1801: IB., 46). — Holland deltog i kongressen fr. o. m. medlet, Spanien från slutet af Januari 1802.

¹ Ehuru deras integritet faststälts.

² Hauterives dep. till Josef ³¹/₁₂ 1801 (Du CASSE III, 104).

³ Isynnerhet genom spanske och preussiske envoyéerne i Konstantinopel. Instr. för den förre, Corral, finnes delvis hos LAFUENTE XI, 405, n. 1. Han afsändes speciellt för detta ändamål, men hans uppträdande i Konstantinopel kom, såsom vi finna af Kellers dep. ³¹/₁₂ 1800 (**P.**), att länge fördröjas på grund af ekonomiska förhållanden.

⁴ Lord Cornwallis hade i början starkt hållit därpå (Josef till Talleyr. ¹⁴/₁₂ 1801: Du CASSE III, 42). Men Bonaparte afslog bestämdt denna fordran (Tall. till Josef ¹⁵/₁₂: IB. 49).

⁵ Hawkesbury till Cornwallis ¹⁶/₁ 1802 (CORNWALLIS III, 438).

⁶ Jfr t. ex. S. Woronzows bref till Alexander I, ⁸/₁ 1802 (ARCH. WOR. X, 408 ff.).

⁷ Till Cornwallis ²/₃ (**E**: France 615). Jfr SIDMOUTH II, 31.

punkt, gaf Bonaparte motsträfvigt efter ¹, dock blott under den form, att Turkiet skulle inbjudas att tillträda fördraget, hvilket ock skedde.

De frågor, som rörde fördragets innehåll, voro dels sådana, som voro förbigångna i preliminärfördraget, dels sådana, som där blifvit vidrörda, men ej definitivt utredda. Bland de förra voro framför allt de italienska förhållandena; bland de senare var den viktigaste, frågan om Malta. Vid underhandlingens början synes England ej hafva funnit någon synnerlig betänklighet vid att erkänna de nya staterna i Italien (Konungariket Etrurien samt Cisalpinska och Liguriska republikerna), om Frankrike förbunde sig att ersätta Sardinien och Oranien ², Sannolikt hade de dock nöjt sig med ersättningen åt den senare; Sardiniens sak betraktades öfverhufvud med stor likgiltighet af engelska regeringen ³. Men midt under förhandlingarna inträffade en händelse, som alldeles förändrade deras uppfattning af de italienska förhållandena. Bonaparte lät nämligen en e. o. *consulta* från Cisalpinska republiken sammanträda i Lyon och denna förmäddes utan svårighet att hos Bonaparte anhålla, att han ville „hedra republiken med att regera den“, så länge han fann nödigt. Han biföll — „*conserverò*“, förklarade han, „*la gran cura de' vostri affari*“ — och ändrade den unga statens namn till *italienska* republiken ⁴. Denna utvidgning, eller rättare sagdt, denna starka yttring af hans magt gjorde djupt intryck i hela Europa och ej minst i England; Addington och hans kolleger vågade därefter ej tänka på ett formligt erkännande af tillståndet

¹ Napoleon skriver den 8 Mars till Josef: „Je ne veux point faire la paix avec la Turquie à Amiens“ (CORR. N. VII, 516), men redan den 9 Mars: „J'accepte, quoique avec regret, la formule: 'La Sublime Porte est invitée à accéder au présent traité'“ (IB., 517). Brefven äro dat. 17 och 18 Ventôse X; Du CASSE, som i sin redaktion af Josefs korr. för denna tid reducerat den rep. tidräkningen genomgående origtigt, har därigenom kommit att bestämma deras dat. till 7 och 8 Mars resp. (MÉM. DU R. JOS. I, 217—218).

² Detta framgår otvetydigt af Hawkesburys skrivv. till Cornwallis af ⁵/₁₂ 1801 (CORNWALLIS III, 407).

³ Bevisas till evidens af Cornwallis' korrespondens. Han beordrades ¹/₁₁ att urgera fordran på Sardiniens ersättning „*in proportion to the prospect of accomplishing it*“ och den betecknades såsom ett „object which must be made subordinate to higher interests and not be suffered to risk or to retard the general peace of Europe“ (Hawkesb. till Cornwallis ¹/₁₁ 1801: CORNWALLIS III, 389).

⁴ En utförlig redogörelse för dessa händelser hos COPPI III, 255 ff. Napoleons tal finnes (i fransk öfvs.) i CORR. N. VII, 472—473.

i Italien, utan valde den fördärflika utvägen att kringgå svårigheterna, då de hvarken kunde lösa eller afhugga dem. England har själf, förklarade Bonaparte, betagit sig rättigheten att beklaga sig, om de italienska staterna, bestörta öfver att se de stora staterna vägra att erkänna dem, taga sin tillflykt till någon stor kontinental magt och göra förändringar i sin organisation¹. Konungen af Etrurien ville England visserligen erkänna om Frankrike utfäste sig till någon bestämd ersättning åt Sardinien, men det ville Bonaparte ej för detta pris. Således kom Italien att i definitivfreden förbigås med samma tystnad som i preliminärerna.

Hvad Malta angick, hade preliminärfreden bestämt, att ön skulle återställas till malteserorden, men ställas under garanti och skydd af en europeisk magt; hvilken, lämnades därhän. Genast vid början yppade sig där en skiljaktighet. England ville hafva Ryssland till öns protektor, men då Alexander bestämdt afslog att ditsända en garnison, öfverenskom det med honom, att garnisonen skulle lämnas af Neapel, och Ryssland däremot öfvertaga garantien². Men Bonaparte nekade; han ville uppdraga båda befattningarna åt Neapel. Då man ej kunde enas härom, framställde Bonaparte två andra förslag; det ena, att frågan löses därigenom, att Maltas fästningsverk sprängas i luften; det andra, att såsom garanter uppställas sex magter: England, Frankrike, Spanien, Österrike, Ryssland och Preussen³. England antog det senare förslaget utan svårighet⁴ och lämnade sålunda öfverenskommelsen med Ryssland utan afseende.

Fördraget innehöll dessutom många bestämmelser af underordnad vikt, särskildt rörande Malta. Sålunda beslöts, på Bonapartes fordran, att ingen fransk eller engelsk „tunga“ skulle finnas och ingen af dessa båda länders undersåtar öfverhufvud tillhöra orden (Bonaparte fruktade, att

¹ Not, som Bonaparte tillsände Talleyrand ¹⁹/₂ 1802 (CORR. N. VII, 498).

² Hawkesbury till Cornwallis ¹⁴/₁₁ och ¹⁶/₁₁ (CORNWALLIS III, 392—4). Jfr redog. i S:t Helens' not till Kurakin ³/₈ 1802 (E: Russia 172) och Alexander Is bref till S. Woronzow ¹⁰/₁₂ 1801 (ARCH. WOR. X, 103).

³ Cornwallis till Hawkesbury ³¹/₁₂ (IB., 424—6). Sprängningen hade Bonaparte dessförrinnan själf föreslagit Cornwallis (redan i Paris: Cornwallis till Hawkesbury ³/₁₂, IB. 401) och synes hafva vunnit honom därför; men detta förslag tilltalade ej engelska regeringen.

⁴ Till Cornwallis ⁵/₁ 1802 (E.): England öfversände ett helt projekt på denna grundval.

England ville göra en Bourbon till stormästare)¹. England å sin sida genomdref, att en maltesertunga af infödingar skulle upprättas². Engelsmännen hade nämligen i hög grad lyckats vinna invånarnes tillgifvenhet under den tid de innehåft ön³. Vidare bestämdes, att Neapel skulle strax efter ratifikationernas utväxlande sända en garnison af 1000 man till Malta; samtidigt skulle orden *begifva sig dit* och ofördröjligen välja stormästare, om detta ej redan skett⁴. Därpå skulle England inom tre månader efter utväxlingen utrymma ön, och Orden *inträda i dess besittning*, så snart den nyvalde stormästaren eller kommissarier med hans fullmakt funnos där. Ett år efter utväxlingen skulle den neapolitanska garnisonen afgå och öns garnison skulle därefter bestå till hälften af infödda maltesare, till hälften af infödingar från de länder som ännu hade tungor i orden — det hela under stormästarens befäl. Maltas hamnar skulle vara öppna för alla nationer utom barbareskstaterna, o. s. v. En hemlig artikel bestämde, att Fransmännen ej skulle utrymma Otranto, förr än Engelsmännen utrymt Malta⁵. Dessa, tillsammans med flera andra bestämmelser skapade redan genom sitt antal och sin förvecklade natur (samt otydligheten i själfva redaktionen) åt de båda kontrahenterna en „arsenal för kommande fiendtligheter“. Därtill kommo äfven andra omständigheter, i synnerhet ordens ekonomiska förhållanden, som gjorde att från första början bestämmelserna angående Malta bland den tidens diplomater och statsmän ansågos omöjliga att utföra i praktiken⁶.

¹ Napoleon till Josef ²²/₃ 1802 (CORR. N: VII, 531).

² England gjorde detta till vilkor för det uttryckliga uteslutandet af de franska tungorna (till Cornwallis ¹/₁ 1802: **E.**); emellertid synes det af St. Helens' nyss citer. not, att det till en del berodde på ryska kab., som, af obekant skäl, intresserade sig för denna punkt, och t. o. m. gjorde den till formligt vilkor för sin garanti.

³ Detta — som från andra håll bekräftas — anför engelska regeringen själf såsom skäl i dep. till Warren ²⁹/₁ 1803 (**E.**).

⁴ Detta förbehåll gjordes af hänsyn till Ryssland, som redan inbjudit prioraterna till val i Petersburg. Inbjudningen utfärdades i Aug. 1801, såsom vi finna af Panins not till Lusi ²⁸/₈ s. å. (**P.**).

⁵ Fördraget hos Du Casse III, 291—300, jfdt med **ib.**, s. 342, där de två hemliga artiklarna finnas. Blott med svårighet medgaf England bestämmelsen om Otranto: det stred, sade den, mot Frankrikes fredsfördrag med Neapel (Hawkesbury till Cornwallis ¹⁴/₃ 1802: **E.**).

⁶ Ehrensvärd (Sveriges env. i Paris) skrifver ⁹/₄ till K. M.: „*On tient, en général, impossible dans son exécution la nouvelle constitution de l'ordre*, ne se trouvant plus des

Emellertid hade den 27 Mars 1802, då akten undertecknades af alla ambassadörerna, äntligen verldsfreden inträdt, för första och sista gången under Napoleons välde. Det varade ej länge. Men äfven under dessa få månader, bestrålades Europa aldrig fullt af fredens sol. Hvar dag som kom, medförde nya moln från olika kanter af horisonten. Framför allt var det förhållandet mellan Frankrike och England, som snart åter gaf anledning till oro; men äfven de tyska ersättningsfrågorna antogo allt emellanåt ett hotande utseende. Innan vi följa de diplomatiska trådarna vidare, skola vi taga en hastig öfverblick af de dåvarande inre förhållandena i Europas viktigaste stater.

revenus suffisans pour l'entretien du gouvernement et des fortifications; les cours d'Espagne et de Portugal étant résolus de retirer les Langues de Castille et d'Aragon; exemple, qui sera probablement imité par l'Allemagne." (**F. A.**).

II.

Inre Förhållanden.

Bland Europas största stater var *Ryssland*¹ den, som för bästa köp kommit undan revolutionstidens stormar. Den kraft, som Ryssland förbrukat på krig under dessa år, var en obetydlighet, jämfördt med Frankrike, England och Österrike. Likväl befann sig riket i ett ganska betänkligt tillstånd vid Alexanders tronbestigning. Hvarken Katarina eller Paul hade fört en ekonomisk styrelse. Administrationen laborerade under många gamla missförhållanden och Pauls öfverspända och ombytliga lynne hade äfven på detta område betydligt ökat oredan genom en mängd nya och sinsemellan stridiga förordningar och inrättningar. Då nu statsinkomsterna i själfva verket i förhållande till folkmängden voro relativt små — ej mycket öfver en tredjedel af Englands, hälften af Frankrikes — är det begripligt, att landets finanser befunno sig i ett mycket förvirradt tillstånd² och att den nya regeringen måste rikta sin hufvudsakliga uppmärksamhet på denna punkt; Alexanders naturliga böjelse för sparsamhet kom honom därvid till godo. Härifrån kom en af de strömningar, som drefvo det ryska statsskeppet i afgjördt fredlig riktning. Åt samma håll verkade ett egendomligt drag i den unge själfherskarens personlighet.

Af sin fader hade Alexander ärft en viss ideal läggning (med en dragning åt det excentriska), som liksom hos denne på en gång var hans starka och svaga sida. Men den framträdde icke såsom hos fadren under form af ett donquijotiskt öfvermått af energi; Alexander var en afgjördt

¹ Jfr ish. ARCH. WOR. och METTERNICH (I; 1: 315 ff.); äfven BIGNON II, 276 ff., THIERS III, 8 ff. m. m.

² „C'est là“, säger S. Woronzow, „où le mal était porté à son comble“ (S. Wor. till A. Wor. ²⁴/₈ 1801: ARCH. WOR. X, 123).

vek och eftergifven natur. Den personliga tjusningskraft, som gärna trifves tillsamman med en viss idealitet i karaktären, hade han i högsta grad: alla de mest kompetenta vitnen öfverensstämma häri. Men under det han intog alla människor, lärde han sig aldrig beherska eller öfverhufvud behandla någon enda: han hade ej det tvingande, imponerande, som fordrar en viss grad af härdning i karaktären och därför i allmänhet saknas hos ensidigt ideala naturer. Därmed sammanhänger, att han var mottaglig ända till entusiasm för stora tankar, men ej fann uti sig den manliga karaktärskraft, som vid utförandet öfvervinner de praktiska svårigheterna (lika litet, som han hade nog verldserfarenhet och praktisk blick för att bedöma deras utförbarhet); därför tröttnade han snart vid sina älsklingsplaner och öfvergick till andra, ofta rakt motsatta¹, och liksom planer, ombytte han äfven medel och verktyg, så snart han stötte på hinder. Till slut, efter att hafva varit hänförd för alla möjliga ideer och sett dem alla slå fel, gick han under af ren lifsleda, uppspliten af den ständiga vexlingen mellan öfverspänd entusiasm och nedstämd besvikenhet. I själfva verket var Alexander en af dessa egendomliga naturer, som i trots af all både förståndets och hjärtats begåfning äro liksom prädestinerade att misslyckas i allt, hvad de företaga sig. „Det finnes något i hans natur“, sade Napoleon, „som jag ej kan bättre uttrycka än så, att i allt hvad han gör, det alltid fattas honom ett *något*; men det egendomliga är, att man i ett gifvet fall aldrig på förhand kan säga, hvad som skall fattas, ty det felande stycket varierar i det oändliga“². Huru det än vexlade, säkert är, att det ytterst berodde på denna frånvaro af sinne för det reala och praktiska. Bland de olika tendenser, som på olika tider beherskade honom, är den religiösa mysticism, som ingaf honom tanken på den heliga alliansen, bekant nog; likaså de universalautokratiska planer som sysselsatte honom efter Tilsit, där Napoleon visade honom verldens karta och bjöd honom hälften. Men nu, under sina första regeringsår, var han helt annorlunda stämd: han hade ännu i friskt minne de principer, som ledt hans uppfostran och inplantats af Laharpe och som starkt närmat sig den teoretiska liberalismen af 1789; han var

¹ METTERNICH vill till och med finna en bestämd periodicitet i deras vexling (ib. 318 etc.).

² Ib., 315. — „Das treffendste Wort über diesen Fürsten“, säger Metternich.

på fullt allvar böjd att genomföra *les droits de l'homme* i sitt stora rike, Katarinas och Paul I:s Ryssland ¹, och i den yttre politiken var hans högsta mål ett lika filantropiskt: att beskydda de svaga och framstå som verldsfredens upprätthållare. Då Alexander i det följande bröt med Napoleon, var det i främsta rummet känslan att vara de förtrycktes värn och det orättvisa våldets motståndare, som dref honom. Huru vidt i hans qvinliga karaktär fåfängan härvid kan hafva spelat in och blandat sig med andra motiver, är ej lätt att afgöra; dock finnes mycket, som gör det troligt, att den utöfvat ett större inflytande; än Metternich vill medgifva. Svaga spår till planer på ett dylikt aktivt uppträdande finna vi visserligen redan nu (början af 1802); dock var ännu den medlande tendensen vida öfvervägande, hvartill äfven de ofvannämnda ekonomiska förhållandena bidrogo. Från eröfringsbegär synes Alexander vid denna tid hafva varit fullkomligt fri, och var därför döf för Bonapartes ofta upprepade insinuationer om en turkisk delning.

Att en sådan karaktär vid valet af förtroendemän till stor del skulle ledas af personlig sympati är själfklart. Det inflytande, som utöfvades af Alexanders jämnåriga och barndomsvänner, Czartoricki, Nowosiltsow m. fl. har ofta och med rätta betonats. Under denna första tid synes det likväl, som om deras inflytande jämförelsevis stått i bakgrunden. Så vidt vi kunna se af de tillgängliga akterna, följde Alexander nu, utom sin moder, hvars inflytande i början synes hafva varit mycket starkt — man tillskref henne Alexanders hållning i de tyska indemnisationsfrågorna — i främsta rummet de båda bröderna Woronzow, Alexander och Semen,

¹ Detta framgår af S. Woronzows intressanta bref till A. Woronzow af 14/26 Juni 1801 (ARCH. WOR. X, 98 ff.). „Une telle entreprise“, säger Wor., „lui préparerait le sort de Louis XVI et à la Russie une anarchie inévitable suivie d'un despotisme militaire comme celui de Bonaparte. — — On ne peut pas sauter tout d'un coup de l'esclavage à la liberté sans tomber dans l'anarchie qui est pire que l'esclavage“. Vi finna däraf äfven, att brodern arbetade på att afhålla Alexander från detta vådliga företag (jfr nedan). — Denna idé, som snart gaf plats för andra, kom tillbaka hos Alexander med fördubblad styrka, då den mäktiga strömningen af 1813 och 1814 gick genom verlden; sistnämnda år stod Alexanders liberalism på sin högsta höjd — för att sedan för alltid försvinna ur hans verldsåskådning. METTERNICH berättar (ib., 325) att Alexander år 1814 bad den bekante ledaren för engelska oppositionen, Lord Grey, som då befann sig i Paris, utarbete ett förslag, huru man skulle *åstadkomma en opposition* i Ryssland. — „Om kejsaren“, sade Grey till Metternich, „tänker införa ett parlament, kan han spara sig bekymret om oppositionens åstadkommande“.

den förre senator (förut finansminister m. m.), den senare ambassadör i London. Båda dessa voro män af betydande naturanlag, fast nu något till åren. Båda voro, ehuru kanske ej i samma grad, anhängare af *l'ancien régime* och fiender till de nya ideerna, således i afgjord opposition mot Alexanders nyssnämnda planer. Sannolikt genom deras inflytande mildrades dessa planer, och förändringen kom att inskränka sig till en ombildning af senaten i en något konstitutionel riktning (September 1802)¹. Vid samma tillfälle gjordes Alexander Woronzow till storkansler (Grand Chancelier de l'Empire), rikets högsta ämbete, som en tid stått obesatt. Redan en tid dessförinnan hade kejsaren på Semen Woronzows förslag företagit en viktig förändring i administrationen. — Helt visst var det äfven dessa bröders inflytande, som småningom gaf en något ändrad riktning åt Alexanders utrikespolitik; de förstodo, genom att alltjämt ställa sig på Alexanders egen ståndpunkt, att fylla honom med fasa för Bonapartes despotism och eröfringsplaner. Dock var det långt ifrån, att Alexander lät sig i egentlig mening ledas af dessa eller af någon annan; han var en alltför mottaglig natur för att ej samtidigt röna intryck från en mängd andra håll — till ringa gagn för administrationens detaljer. Med afseende på den inre styrelsens resultater framstår han i Metternichs skildring såsom en man, „der stets das *Gute* will und stets das *Böse* thut.“

Turkiets tillstånd var sådant, att det ej genom sin styrka, utan genom sin svaghet, fick stor betydelse för Europas politik. Statsmännen voro ense om, att dess motståndskraft var så godt som ingen. Därför rådde ständig oro i hvarje kabinett, att några andra magter skulld samman-sluta sig för att låta det ottomanska riket undergå en delning liknande Polens. Svagheten visade sig på ett förfärande sätt i de inre förhållan-dena. Det var ej nog att alla de paschar, som voro något aflägsna från hufvudstaden, hade gjort sig mer eller mindre oberoende af regeringen; en vanlig janitschar, Passavan Oglou, hade sedan flera år med en skara af sex till åtta tusen man höjt upprorsbanér ett par dagsresor från Kon-stantinopel och ej kunnat kufvas. Porten sände armé på armé emot honom, men de blefvo alltid slagna; den slöt åtskilliga freder med Pas-savan — hvilka denne alltid bröt — och den var dock alltjämt färdig

¹ Därom se närmare STORCH I, 13—47.

att underhandla med honom såsom jämlike ¹. „Denna magt“, skref Woronzow till Alexander I, „skulle ej vara i stånd att föra krig mot republiken Venedig, om hon ännu funnes.“

Mest inflytande på den följande allmänna politiken utöfvade tillståndet i Egypten, hvilket var om möjligt sämre än i någon annan del af turkiska riket ². Beyerna, som ursprungligen tillsatts af Selim I, såsom skatteindrivare, hade med tillhjälp af de stora kapital, som gingo genom deras händer, småningom blifvit herrar öfver all landets jord och där- efter allt tydligare sträfvat att frigöra sig från Turkiet. Sedan många år hade i Egypten, med vissa afbrott, stridigheter pågått mellan turkiska regeringen och beyerna. Men då Bonaparte kom till Egypten, slog han beyerna och deras mamelucker, samt införde en ny administration. Då därefter Fransmännen utrymde landet, ville Turkiet begagna sig af tillfället och äfven för framtiden hålla mameluckerna från magten; men därmed läto desse naturligtvis ej nöja sig: de gamla striderna upplågade på nytt. Trots mameluckernas ringa antal — det uppgifves för denna tid till 4000 man — kunde turkiska regeringen lika litet komma till rätta med dem, som med Passavan Oglou. Såväl England som Frankrike betraktade naturligtvis dessa förhållanden med stort intresse. England sände kort efter freden i Amiens en general Stuart att medla mellan Turkiet och beyerna; vi skola längre fram se, hvartill detta gaf anledning från Frankrikes sida. Beträffande Turkiets politik vid denna tid klagade Straton, Englands chargé d'affaires, att tillvaron af ett franskt parti i ottomanska kabinettet för hvarje dag blef allt tydligare ³, och något senare upplyste Lord Elgin, att Englands inblandning i affären med beyerna väckt „en öfvervinnelig misstro och rädsla“ hos Porten ⁴. Bonaparte å sin sida försmådde ingenting för att underblåsa denna känsla, och öfverhufvud synes Konstantinopel hafva varit en af de lifligaste punkterna för den diplomatiska förbindelsen.

Så snart vi lämna Ryssland och Turkiet och gå vesterut, inträder i ländernas inre förhållanden en faktor, hvars betydelse lätt kan under-

¹ Jfr ARCH. WOR. X, 291 ff.

² Det följ. enl. eng. sekreteraren Hamiltons redogörelse af ²/₇ 1802 (**E**: Turkey 93).

³ Straton ¹¹/₅ 1802 (**E**: Turkey 94).

⁴ Elgin ²²/₁₁ 1802 (**E**: Turkey 93).

skattas. Det var efterdyningarna af 1789 års ideer, som, ehuru de i Frankrike förlorat all verklighet och ej fingo något uttryck i de stora politiska händelserna, likväl fortforo att jäsa i djupet inom de flesta stater. I tyska riket och i de italienska länderna hade dessa revolutionära elementer varit Frankrikes bästa bundsförvandt under de nyss utkämpade krigen. Om den rädsla, som furstarna, med Frankrikes exempel för ögonen, hyste för dessa rörelser, kunna vi på vår tid knapt göra oss en föreställning. Därför var det ej med oblandad förtrytelse, som de sågo usurpatorn i Frankrike kufva de sista yttringarna af jakobinismen där, men de misstänkte, att han, såsom Windham uttryckte sig, fann denna vara god för export, fastän han ej hade bruk för den hemma hos sig.

Vi hafva redan funnit, att Tyska Riket representerade en mängd sinsemellan stridiga krafter, hvilkas resultant var nästan noll. Detta gälde, allt sammanlagdt, såsom slutfacit; det gälde äfven särskildt om Österrike och Preussen, den mest synbara motsatsen. Dessa båda magter neutraliserade hvarandra fullkomligt.

Österrike var utan tvifvel i inre resurser öfverlägset, men dess krafter förlamades, dels, såsom alltid, af brist på verklig enhet i staten, dels, särskildt nu, genom frånvaron af medvetenhet och klarhet i den högsta ledningen. Kejsar Frans' hela karaktär erbjuder i flera fall en anmärkningsvärd motsats till Alexanders ¹. Hans fel var för visso icke ett öfvermått af entusiasm; det låg i en motsatt ytterlighet. Med medelmåttiga själsanlag förenade han en egendomlig kyla och saknad af alla lifligare känslor. I de stora förhållandena yttrade sig detta såsom en fullkomlig oemottaglighet för alla vidsträcktare vyer: mot allt, som afvek från den jämna hvardagligheten, stora tankar såväl som tomma fraser, satte han denna torra och sig alltid lika ironi, som stundom förekommer hos människor af på en gång torftig begåfning och reflekterad läggning, och som, ytligt betraktad, får ett sken af upphöjd vishet och sinnesro. Detta system af *nil admirari* utsträckte sig till hans enskilda lif och förhållanden. Man har prisat hans frihet från personlig hätskhet äfven mot dem som kunnat förskylla den — i själfva verket var hans fiskblodiga natur lika mycket ur stånd till stark antipati som sympati, eller öfverhufvud

¹ Det följande enl. engelska dep.; FOURNIER passim; BIGNON II, 263 ff. m. m.

till någon som hälst varm känsla. Det var klart, att detta ej var mannen att lösa de invecklade problem som regerandet af en sådan stat som Österrike uppstälde. Det var ej brist på arbetsamhet utan snarare ett alltför långt drifvet fördjupande i detaljer, utan förmåga af generalisation och sammanfattning ¹, som gjorde, att hans regering blef så olycksbringande för landet. Alexander förbrukade sin kraft på opraktiska svärmerier och ryggade tillbaka för verklighetens hårda allvar; Frans, torr som han var, gick upp i andefattiga och innehållslösa småsaker och lärde sig aldrig se tingens kärna. Hans ställning till de olika partier, som i österrikiska regeringen stodo skarpt mot hvarandra, var i full öfverensstämmelse med denna karaktär. Visserligen kunde han med Napoleon säga: „jag tillhör intet parti“, men han stod ej *öfver* utan *mellan* partierna; det mått af öfvertygelse och intresse, som fordras för att omfatta ett visst partis synpunkter och planer hade han icke, men ännu mindre den öfverlägsenhet, som kan sätta sig öfver alla sådana synpunkter. Därtill kom hans vana att, såsom Fournier säger, lyssna till alla, utan att omfatta någon, vare sig med särskildt förtroende eller med särskild misstro.

De män, som vid denna tid stodo närmast kejsaren, voro för öfrigt lika litet som han vuxna sitt svåra värf. Den inre styrelsen sköttes enligt samstämmiga omdömen ytterst illa af Kollowrath, „som under fyra suveräner innehaft sin ställning och likväl två gånger varit aflägsnad på grund af oduglighet“ ². Finanserna voro liksom i nästan alla Europas länder i ett mycket svårt läge, dock gjorde landets naturliga rikedom, att de efter freden hastigt förbättrades, trots den dåliga styrelsen. Likväl var den allmänna jäsningen sådan, att ärkehertig Johan på fullt allvar synes hafva fruktat en revolution ³. Krigsdepartementet var det enda, som sköttes väl, af ärkehertig Karl. Men här, liksom i administrationen i öfrigt, var den konsekvent genomförda kastindelningen till stort hinder. Alla högre platser, militära såväl som civila, innehades af aristokratien och öfverhufvud taget fans knapt någon möjlighet för personer af lägre klassen att genom energiskt arbete höja sig, under det att den höga adeln

¹ Jfr ish. FOURNIER, 106, ff.

² Stuart i sin generalrelation af 14/7 1804 (E: Austria 69).

³ FOURNIER, 14.

var säker om befordran; sporren till verksamhet borttogs sålunda hos dem bägge. Utrikesdepartementet förestods nominelt af Colloredo, men Ludvig Cobenzl, underhandlaren i Lüneville, var den egentlige ledaren. Denne var en väl skolad hofman af vinnande former, men lika mycket utan vyer, som utan jämn arbetsamhet; därtill af en ovanligt timid natur. Stäld emellan Frankrike och Ryssland, slets han mellan fruktan för dem båda, och vågade knapt närma sig någon af dem, för att ej väcka den andras misshag. Framför allt hade Bonapartes personlighet ingifvit Österrikarne en oöfvervinnelig respekt; visserligen hade Österrike då mer än någon annan magt fått känna tyngden af hans arm. Det enda, säger Stuart, som någon gång kunde väcka „*the dormant spirit*“ i österrikiska kabinettet, var afundsjuka mot Preussen.

I afundsjuka blef *Preussen* ingenting skyldigt, men i de flesta andra fall voro dessa magter olika. Preussen var en framtidsstat, rest på det förflutnas ruiner; Österrike var själf nästan en ruin. En statsman med något förutseende kunde redan nu säga med Paget: „*Prussia will at no very distant period raise to be the first power in Germany*“¹. I olikhet med Europas andra större magter hade Preussen i flere år åtnjutit fredens förmåner. Också voro dess finanser de bästa på kontinenten, ja de enda, som befunno sig i drägligt tillstånd. Fredrik Vilhelm II hade visserligen slösat åt många håll, men hans efterträdare hade gjort till sin hufvudsakliga uppgift att återställa finansernas jämvigt, och biträdades därvid af sina skickliga ministrar Schulenburg och Struensee². Därtill passade hans karaktär förträffligt: sparsam, kanske till öfverdrift, i hög grad ordentlig i sitt enskilda lif, mycket försiktig och i synnerhet rädd för att råka i yttre politiska förvecklingar, som kunde ådraga honom ökade utgifter. Dessa grunddrag hade naturligtvis ett väsentligt inflytande på regeringens gång, fastän Fredrik Vilhelm själf ej mycket deltog i administrationens detaljer. Han var en redlig man, men med mycket begränsade intressen; vid denna tid synas de nästan hafva inskränkt sig till familjförhållanden samt parader och manövrer³. Olyckan ville, att denna enkla och hvar-

¹ Paget ²⁷/₇ 1802 (E: Austria 66).

² „Ils ont mis leurs départemens sur un pied d'ordre qui n'existe nulle part“, skrifer S. Woronzow (Arch. Wor. X, 188).

³ S. Woronzow skrifer om honom till sin broder: „Ce roi qui est bon, qui ne man-

dagliga karaktär stod vid rodret i en stund, då en orkan utan like satte styrmannens djärfhet såväl som skarpsinne på det hårdaste prof. Därtill kom, att statens inre motståndskraft i hög grad minskades af åtskilliga missförhållanden, hvilka först efter de stora nederlagen i det följande undanröjdes. Värst af allt var kanske det blinda själförtroende, som fylde preussiska nationen sedan Fredriks dagar: det var en hel nation, som i viss mening lefde på reminiscenser. Preussen hade i administrativt afseende utan tvifvel åtskilliga, delvis ganska stora företräden framför de flesta kontinentala magter, men man öfverdref dem vida. Det gälde framför allt om hären och de militära förhållandena; motgångarna under revolutionstiden hade ej räckt till att taga landet ur denna villfarelse.

Den hufvudsaklige ledaren af Preussens utrikespolitik var Haugwitz; konungen, som för sin del icke synes hafva varit vän af Frankrike och Bonaparte ¹, tog sannolikt icke mycken befattning därmed personligen. Öfver Haugwitz' gestalt har genom de senare händelserna kastats en djup — kanske något för djup — skugga. Utan egentlig kraft i karaktären var Haugwitz en man med mycken *esprit*. Vid denna tid var den ledande tanken i hans politik att ställa Preussen såsom en brygga mellan Frankrike och Ryssland, så att dessa båda länders inbördes förhållanden komme att förmedlas af Preussen, och Preussen därigenom att i viss mån beherska dem båda. Men huru han intrigerade, inträffade raka motsatsen: Preussen kom att stå emellan sina mäktiga grannar på det sätt, att det inklämdes mellan dem och måste följa med hvarje minsta rubbning i deras inbördes balans; dess politik förlorade totalt all själfständighet ². Det visade sig redan nu och ännu mera längre fram.

que pas d'un certain jugement mais qui est faible et ignorant, ne s'occupe que de son régiment des gardes, de la parade à laquelle il ne manque jamais, et des manoeuvres dans les saisons où elles ont lieu" (Ib., 187). Och kort förut: „Le roi ne manque pas d'esprit naturel, mais il est ignorant, inappliqué aux affaires, très-timide et d'une avarice extrême" (Ib. 186). Ännu starkare uttrycker han sig i bref till Alex. I: „Tout le monde sait que le roi de Prusse est tout-à-fait nul par lui-même, qu'il est très-borné, très-ignorant, timide à l'excès et d'une avarice inconcevable (Ib., 284). — G. Jackson skriver ⁴/₅ 1803: „He is guided only by his fears and distrusts his own powers" (JACKSON I, 138).

¹ Jfr bl. a. F. Jackson ²⁴/₁₁ 1802 (E: Prussia 188).

² Jfr. ish. BAILLEU, XII ff.

De öfriga tyska ländernas belägenhet var olika, allt efter som de varit mer eller mindre berörda af kriget. Värst var tillståndet naturligtvis i gränsprovinserna åt vester. I trakterna vid Main och Lahn inträdde, närmast efter fredens afslutning, en förvildning, säger Häusser, som erinrade om trettioåriga krigets tider. Rövvarband på flere hundra man, med rytteri och fältnusik, drefvo omkring och parodierade den franska krigföringen: utskrefvo kontributioner och gáfvo säkerhetspass. Detta ofog voro regeringarna ur stånd att själfva afstyra — den gamla kretsstyrelsen var stadd i fullkomlig upplösning — och först på Frankrikes initiativ företogos åtgärder däremot ¹.

Vi öfvergå nu till ett antal stater, som stodo under Bonapartes mer eller mindre omedelbara uppsigt. Om dem alla, republikerna på tyska gränsen såväl som de nya skapelserna i Italien, gälde, att de mera af fruktan än af tillgifvenhet följde Frankrikes banér. Denna känsla hade småningom kommit att utbreda sig till alla partier. I mån som Bonaparte befäste sin magt i Frankrike, började han, kanske af monarkisk instinkt, kanske också för att småningom sammansmälta partierna, att inskrida mot de jakobinska elementerna i dotterrepublikerna — vida skarpare än emot dem i Frankrike — och att till en viss grad taga de hittills förjagade eller förtryckta aristokraterna under armarna. Men häraf blef följden, att de förut franskvänliga demokraterna förbittrades, utan att de andra partierna kunde förmås att uppriktigt ansluta sig till Frankrike.

I *Bataviska republikens* konstitution gjorde Bonaparte redan i September 1801, genom den förut antydda statskuppen, en förändring i denna riktning. Resultatet blef detsamma som öfverallt: demokraterna ansågo tilldragelserna för en aristokratisk reaktion och voro missbelåtna. Orangisterna voro naturligtvis ännu ej nöjda. De verkliga frihetsvännerna utan någon bestämd faktion voro missnöjda med konstitutionens lagvidriga tillkomst ². Medlemmarne i den nya regeringen voro ej sådana män, att de uppvägte dessa missförhållanden. De voro afgjorda medelmåttor: „*kleine passiën, kleine jalousiën, kleine vrees, kleine personaliteiten*“, enligt Schimmelpenningsks omdöme ³. De lyckades så mycket mindre försona

¹ HÄUSSER II, 377.

² VREEDE II: 1, 200 ff. Jfr Listons depp. (E: Holland 731).

³ Ib., 209.

opinionen i landet med Frankrike, som den kort efteråt afslutade freden för Holland medförde Ceylons afträdande, utan någon ersättning. Vi sågo, att Holländarne motsträfvigt fogade sig. De måste likaså finna sig i att efter freden behålla och underhålla en fransk garnison. Bonapartè tog för öfrigt holländarnes ovilja med mycket lugn. „*La Batarie*“, förklarade han, „*se souviendra toujours que la France ne peut être pour elle que l'amie la plus utile ou l'ennemie la plus funeste*“¹. — Hvad angår de ekonomiska förhållandena var Holland illa nog åtgånget af kriget, i synnerhet af sjökriget, men freden, kort som den var, framkallade en hastig blomstring i det af naturen rikt gynnade landet².

I *Helvetiska republiken* stodo partierna skarpare emot hvarandra än någon annanstädes. Till Bonapartes ingripande i dess förhållande, hvilket fick stort inflytande på den följande politiken, återkomma vi längre fram.

Beträffande de *Italienska staterna* framträdde Bonapartes antidemokratiska system synnerligen tydligt i *Piemont*, som annekterades till Frankrike, och i *Liguriska republiken*³; hvarken på ena eller andra stället var Frankrike populärt⁴. Ej heller om *Italienska republiken* kunde detta sägas, trots all beundran för Bonapartes person⁵. I *Etrurien* utöfvade Frankrike stort inflytande på konung Ludvigs svaga regering. Äfven där voro emellertid Fransmännen hatade; de egentliga aristokraterna hyste österrikiska sympatier. Finanser och administration i detta land befunno sig i

¹ CORR. N. VIII, 276 (Mess. au sén. et au corps législ. 20/2 1803).

² Jfr t. ex. VAN KAMPEN II, 548.

³ Jfr ish. BOTTA VII, 115 ff.; depp. från Tassoni (Ital. rep. Ch. d'aff. i Genua) hos CANTÙ, m. m.

⁴ Bossi (Ital. rep. Ch. d'aff. i Turin) skrifver till Marescalchi 20/9 och 23/9 1802, vid tiden för Piemonts formliga införlifvande: Tillkännagifvandet mottogs med en köld, som gränsade till skandal; ingen inföding deltagar i festligheterna o. s. v. Man var t. o. m. betänkt på att uppsätta en protest och rådgjorde därom med Bossi. Men han afrådade från att företaga något „che potesse sembrare in opposizione colla volontà di chi tutto regge e dispone“. — De anf. depp. hos CANTÙ, 194 ff. — Ang. Liguriska republiken, jfr Tassoni till Bossi 15/6 1801 (Ib., 235).

⁵ „Continuando“, säger COPPI (III, 272), „ad essere fra loro (ed a loro spese) gli eserciti francesi, conoscevano di essere pienamente a disposizione del primo console. Quindi il peso del dominio straniero distruggeva quasi interamente il piacere della libertà pubblica“.

ett mer än bedröfligt tillstånd ¹. — *Påfven* såg efter konkordatets upprättande i Bonaparte sitt bästa stöd: „Alltid då Vi behöfva hjälp“ skref han, „böra Vi ej tveka att vända oss till Eder“ ². — I ingen italiensk stat var tillståndet så beklagligt som i *Neapel*. Hälften af invånarnes samtliga inkomster betaltes i skatter, säger engelske envoyén Drummond, och af dessa gick det mesta, till följd af det odugliga uppbörds- och administrationssystemet, förloradt för kronan. Trots eländet rådde vid hofvet ett gränslöst slöseri. Hofvet, såväl som hela folket, var fullkomligt demoraliseradt. „Mod, heder, fosterlandskärlek, energi och företagsamhet, allt är utsläckt“ — så beskrifves andan i landet af samme opartiske iakttagare ³.

Likväl fans det ett land, hvars regering och tillstånd öfverbjöd denna skildring. Det var *Spanien*. De beskrifningar af Carl IV:s och fredsfurstens regering, som kommit till våra dagar, gå nästan öfver sannolikhetens gräns. Landets inkomst under krigsåren var i medeltal omkring 500 millioner rs.; dess utgifter omkring 1300 millioner; statsskulden växte under tiden till 9 milliarder ⁴. För att betäcka detta deficit och återställa balansen uppfunnos de mest vidunderliga åtgärder: på tjänstefolk, mulåsnor m. m. lades en hög och starkt progressiv skatt; försäljning af fideikommissier tilläts på vilkor, att beloppet insattes på 3 proc. i statskassan; en gammal plan sedan Filip IV:s dagar att lägga hela finansförvaltningen i händerna på klerus återupptogs (fast den ej kom till utförande) o. s. v. Användningen af penningarna var dock ännu egendomligare än sättet, hvarpå de hopskrapades. Största delen däraf gick till personliga gratifikationer åt hofvets gunstlingar. För deras räkning gjordes fältmarskalkar och amiraler m. m. i det oändliga. Missbruket hade gått så långt, säger Baumgarten, att med 15 sjödugliga linieskepp och fregatter sammanlagdt, spanska marinen räknade 100 amiraler ⁵. Vid dubbelbröllopet 1802, då spanska konungafamiljen förband

¹ Allt enligt Tassonis (då Ital. rep. Ch. d'aff. i Florens) generalrelation af 1802 (CANTÙ, 559 ff.). Tassoni gifver äfven en ganska utförlig skildring af de ledande personligheterna m. m.

² Pius VII till Bonaparte ⁴/₆ 1803 (CORRI IV, 11).

³ Drummond ¹⁹/₁₀ 1802 (**E**: Sicily 51).

⁴ LAFUENTE XII, 6 ff.

⁵ Det är dock icke omöjligt, att denna uppgift är öfverdrifven, hvad beträffar skeppens antal. Uppgifterna om Spaniens krigsflotta vid denna tid variera mycket starkt. Det

sig med den neapolitanska, utnämndes 57 nya fältmarskalkar på en gång och till andra grader i proportion. Härtill kom, att lönerna för de högre graderna voro enormt höga. För att göra taflan fullständig måste vi tillägga, att Spanien under dessa år nästan ständigt hemsöktes af pest, hungersnöd och jordbäfningar ¹.

Den verkliga regenten var Godoy; den svage konungen, som knapt intresserade sig för något annat än jagt, begärde intet högre än att blifva qvitt alla regeringsbestyr. Godoy, äfven om han måhända var något bättre än sitt rykte, hade dock ingenting i sig af statsman eller öfverhufvud af öfverlägsen begåfning — annat än för det yttre uppträdandet; ensamt detta hade skapat hans framgång. För att bringa reda i Spaniens förhållanden hade dock fordrats en förmåga af första ordningen, ty det onda låg djupt rotadt; statens alla grenar ledo af sekelgammal murkenhet. Visserligen saknades icke å Godoys sida svaga försök till reformer, men hans alltigenom lättsinniga natur, som aldrig kunde förmå sig till verklig ansträngning, gjorde, att de fullkomligt misslyckades ². För öfrigt var regeringen, trots sin absolutistiska form, i själfva verket ytterst svag; insubordinationer förekommo öfverallt: i rådets förhållande till konungen ³, såväl som i den lokala regeringen i provinserna. Lika grym och despotisk, som regeringen var emot enskilda, af hvilka den ingenting trodde sig hafva att frukta, lika feg visade den sig gentemot de ofta påkommande jakobinska rörelserna, hvilka den genom hållningslös eftergifvenhet uppmuntrade ⁴.

Med afseende på den yttre politiken var Spanien visserligen i hufvudsak bundet vid Frankrike; dock, såsom vi skola se, ej så hårdt fastkedjadt, som man stundom antagit. Det tvång, som låg i själfva förhål-

största antalet har Drummond (i dep. ¹⁶/₁₂ 1802: **E**: Sicily 51) i en redogörelse, som han förklarar fullt pålitlig, näml. 60 linieskepp och 42 fregatter. Detta låter återigen något öfverdrifvet åt andra hållet. Emellertid yttrar han ingenting om deras sjöduglighet; därom jfr ned.

¹ För det ofvanstående jfr BAUMGARTEN I, 108 ff. Äfven LAFUENTE XII, passim.

² Jfr LAFUENTE, ib., 10 ff.

³ Härom vitna de besynnerliga dokumenter, som anföras hos LAFUENTE (Ib., 56 n. 1). „No ignora el Consejo“, skrifver rådet till konungen, „cuál haya sido *la vil pluma*, que usurpando el sagrado nombre de V. M. haya escrito, ó dictado tal real orden.“

⁴ BAUMGARTEN, ib. 114 ff. Enligt Rios' uppgift (s. 42—43) hyste vid denna tid de högre stånden och klerus starka sympatier för revolutionen och sedan för Bonaparte.

landena, samverkade med en, som det vill synas, uppriktig motvilja mot England¹. I stället hade England till afgjord bundsförvandt den andra magten på halfön, Portugal; detta lands inflytande på de politiska förhållandena var likväl nästan intet.

England hade varit den sista magten att sluta fred med Frankrike; det skulle blifva den första att begynna kriget. Dessa antagonisterna, lika i jättestyrka, voro i allt annat motsatta. Frankrikes krafter, i går hopplöst splittrade och förtärande hvarandra, voro i dag sammansmida till åskviggen i Bonapartes hand. Englands magt åter var en långsamt bildad produkt af århundradens organiska utveckling -- ett fritt lands styrka, som i främsta rummet ligger i folkets karaktär. Den engelska aristokratien framför allt var, då som nu, en klass af fritt anlagda naturer, harmoniskt utvecklade till kropp och själ; handlingskraftiga och med stor erfarenhet af världen och människorna. I deras karaktärer, såväl som i hela folkets, ingick utan tvifvel en god dosis egoism, men en sund och lifskraftig egoism, som var fruktbringande äfven för det hela. Sådan var den ras, som upptog striden med verldsbetvingaren och utkämpade den till slut.

Men vi misstaga oss väsentligt, om vi vänta att återfinna dessa drag i Englands politik under den tid, hvarmed vi sysselsätta oss. Vi hafva redan sett, att den Addingtonska ministären, som ersatte Pitt, för sin personliga existens var intresserad i fredens upprätthållande. Visserligen sattes en gräns härför af opinionen i landet och parlamentet, men denna opinion var under åren 1801 och 1802 afgjort för freden *quand même*; de långa krigen hade, såsom vi sågo, uttröttat landet och man ville hafva lugn och ro till hvad pris som helst, åtminstone för ett ögonblick.

I de parlamentariska förhållandena hade genom den nya ministären och dess politik egendomliga förhållanden inträdt. Addingtons minister var till sin uppkomst egentligen en fortsättning af Pitts -- flere af Pitts kolleger hade qvarstannat. Men genast vid början förorsakade fredspolitikerna, att de strängaste tories, under Grenville m. fl., som förut tillhört Pitts parti, skarpt skildes från ministären; de utgjorde emellertid ett

¹ Den eng. env. Frere beklagar sig ständigt öfver den påfallande köld och motvilja, hvarmed konungen och Godoy bemötte honom. Baumgartens motsatta påstående (Ib., 119) vederlägges fullkomligt af Freres egna depescher (E: Spain 397).

ringa fåtal i parlamentet¹. Pitt själf höll däremot, såsom vi hafva sett, till en början tillsamman med den nya ministèren. Men det var klart, att denna situation, såsom Stanhope med rätta anmärker, i själfva verket var falsk; Pitt hade känt sig föranledd att afgå för tillfället, men därför ej uppgifvit tanken på att återtaga ledningen². Häraf måste framgå en antagonism mellan honom och Addington. Ty „det gick Addington som Abu Hassan i sagan“. I början hade han visserligen betraktat sig såsom ställföreträdare och följt Pitt såsom mentor. Men snart började han taga sin ställning på fullt allvar och tro sig en verklig statsman, som genom egen öfverlägsenhet kommit till magten³. I synnerhet var den popularitet, som freden i början beredde honom, i hög grad egnad att befästa honom i denna uppfattning. Småningom kom således Pitt och hans närmaste parti att skilja sig från ministèren, och torypartiet splittrades i tre nyanser, som visserligen öfvergingo i hvarandra⁴. Redan vid början af misshälligheten med Pitt föll Addington på ideen att associera sig med whigpartiets ledare och underhandlade för detta ändamål, väl icke med Fox, men med Grey och Moira. Men underhandlingen misslyckades af åtskilliga skäl⁵. Ju längre det led, desto svårare blef Addingtons ställning och härtill bidrogo icke minst de yttre politiska förhållandena. Vi hafva redan haft tillfälle att anmärka det mest framstående draget i hans politik, som var att uppskjuta svårigheterna i det längsta möjliga. Men denna maxim kunde dock icke rädda honom från att komma emellan Bonaparte och Pitt såsom emellan Scylla och Charybdis. Ville han någon gång hafva en mening i de kontinentala frågorna, så varnade han Bonapartes hotande gestalt; var hans politik alltför undfallande och negativ, så hade han att frukta Pitts angrepp⁶.

¹ Londonpreliminärerna antogs i underhuset utan „division“; i öfverhuset med 114 mot 10. Amiensfreden antogs i underhuset med 276 mot 20; i öfverhuset med 122 mot 16. (PARL. HIST. XXXVI). Jfr STANHOPE III, 383 etc.

² STANHOPE, ib. 434—435; jfr ib., 392.

³ Macaulay i „Life of Pitt“. Jfr AUCKLAND IV, 154.

⁴ Därom se Fox' Mem. m. m.

⁵ Det närmare förhållandet med dessa underhandlingar är ännu ej fullt utredt. Jfr eml. Fox III, 351, 357; och BUCKINGHAM III, 181, 189.

⁶ „It is barely possible“, skriver T. Grenville till Buckingham 18/10 1802 (BUCKINGHAM ib. 208—209), „that the fear of Pitt may be more present to Addington at this moment“.

De inre engelska förhållandena i öfrigt hafva vi redan förut haft tillfälle att beröra ¹. Deras nära sammanhang med de politiska händelserna gör, att vi äfven längre fram återkomma till dem, såväl som till den vidare utvecklingen af de parlamentariska grupperingarna.

Vi hafva nu anländt till händelsernas medelpunkt. Att skildra *Frankrike* vill i främsta rummet säga att skildra dess beherskare; ty med vida större skäl än Ludvig kunde *han* säga: staten, det är jag. Men Napoleon var ej endast Frankrike. Hans person var i detta ögonblick den axel, kring hvilken tiden vred sig; i hans karaktär är det som den egentliga förklaringen måste sökas till denna periods — och medelbart äfven till vår egen tids — historia. För att förstå, hvad som kommer, är det därför nödvändigt att frammana konturerna af hans väldiga bild.

Då Napoleon hade afslutat verldsfreden, lågo för honom två vidt skilda vägar öppna. Han var oinskränkt herre öfver ett rike, som redan var det mäktigaste i verlden. Han kunde åtnöja sig härmed i yttre magt och använda sina krafter på att i det *inre* lyfta sitt land till en ej anad höjd af utveckling i handel, industri, administration m. m. Å andra sidan kunde han använda sina och landets krafter på nya eröfringar och sålunda uppnå en lika oerhörd *yttre* storhetsställning. Att båda dessa bilder stodo lefvande för honom och en tid till och med kämpade om herraväldet i hans själ, därom är intet tvifvel. Att göra Napoleon, hvars intressen och själskrafter voro mera mångsidiga än någon annan människas och lika för alla regeringens grenar, till en personifikation af eröfringsprincipen *in abstracto*, såsom man så ofta velat, är, utom att det ej låter bringa sig i samklang med afgjorda fakta, alltigenom opsykologiskt. Sådana eröfraregestalter hafva kanske funnits i historien, men säkert har deras hela anlag varit helt annat och ensidigare. Däremot kan det ej förnekas, att Napoleon under årens lopp undergick en utveckling, hvarigenom han icke obetydligt närmade sig detta ideal af en eröfrare. I hans ungdom, före och äfven under konsulatet, förnekade sig aldrig (ehuru det ej

than the fear of the Great Consul; but, depend upon it, he has no other courage than in the comparison of those two apprehensions, by both of which he is alternately, and sometimes jointly, so beset, as to have ample occasion for keeping all his little wits about him“.

¹ Närmare om Englands finanser under Addington, se *SIDMOUTH* II, 58—63; redogörelsen där är författad af (Vansittart) Lord Bexley, d. v. Secretary to the Treasury.

alltid framkom lika tydligt) ett äkta italienskt drag af kall och slug försigtighet. Men ingenting var naturligare, än att i mån som han steg högre och högre, en allt starkare svindel började gripa honom; det kallt beräknande elementet träder mera i bakgrunden och lämnar herraväldet åt en fantasi, så öfverretad, att man på allvar velat finna spår af verkligt vansinne däri.

Ehuru denna utveckling är alldeles påtaglig, hindrar det icke, att Napoleons anläggning i alla tider utmärkte sig för en sällsam förening af omedelbar och medelbar begåfning, af naivetet och reflexion. Med lika kall list, säger Sybel med rätta, som han beräknade sina medel, med lika glödande fantasi utspände han sina planer öfver jordklotet. Denna förening af det skapande spontana — som gör äfven hvarje rad af hans hand lätt igenkänd — med det bearbetande skarpsinnet, är väl det främsta kännetecknet på ett anlag af första ordningen och den har knappast funnits i så hög grad hos någon annan. Till denna intellektuella utrustning kom emellertid en vilja, hvars okufliga styrka endast kan jämföras med den instinkt för det positiva — för den afgörande punkten i hvarje gifvet fall — hvaraf den leddes. Trots all receptivitet lät Napoleon ej ett ögonblick förleda sig att förblanda verkligheten med teoretiska abstraktioner, lika litet som han i minsta mån lät imponera på sig af något slags auktoritet.

Betrakta vi på detta sätt sidorna i hans natur hvar för sig, blir intrycket det, att vi åt alla håll hafva för oss ett maximum af psykisk kraft. Men här inträder det tragiska i Napoleons karaktär. I små exempel se vi hvarje dag, huru lätt en relativ rikedom på ideer inverkar splittande på medvetandet och förtager karaktärens bestämdhet och beherskning. Hos Napoleon se vi något liknande, i stor skala. De stora krafterna voro ej sammanslötta till ett harmoniskt helt, en genombildad personlighet, utan stodo utom och inkräktade på hvarandra. Lugn och klar självbeherskning, förmågan att begränsa sig, fattades honom. Fantasiens rikedom hindrade allt för ofta den vida öfverblicken och inledde honom i vanvettiga företag. Han, som aldrig lät förleda sig af teorier, var ej lika klarseende, då det gälde att från verkligheten skilja de irrbilder, som hans egen fantasi skapat. Ej ideer, men väl fantomer ledde honom från det positiva. — På samma sätt fick hos honom viljan ofta öfvervigt öfver förståndet. För alla naturer af stark vilja ligger den faran nära till hands,

att ett beslut, hvars utförande stöter på hinder, i medvetandet antager styrkan af en fix idé och fullföljes *in absurdum* med en envishet som växer i proportion med omöjligheten. Det är bekant nog, att Napoleon ej undgick denna fara. Sålunda förenades hos honom på ett olycksbådande sätt två eljes vidt skilda drag: visionärens hallucinationer och den bornerades fixa idéer.

Redan i själfva anlagens rikedom låg, som sagdt, fröet till denna tragiska utveckling. Ty det är tydligt, att, *ceteris paribus*, i mån som medvetandets olika sidor hvar för sig tillväxa i styrka, det måste blifva allt svårare att fullt beherska, och sammansluta det hela till en enhet; för människor af få och begränsade ideer med ett lagom mått af andliga egenskaper, är det en jämförelsevis lätt sak att åt sin personlighet gifva en klar genombildning. Men utom denna allmänna och själfklara lag, tillkom hos Napoleon en särskild omständighet, som är nödvändig att taga med i räkningen, för att förklara både detta och andra drag i hans karaktär. Hvad som i vissa fall motverkar denna rikt begåfvade naturers tendens till splittring, nämligen en god och omsorgsfullt ledd utveckling under uppfostran, saknades alldeles hos honom. Men ej nog därmed: den uppfostran, han fick, var sådan, att den verkade i rakt motsatt riktning. De välbekanta förhållandena i hans barndom och ungdom: den kufvade och isolerade ställning, han intög i Brienne och äfven sedan, frånvaron af all naturlig utveckling af sympati — dubbelt farlig för en natur med hans egendomliga känslighet — och vanan vid inbundenhet och öfverdrifven inåtvändhet i de år, då karaktären i synnerhet bildas: dessa äro omständigheter, som på alla, äfven hvardagliga karaktärer, ej undgå att utöfva en mäktig verkan. Svaga naturer krossas kanske; i de starka uppväckes en elastisk energi, som växer med tryckets styrka och långvarighet, och visar sina verkningar, då detta borttages. Men det är tydligt, att om det aktiva elementet i människan på detta sätt kan bringas att stiga — hvilket säkerligen ofta nog är fallet — så sker det på bekostnad af karaktären i dess helhet. Det verkligt *humana* draget, som bildas endast genom den frie mannens beröring med fria människor, kommer alltid att saknas hos en person af detta slag; den drifvande kraften hos honom är i främsta rummet en sträfvande att komma upp på människorna och trampa dem, såsom han själf blifvit trampad — „*eo immitior quia tolera-*

vit". Resultatet af denna sträfvan, om den lyckas, blir för visso aldrig den äkta öfverlägsenheten hos den man, som alltid varit van att finna sig *primus inter pares*. Men lika litet blir det den kalla despotismen hos den födde själfhersharen, som från början varit van att befalla och se andra krypa. Det blir parvenyens despotism med sin egendomligt kontrasterande tillsats af sjuklig känslighet och orolig fåfänga.

Ett dylikt drag — af *slafnatur*, skulle man sagt om hvem som helst annan — ingick i Napoleons alltomfattande väsen, det kan ej bestridas. Däremot är det utan tvifvel ett fullkomligt missförstånd att taga några af hans egna yttranden på orden och förklara honom för människoföraktare. Ingenting ligger aflägsnare från en karaktär af hans slag, än människoförakt i egentlig mening. Denna egenskap, som knapt är bland de vanligaste, kan kanske förekomma, såväl hos en begåfvad natur, en Fredrik II, hvilken föraktar människorna, därför att han känner sig öfverlägsen dem alla, som hos en inskränkt natur, hvilken föraktar dem, därför att han ej begriper dem. Men hufvudsaken är i båda fallen, att det band, som binder människan till människor: mottaglighet för sympati och antipati, är sönderslitet; kyla, lugn och likgiltighet — sådana äro de ovilkorliga förutsättningarna för att karaktären skall antaga denna riktning, och utan dem är det en uppenbar motsägelse att tala om människoförakt. Men Napoleon hade ingenting af dessa egenskaper; han var en afgjort känslig natur: lika lätt att personligen såra som lätt att vinna. Liksom i enskilda lifvet, var han äfven i offentliga förhållanden: känslig äfven för massans gunst och ogunst. Ja, detta drag gick så långt, att han i trots af sitt starka sinne för det praktiskt viktiga och afgörande, kunde på ett nästan komiskt sätt hängifva sig åt förbittringen t. ex. mot obskura tidningsskrifvare och paskillanter; vi skola se, att denna hans svaghet fick sitt inflytande äfven på politiken. Ingenting visar dock denna öfverretliga känslighet tydligare än de sista sorgliga åren på S:t Helena, där han med hela sitt väsen uppgick i småaktiga tråtor.

I närmaste sammanhang med denna tillgänglighet för känslöintryck står ett särdeles påfallande drag i Napoleons natur. Häusser har med rätta framhållit, såsom en af hans mest utomordentliga egenskaper, den underbara sinnets friskhet, som aldrig svek honom: han synes aldrig, i sin magts dagar åtminstone, hafva besvärats af någon tillstymmelse till

öfvermättnad eller lifsleda. Denna fond af alljämt otillfredsstäldt intresse var det, som underhöll energien: „så länge han ännu ej gjort allt, tyckte han sig hafva gjort intet.“ Dock var äfven detta en öfverdrift: raka motsatsen till den blaserades, men lika hinderlig för utvecklingen af en harmonisk karaktär och verklig lycka. Om den senare saknar *ett* af grundvilkoren därför: mottaglighet för intressen, så saknar den förre ett annat: förmågan att begränsa sina intressen, åtminstone för ögonblicket, och hvila i det närvarande.

Denna rubbning af jämvigten i känslolifvet, som yttrade sig i oro och öfverretning, finner, äfven den, till stor del sin förklaring i förhållandena under hans uppväxt. Liksom den totala frånvaron af allt yttre tryck lätt alstrar „bortskämda“, blaserade karaktärer, så alstras missnöje och oro genom ett för starkt kufvande; med yttersta lätthet öfvergå dessa egenskaper till permanenta karaktärsdrag och människan blir för alltid ur stånd att känna förnöjsamhet och hvila. — Äfvenså hade i uppväxtåren det sympatiska elementet onaturligt undertryckts; det kom tillbaka så mycket starkare, men i en oregelbunden och disharmonisk form.

Dessa inre egenskaper utöfvade, såsom vi skola blifva i tillfälle att se, stort inflytande på mannens och tidehvarfvets historia; knapt mindre betydelse hade de egenskaper, som rörde hans yttre framträdande. Den oförmedlade motsats, som genomgick hela hans karaktär, förnekade sig naturligtvis ej i manéren. Hans sätt rörde sig öfvervägande i extremer: än tyst inbundenhet, än hållningslös pratsamhet — en motsats, som isynnerhet i hans ungdom gjorde sig starkt bemärkt — eller ock våldsamma vredesutbrott; än stel tafatthet (det var omöjligt, säger Metternich, att i sällskap tänka sig någonting mera generadt än Napoleons sätt), än en förtrolighet, mera närgången, än hvad personer af uppfostran tillåta sig. Hans uppträdande saknade öfverhufvudtaget jämnhet, lugn värdighet, samlad beherskning — de egenskaper, som man i främsta rummet väntar hos en man af verld och i hög ställning. Dessa oförnekliga brister hindrade naturligtvis ingalunda, att han i inspirerade ögonblick träffade tonen af det högsta majestät och att hans geniala natur ofta, och oftast, betvang de människor, som han föresatt sig att betvinga. Men han förenade, såsom Buckingham säger, dessa „half-gudens egenskaper med fel af högst trivial mänsklighet.“ Att Napoleon genom sin oroliga pratsamhet ofta

skadade sin politik, är säkert; att antaga, att han vid alla dessa tillfällen skulle handlat på beräkning och efter öfverläggning, är föga rimligt; i så fall var beräkningen dålig, och alldeles icke motsvarande den omdömesskärpa han eljes lade i dagen. Den riktiga förklaringen är ingen annan än hans brist på samling och själfbeherskning: liksom af fantasibilder och ingrodda föresatser, lät han sig stundom ledas af tillfälliga känslöstämningar. Liknande var väl förhållandet med de bekanta vredesutbrott, hvaråt han så ofta hängaf sig. De skarpsinnigaste iakttagare stå här med olika meningar mot hvarandra: om dessa utbrott voro naturliga uppbrusningar eller beräknade scener. Verkliga förhållandet var sannolikt, att de voro båda delarne på en gång. I beräkning att injaga förskräckelse, öfverlemnade han sig åt utbrottet af affekten; att detta sedan var allvarligt nog, bevisas däraf, att han ofta gick längre än han med lugn öfverläggning kunde hafva önskat och att han ångrade sig. För öfrigt gäller ju om vrede mera än om någon annan affekt, att gränsen mellan spel och verklighet är hårfin. Den, som börjar med att spela den, uppväcker snart den verkliga affekten och har den sedan ej längre i sin hand.

För att slutligen „taga allt i allt“, är det endast skyldig rättvisa, om vi erkänna, att ingen gestalt, hvarken i konsten eller historien, kommer Napoleon nära i tragisk väldighet, så vida det tragiska hos människan består däri, att det stora anlaget är genom brister i sitt eget väsen dömdt till undergång. Ty i honom hade naturen dragit samman större krafter i en enskild punkt än någonsin förut eller efteråt, och om blott „elementerna“ hade varit lika lyckligt „blandade“, som de voro starka och fulltaliga, då hade hon här, om någonsin, kunnat „resa sig upp och säga: detta var en människa“.

III.

Riksdags-beslutet i Regensburg.

Under tiden närmast efter Amiensfreden utgjorde de tyska indemnisationsunderhandlingarna hufvudinnehållet i den europeiska politiken. Vi sågo, huru genast efter Lüneville-freden de båda främsta antagonisterna i denna fråga, Österrike och Preussen, hade skyndat först till Paris, sedan till Petersburg; huru, då de mottogos med köld på båda ställena, de för ett ögonblick sökte glömma sin inbördes afund och på egen hand ordnade tyska förhållandena; huru detta försök misslyckades genom den oöfvervinneliga motsatsen i principfrågan, men deremot förhalp Bonaparte till öfverenskommelsen med Ryssland, som var alldeles öfverensstämmande med hans intressen, fastän den ännu ej afgjorde detaljfrågorna. Sedan Bonaparte vunnit denna fasta punkt, sköt han ånyo de tyska förhållandena å sido, och egnade sig åt fredsunderhandlingarna i Amiens, åt ordnandet af Italienska republiken m. m. Ryska kabinettet synes då, så snart det lärt känna, att de tyska magterna åter blifvit oeniga, hafva kommit på den tanken att begagna tillfället för att skaffa sig verksamt inflytande i Tyskland; det uppgjorde på egen hand ett detaljeradt förslag, som i viss mån höll medelvägen mellan de motsatta åsigterna, och öfversände detta till båda de tyska hofven. Det skyndade att inleda denna underhandling, innan underrättelsen om fransk-ryska oktober-fördragets afslutande anländt till Petersburg. Kanske beräknade det, att, om Österrike och Preussen inginge på förslaget, äfven Bonaparte skulle foga sig, och Ryssland således komma att intaga första platsen vid underhandlingarna ¹.

¹ Ryssland inlämnade först ett allmänt förslag, som gick ut på att Österrike och Preussen *under rysk bemedling* skulle afgöra saken (till Lusi ^{10/11}: **P.**). Då Preussen framhöll nödvändigheten af att medtaga Frankrike, svarade Alexander (i handbref till Fredrik Wil-

Men i så fall slog dess beräkning alldeles fel: de ryska „ersättnings-tablåerna“ väckte lika mycken ovilja i Wien som i Berlin: hvardera parten fann, att den andra blifvit oskäligen gynnad ¹.

Medan Ryssland dref denna politik för egen räkning, afslutade Bonaparte freden i Amiens och sedan kom ordningen till honom. Han slog från början in på en helt annan och hänsynslösare väg. Riktigt beräknande, att hvarje medlingsförslag skulle stöta båda partierna, och således blifva svårt eller omöjligt att genomföra, beslöt han att afgjort ställa sig på Preussens principiella ståndpunkt — hvilken dessutom, som nämnt, bäst motsvarade hans egen politik — därpå genom separatfördrag med Preussen och de öfriga staterna af denna riktning försäkra sig om majoriteten i riksdagen och sedan tvinga det svagare partiet. Han närmade sig alltså på allvar till Preussen ², medan han uppehöll Österrike med allehanda excentriska förslag ³. Detta hindrade naturligtvis icke, att han förstod att

helm), att meningen aldrig varit att utesluta Frankrike, men att, då förslaget afgick från Petersburg, fransk-ryska fördraget ej ännu varit bekant där, och Ryssland sålunda ej ansett sig i *fredsförhållande* till Frankrike (d:o 28/12: Ib.).

¹ För Österrikes räkning, se FOURNIER, 30—31; för Preussens, dep. till Lusi 1/1 1802 (P.), m. m. Hvardera skjuter skulden på den andras intriger i Petersburg.

² Redan i Dec. 1801 hade Bonaparte föreslagit Preussen att taga Mecklenburg såsom ersättning, hvarvid hertigarne skulle ersättas i Westfalen, med de områden, som Preussen begärde för sin egen del. (Lucchesini 18/12 1801: BAILLEU, XXIII). Naturligtvis åsyftade Bonaparte att skapa en sjömagt i Nordtyskland, och därigenom ett anti-engelskt intresse (jfr THIERS). Preussen inledde för detta ändamål underhandlingar med Mecklenburgske hertigarne (BAILLEU, XXIV), men på deras bestämda motvilja strandade hela saken, då man naturligtvis, af hänsyn till England och Ryssland, ej kunde tänka på att gå till ytterligheter. Österrike, som hade kännedom om denna plan, hade ingenting däremot; det hoppades att Preussen härigenom för framtiden skulle invecklas i stridigheter med Ryssland (BEER, 31). — Under loppet af underhandlingen i Amiens, då dess utgång såg något tvifvelaktig ut, hade Bonaparte åter ett ögonblick närmat sig Preussen (jfr BAILLEU, XXIV). Det slutade snart: han tog tillbaka sitt anbud, hvilket Preussen med förtjusning mottagit. Men detta hade varit nog att komma Berliner-kabinetet att anslå en helt annan ton mot Ryssland. Haugwitz tillkännagaf för ryske env. Krüdener de ersättningsområden, hvarom Frankrike och Preussen voro öfverens, med den förklaringen, att konungen „croit pouvoir se borner à la simple indication“ — utan att göra sig besvär med någon noggrann „évaluation“. (Not från Haugwitz till Krüdener af 28/1 1802: P.).

³ Redan före Amiensfredens undertecknande hade han inledt en skenunderhandling med Österrike om att till denna magt öfverlåta de Joniska öarne, samtidigt med att han både till Ryssland och till England garanterade dessa öars oberoende. Jfr BEER, 28, m. m.

samtidigt hos Preussen injaga en djup förskräckelse för den nära underhandling, som ansågs pågå mellan Frankrike och Österrike ¹.

Emellertid var det nödvändigt för Bonaparte att, innan han tog något afgörande steg, bestämdt klargöra sin ställning till Ryssland. Han hade i Oktoberfördraget, såsom vi sågo, förbundit sig att gemensamt med Ryssland ordna de tyska förhållandena, och samma orsak, som på sin tid bestämt honom att söka denna öfverenskommelse, måste nu afhålla honom från att onödigtvis bryta sitt löfte — äfven om han möjligen kände eller anade Rysslands försök att under tiden drifva politik på egen hand. Men lika säkert som Bonaparte fann sin fördel i att under vissa villkor modifiera sig efter Rysslands önsknings, lika säkert var han ej mannen att endast för vinsten af en platonisk vänskap pålägga sig allt för stora inskränkningar. Och då han på goda skäl misstänkte, att gemensamheten i intressen mellan honom och Alexander hufvudsakligen inskränkte sig till indemnisationsförhandlingarna och skulle taga slut med dessa, beslöt han att sondera djupet af Rysslands vänskap genom att föreslå en formlig tripleallians mellan Frankrike, Ryssland och Preussen, för att efter Alexanders svar fastställa graden af den undfallenhet, han borde visa.

Sedan Wiener- och Berlinerhofven tillbakavisat Rysslands medlingsförslag, hade Markow ifrigt sökt utforska Bonapartes närmare åsikter om indemnisationsfrågan och ingå i förhandlingar med honom om detaljerna ². Men „till Alexanders stora bedröfvelse“, såsom Petersburgerkabinettet förklarade ³, hade Bonaparte förhållit sig alldeles lika reserverad mot Markow som mot österrikiska och preussiska sändebuden ⁴. Nu, efter Amiens-

¹ Till Lusi ³⁰/₄ 1802 (**P.**). Preussiska regeringen fruktar, att Österrike skall få Inngränsen och dessutom turkiska provinser.

² Enligt Talleyrands depp. till Hédouville (**F.**) och St. Helens' depp. från Petersburg (**E.**).

³ Hédouville ²⁵/₄ 1802 (**F.**).

⁴ Markow hade dessutom ifrigt lagt sig ut för konungen af Sardinien (hvilken hos Alexander hade en mäktig förespråkare i Adam Czartoricki, som förut varit rysk envoyé vid sardinska hofvet; åtskilliga upplysningar därom i Whitworths dep. ⁴/₁ 1803: **E.**, France 624). Om något återställande af Piemont ville emellertid Bonaparte ej höra talas: det skulle förorsaka, sade han, en revolution i Piemont, eller ock skulle alla jakobinerna flytta därifrån till Frankrike (Valesa ¹⁸/₁₂ 1801: GREPPI, 207). Markow fick då order att begära någon annan ersättning för Sardinien (Héd. ²⁵/₄ 1802: **F.**; till Valesa framställde ryska kabinettet saken i en annan, men oriktig dager; jfr GREPPI, 221); Bonaparte uppsköt svaret härpå liksom indemnisationsfrågan.

fredens avslutande, sändes general Hédouville såsom ambassadör till Petersburg med uppdrag närmast att undersöka utsigterna för den nyssnämnda alliansen. Då Bonaparte likväl förmodligen ej ansåg dessa utsigter så synnerligen stora, valde han en mycket försiktig metod: för att undvika obehaget af ett tvärt afslag, beordrades Hédouville att först samtalsvis, på genomresan i Berlin, utforska Rysslands stämning af envoyén Krüdener. Redan dennes hållning var föga uppmuntrande, och, anländ till Petersburg, fann Hédouville ställningen så hopplös, att han bestämdt affrådade sin regering från att våga försöket: „ännu“, förklarade han, „är ej ögonblicket kommet att för ryska kabinettet utveckla *de fördelar för Europas jämvigt* som en sådan allians skulle hafva med sig: de ministrar, som hafva kejsarens öra, äro alla i själ och hjärta tillgifna England“¹. Att han ej misstog sig i sitt omdöme, bevisas däraf, att Kotschubej, som nu efterträdt Panin i ryska utrikesministeriet², på förhand, så snart under rättelsen anländt från Krüdener, lofvade engelske ambassadören i Petersburg att „afvärja detta försåt“³, och det fastän Alexander för tillfället af åtskilliga skäl var missnöjd med England⁴.

¹ Hédouville 11/5 1802 (F.). Hédouilles egna redogörelser för öfverläggningarna med Krüdener har jag ej kunnat finna, men saken ställes utom allt tvifvel genom de bestämda uppgifterna i eng. amb. St. Helens' nedan anförda depp. från Petersburg: han hade sina underrättelser därom direkt från Kotschubej. Bland Hédouilles depp. i F: *Russie 141* finnes ingen tidigare än den nyss citerade af den 11 Maj, som vidrör frågan; men detta bevisar ingenting, ty dels synes det af tonen i denna depesch, att Héd. förut omtalat saken, dels hafva synbarligen alla mera förtroliga meddelanden på ett eller annat sätt blifvit aflägsnade ur denna samling såväl som ur andra samlingar i de franska arkiverna. Héd. kom till Petersburg i medlet af April och i medlet af Maj kunde den första underrättelsen från honom hinna Paris: därmed stämmer fullkomligt öfverens, hvad Bailieu uppgifver (enligt ett nyligen funnet aktstycke bland Haugwitz' papper, jfr nedan), att den definitiva underhandlingen mellan Frankrike och Preussen tog sin början den 19 Maj — den varade endast några få dagar. Att det ännu den 3 April var Bonapartes mening att först avsluta med Ryssland — under vissa förutsättningar åtminstone — synes tydligt af hans märkvärdiga skrivelse till Talleyrand s. d. (CORR. N. VII, 542 ff.), hvarom mera nedan.

² Alltjämt under Kurakins högsta ledning. Om denna förändring jfr. ARCH. WOR. X, 302.

³ St. Helens 9/4 (E.). Jfr dens. 20/4 (IB.).

⁴ Han var missnöjd isynnerhet med Amiensfreden, dels emedan Rysslands öfverenskomelse med England angående Malta ej följdes i fördraget, såsom vi sågo; dels emedan England förbigått ersättningen åt konungen af Sardinien; dels emedan han hade velat draga

Då Bonaparte såg, att ingen reel fördel var att påräkna från Ryssland, aktade han sig att visa någon öfverdrifven undfallenhet¹ — så mycket mera, som hans ställning stärkts, ej allenast utåt, genom freden, utan äfven inåt: genom fredens popularitet, genom undanrödjande af oppositionen i tribunatet, genom den mäktiga verkan, som tilldragelsen i Lyon ej underlät att utöfva på fransmännens sinnen o. s. v.; redan nu hade för öfrigt den vigtiga förändringen i konstitutionen förberedts, som inträffade under sommaren.

Han afslutade således först underhandlingen med Preussen. Detta skedde genom ett fördrag i Paris, som den 23 Maj af Lucchesini undertecknades *sub spe rati*². Preussen ingick där helt och hållet på Bonapartes villkor, hvilka visserligen voro partiska tillräckligt för Preussen, om de också ej motsvarade Berlinerkabinettets öfverdrifna anspråk. Preussen erkände däri förändringarna i Italien. Dagen därpå afslutade Bonaparte ett fördrag med Bayern, hvori dess andel bestämdes.

Efteråt kom ordningen till Ryssland. Först lyckades Talleyrand, ehuru med mycken svårighet³, öfvertala Markow att, äfvenledes *sub spe rati*, underteckna ett fördrag (den 3 Juni), där Frankrike och Ryssland

freden mellan Frankrike och Turkiet under sin bemedling: han hade gjort åtskilliga fåfänga försök att förmå England att gå in derpå. — Allt enligt St. Helens' depp. (E.) och ARCH. WOB., passim.

¹ Detta fick äfven konungen af Sardinien erfara. Det var nu, som Bonaparte stälde hans ersättning i samband med Turkiets delning (jfr o. s. 17, n. 2); då Ryssland med förskräckelse tillbakastötte detta förslag, erbjöd han sig att eröfra Algèr och gifva det åt Sardinien, hvilket Markow kanske ej utan skäl betraktade såsom skämt. (Jfr Valesas depp. hos GREPPI, 229 etc.). Det dröjde rätt länge, innan Bonaparte fann sig föranlåten att åter på allvar upptaga frågan om Sardinien.

² Gången af underhandlingen mellan Frankrike och Preussen före de sista afgörande konferenserna (19—23 maj) är obekant, då de franska akterna ingenting härom innehålla, och i Berlinerarkivet depescherna till och från Paris för denna och närmast föregående månader spårlöst försvunnit. Bailleu förmodar, att *Lombard* tagit dem; emellertid är förhållandet detsamma med Petersburgerdepp. för ungefär samma tid, och för dessas räkning finnes (P: *Russl.* 1802 efter akterna för Januari) en notis, som upplyser, att *Haugwitz* hemtat dem hem till sig. Möjligen kunna de således finnas bland H:s efterlämnade papper, där för öfrigt helt nyligen det ofvan omtalade aktstycke upptäckts, som gifvit oss de få upplysningar, vi ega om det sista skedet af underhandlingen (jfr BAILLEU, xxvi). — Fördragets närmare innehåll, se BAILLEU m. fl.

³ Enligt hans egen uppgift i dep. till Héd. 6/6 1802 (F.).

öfverenskommo om en fullständig indemnisationsplan i öfverensstämmelse med Frankrikes nyss afslutade fördrag. Samtidigt hade, sannolikt på Bonapartes mer eller mindre direkta anstiftan ¹, ett möte arrangerats mellan Alexander och Fredrik Vilhelm i Memel, där den förre förmåddes till ett halft löfte att ingå på villkoren i fransk-preussiska fördraget ². Under tiden sändes rysk-franska fördraget till Petersburg, och hvad vigt Bonaparte nu tillmätte Rysslands mening, visar sig af hans order till Hédouville: denne skulle för ryska kabinettet göra tydligt, att det i sitt eget intresse ej borde vägra ratifikationens *för att ej försumma tillfället* att taga del i Tysklands angelägenheter ³. I ryska kabinettet voro emellertid meningarna ej blott delade utan nästan enstämmigt *mot* ratifikationen; särskildt gälde detta Kotschubej ⁴.

Då afgörandet dröjde, inlämnade Hédouville en ny not, hvori han antydde, att, om ratifikationen uteblefve, storhertigen af Toskana möjligen, enligt Österrikes önskan, kunde få ersättning i Bayern — därvid sigtande åt Alexanders ömtåliga punkt. Om denna insinuation gjorde

¹ I dep. af 26/5 till Héd. (**F.**) uttalar Talleyrand de förhoppningar, som han grundar på mötet i Memel. Därmed öfverensstämmer ej rätt väl Bailleus antagande, att oro öfver detta möte drifvit Bonaparte att ingå fördraget med Preussen; isynnerhet som fördraget fullkomligt passade in i hans politik.

² Detta möte, därvid intet protokoll fördes öfver konferenserna och Haugwitz ej var närvarande, har länge varit insvept i ett mystiskt dunkel. Emellertid uppgifver redan LUCCHESINI (I: II, 143 ff.), såsom det hufvudsakliga resultatet, att Alexander öfvertygades af Fredrik Vilhelm, och denna uppgift bekräftas *till en viss grad* af två säkra källor. I en dep. till Alopæus (Ryssl. env. i Berlin) af 9/1 1803 (g. st.), hvaraf kop. finnes i **P.** (Russl. 1803), förklarar Alex. Woronzow; att Preussen i Memel lofvat att utbyta Hildesheim (som var en del af Preussens ersättning) mot Osnabrück (som var Hannovers), *på villkor* att Alexander i konventionen med Frankrike tillträdde bestämmelserna i fransk-preussiska fördraget. Det sätt, hvarpå Woronzow åberopar detta faktum, synes innebära, att den ömsesidiga stipulationen blifvit så godt som fastställd i Memel. — I ett odater. bref från S. Woronzow till A. Woronzow (ARCH. Wor. X, 195) säges, att fastän intet bestämdt afgjordes i Memel, Fredrik Vilhelm lyckades personligen vinna Alexander och sedan genom en liflig korrespondens, som därifrån tog sin början, fortfor att inverka på honom.

³ Ryska kabinettet synes själf hafva haft eller småningom fått samma anspråkslösa uppfattning af sin betydelse: Kejsaren, förklarade Kotschubej till Hédouville i slutet af April, hoppades, att Bonaparte skulle meddela honom projektet, *innan allt vore slut* (Héd. 23/4: **F.**).

⁴ Héd. 16/7: **IB.** Däremot anser Hédouville, att Kurakin var *för* ratifikationen — och det synes, som om denna hans välvilja ej varit så alldeles oegennyttig; Hédouville beklagar emellertid, att hans inflytande ej motsvarar hans ställning (27/6: **IB.**).

verkan¹, eller om det var Fredrik Vilhelms och enkekejsarinnans inflytande som afgjorde saken², allt nog, Alexander utfärdade ratifikation³.

Därmed voro förberedelserna slut och tiden var kommen att handla. Frankrike och Ryssland hade i fördraget öfverenskommit att uppträda gemensamt: de voro nu ense om nödvändigheten af att på Regensburger-riksdagen antaga en imponerande hållning för att öfvervinna dess inrotade långsamhet. Sålunda framlämnade de en deklaration den 18 Augusti 1802, där den i fransk-ryska fördraget innehållna indemnisationsplanen förelades riksdagen till antagande inom två månader.

Den framlagda planen innebar en fullkomlig omstörtning af Tysklands konstitution. Sekularisationerna genomfördes nästan helt och hållet. I kurfurstekollegiet försvunno 2 katolska röster, hvaremot 3 protestantiska kommo till: proportionen ändrades sålunda från 5 katolska mot 3 protestantiska till 3 katolska mot 6 protestantiska. De afgående voro 2 af de andlige, Trier och Köln — Mainz blef däremot kvar och skulle få Regensburg såsom kurfurstendöme — de nya voro Baden, Würtemberg och Hessen-Kassel. Äfven i furstekollegiet öfvergick majoriteten från katolikerna till protestanterna. Med afseende på ersättningarnas fördelning var framför allt Preussen gynnadt⁴. Bonaparte hade så fullkomligt som möjligt genomfört den plan, som han själf någon tid förut utstakat för Talleyrand. „Tyska riket“, hade han sagt, „skall på detta sätt i verkligheten befinna sig deladt i två stater, enär dess affärer skola grupperas kring två olika centra. Dessa förändringar förutsatta — skall då Tysklands konstitution existera? Ja och nej; *ja*, ty den är ej tillintetgjord; *nej*, ty dess delar hänga ej samman i ett stycke och motsatsen i sak mellan

¹ Hédouville förmåddes visserligen att återtaga nyssnämnda not, men ratifikation¹ utfärdades genast efter (Héd. 16/7: **F**).

² S. Woronzow, skjuter, såsom vi sågo, skulden på Fredrik Vilhelm, St. Helens där- emot på enkekejsarinnan (20/7: **E**). — Det ena utesluter visserligen icke det andra.

³ Alexander begärde därvid af Bonaparte — dock ingalunda såsom vilkor — bl. a. kurfurstetiteln äfven för Mecklenburg-Schwerin (Héd. 18. etc.). Härom gaf Bonaparte honom föga hopp och synes just icke hafva varit synnerligen böjd därför. Emellertid använde han Rysslands begäran senare såsom en trumf mot Österrike. Jfr ned.

⁴ De två största grupperna af sekulariserade områden lågo dels i n. v. Westfalen och angränsande områden, dels i n. v. Bayern. Preussen fick det mesta af den förra gruppen, Bayern af den senare. Noggranna redogörelser för ersättningarnas fördelning finnas hos åtskilliga författare: CASPARI, HÄUSSER, THIERS m. fl.

Berlin och Wien blir skarpare än någonsin. *Le temps d'ailleurs décidera le reste de notre conduite*¹.

Det rysk-franska fördraget kom såsom ett åkslag för Österrike — då det omsider fick kännedom därom. Underrättelsen anlände från Filip Cobenzl i Paris någon af de sista dagarne i juni². Då Österrike fick se, hvad Bonaparte beviljade storhertigen, ångrade det bittert, att det i slutet af förra året låtit Rysslands „ersättningstablåer“ fara; det lät genast anhålla i Petersburg att få gå tillbaka till dessa³. Ett par dagar efter kom en ny underrättelse såsom fortsättning på den förra: Preussen, Bayern m. fl. förklarade, att de ofördröjligen ämnade besätta de områden, som de fått sig tilldömda i fransk-ryska fördraget. Då hemtade Ludvig Cobenzl mod till sig och föreslog, att äfven Österrike besatte en andel åt sig och sin sekundogenitur, nemligen det område, som det skulle erhållit enligt ryska tablåerna⁴. Så beslöts äfven; men då en del af dessa områden ej skulle kunnat besättas utan att passera bayerskt område, lät österrikiska regeringen, hufvudsakligen genom inverkan af ärkehertig Karl och krigsrådet, förmå sig att väsentligen modifiera detta beslut⁵. Emellertid besattes verkligen utom Salzburg och Berchtolsgaden, som i rysk-franska fördraget medgifvits storhertigen af Toskana, äfven staden Passau, som i denna plan tillerkänts Bayern; det skedde under förevändning, att biskopen af Passau begärt Österrikes beskydd mot Bayerns annalkande trupper (17 Aug.). Så ringa detta steg än var i sig själf, var det dock en opposition mot Bonapartes allsmäktiga vilja och väckte på den grund en oerhörd sensation i hela Europa, men framför allt på Regensburgeriksdagen, dit underrättelsen härom ankom kort efter inlämnandet af fransk-ryska deklarationen. Man såg nu en utsigt öppnad till energiskt försvar för rikets gamla konstitution och motpartiet började resa hufvudet: kring

¹ Bonapartes ofvan omnämnda skrifvelse till Talleyrand ³/₄ 1802 (CORR. N. VII, 543).

² Genom hans dep. ²⁰/₆ 1802: FOURNIER, 35. Österrike hade förut genom engelske ambassadören Paget erhållit någon dunkel kännedom om saken (Pagets dep. ¹⁹/₆: E.).

³ MARTENS II, 377.

⁴ FOURNIER, 37; jfr Paget ²⁷/₇ (E.).

⁵ Ib., 38; jfr Paget ³¹/₇ (E.).

den kejserlige ministern i Regensburg församlades en stark skara. Saken tycktes härmed hafva inträdt i ett nytt och allvarsamt skede ¹.

Om Österrike kände sig bestört öfver fransk-ryska fördraget, så kände Bonaparte sig å sin sida helt visst ej så litet öfverraskad af Österrikes åtgärd. För honom var det omöjligt att veta, om denna åtgärd var ett svagt försök till trots, som skulle sjunka ihop vid första allvarsamma min, eller om det kanske var början till en kamp, hvartill Österrike drefves af förtviflan. Att döma af den hållningslöshet och rädsla, Österrike förut vid underhandlingen lagt i dagen, kunde båda antagandena vara ungefär lika sannolika. Under sådana förhållanden måste den hållning, Bonaparte intog, bestämmas af hans allmänna politiska ställning. Vi skola därför gå tillbaka och se, huru denna utvecklats sedan freden i Amiens.

„Många år“, sade Bonaparte till lagstiftande kåren, då han öfversände ratifikationen af Amiensfördraget, „skola förgå utan segrar och triumfer, men andra framgångar böra utmärka nationernas, och i synnerhet Frankrikes, existens; Frankrikes *lycka* skall ökas i den mån det afstår från utsigterna till ökad *ära*“ ². Hans öfvertygelse i denna punkt må hafva varit mer eller mindre stadgad; säkert är, att han, så snart freden var afgjord, knapt lämnade något medel oförsökt att höja Frankrikes handel. Ännu tänkte han dock ej på att i världshandeln täfla med England: Frankrikes handel måste först uppammas och därtill ansåg han Medelhafvet af naturen skapadt ³. Därför arbetade han såväl i Turkiet som i Ryssland med största ifver på att befordra Frankrikes handel på Svarta hafvets kuster. Med Turkiet lyckades han snart sluta ett fördrag (25 Juni 1802), hvori Frankrike fick rätt till obehindrad handel på Svarta hafvet, en förmån, som *då* ej tillkom någon annan utländsk magt än Ryssland ⁴. Brune,

¹ Jfr THIERS, IV, 125 m. fl. Samtidigt med besättandet af Passau inlämnade Österrike tvänne temligen skarpa noter till riksdagen, riktade mot Bonaparte; han beskyldes att af allehanda egennyttiga skäl hafva fördröjt underhandlingarnas gång (hos CASPARI; jfr dep. till Goltz i Petersburg ^{17/9}: **P.**). Bonaparte blef dem ej svaret skyldig (jfr THIERS, ib. 135).

² CORR. N. VII, 580: Mess. au corps lég. ^{6/5} 1802.

³ Jfr härom bl. a. ett memorial för Hédouville af ^{15/6} 1802 (**P.**: Russie 141).

⁴ Det sista enligt dep. till Elgin ^{10/5} 1802 (**E.**). Detta fördrag framkallade en stark protest från England och Österrike och gaf anledning till långa underhandlingar i Konstantinopel mellan dessa magter och Porten, hvarom **E.**: *Turkey* 94 innehåller vidlyftiga detaljer.

som någon tid efter gick såsom ambassadör till Konstantinopel, erinrades, att handelsförhållandena mellan Frankrike och Turkiet borde vara hans allt beherskande tanke ¹. Hédouville fick likaså i uppdrag att särskildt studera de ryska handelsförhållandena och medlen att utveckla Frankrikes handel på Ryssland: han borde söka att så mycket som möjligt draga Rysslands handelsvägar från Östersjön till Svarta hafvet och sålunda minska Englands, öka Frankrikes import i Ryssland ². Öfver hufvud synes Ryssland ej hafva stält sig ogynnsamt mot dessa planer ³. Studiet af ryska, turkiska och arabiska befordrades starkt i Frankrike ⁴. Till södra Ryssland och Turkiet sändes en mängd konsuler och andra agenter, och handelshus upprättades ⁵.

För att höja handeln var det naturligtvis äfven nödvändigt att stärka krigsflottan. Därför höjde han i trots af fredens inträdande marinens budget med 25 millioner francs ⁶. Han hade uppgjort en plan att på 10 år göra Frankrikes flotta jämnstark med Englands ⁷. De största ansträngningar gjordes för att skaffa lämpligt virke till krigsfartyg ⁸. Han till-

Det slutade så, att Turkiet måste tillerkänna England samma rätt som Turkiet, och bereda Österrike åtskilliga lättnader för den inre handeln.

¹ „L'empire ottoman“, förklarade Bonaparte, „ne nous intéresse plus que sous le rapport du commerce“ (Instr. partic. pour l'amb. à Constant. ¹⁸/₁₀ 1802: CORR. N. VIII, 90).

² Jfr det nyssnämnda memor. för Hédouville af ¹⁵/₆ 1802.

³ Åtminstone såvida Kotschubej var uppriktig i denna punkt (Héd. ²⁵/₄ 1802: F.).

⁴ Jfr t. ex. Drummond ¹⁹/₁₀ 1802 (E.: Sicily 51).

⁵ Engelska depp. från Petersburg och Konstantinopel äro fyllda med dylika detaljer.

⁶ THIERS III, 517.

⁷ Jfr hans *Notes pour le min. de la marine* (CORR. N. VII, 502 ff.). Att på mindre än 10 år söka vinna detta mål, säger han, vore en chimär, och skulle ådraga oss kostnader stora nog att kompromettera vår ställning på kontinenten utan att likväl gifva oss någon säkerhet för öfvervigten på hafvet. — Dock borde Frankrike, Holland och Spanien förenade på kortare tid kunna sättas i stånd att uthålla ett sjökrig med England, „si le malheur voulait que la paix ne fût pas durable“.

⁸ I Frankrike voro skogarne genom revolutionens oordningar starkt medtagna. För att få timmer, lät Bonaparte därför först nedhugga en stor del af Korsikas och äfven Toskanas skogar. Men detta virke befans sämre än man väntat; han begärde då af Neapel att få köpa 200,000 kubikfot ek — de sicilianska skogarne innehöllo ekvirke af bästa slag. Neapolitanska regeringen undandrog sig åtminstone till en början: Bonaparte ville nämligen dessutom hafva skeppen bygda i Neapels varf (Drummond ¹⁶/₁₂ 1801: IB.). Samtidigt föreställtade han om stora uppköp från de ofantliga skogarne längs Dnjepr och annorstädes i södra Ryssland (F. Jackson ²⁵/₁₁ 1802: E., Prussia 188) och med Turkiet synes han verk-

höll Spanien och Bataviska republiken att vidmakthålla och öka sin marin¹ o. s. v.

Under sådana omständigheter var det själfklart, att en fred mellan Frankrike och England redan *par la force des choses* måste vara högst osäker och nästan onaturlig. Såsom resultat af revolutionskrigen hade framgått: å ena sidan, att Frankrike var kontinentens, å andra sidan, att England afgjordare än någonsin var hafvets herre. Men af hvarje britisk statsman hade det varit oförlåtligt att förbise, huru oviss denna ställning var. För Frankrike var det lika mycket en lifsfråga att utvidga sin magtställning på hafvet, som för England att bevara sin. Finge Bonaparte tid på sig att använda sitt rikets och alla sina lydländers ressurser på att skapa en stark marin och en stark handel, så kunde den stund snart stå för dörren, då England skulle få dela Karthagos öde eller åtminstone uppgifva sin supremati på hafvet, och Bonaparte ensam befalla äfven där — ty för honom fans ingen *mezzo termine*. „Bonaparte“, sade Warren, „har ställt sig i fredens skugga, för att så mycket osynligare och ostördare arbeta på Englands undergång.“

Instinktivt eller medvetet måste denna tanke allt mera mogna hos hvarje engelsk medborgare med blick för verkligheterna. Ett säkert sätt, men också det enda, att afvärja detta öde, var, att så snart England hemtat andan just så mycket, som var oundgängligen nödvändigt, åter börja kriget och qväfva Frankrikes marin och handel i brodden; detta kunde lätt låta sig göra, så länge England ännu hade fördelen af sin ofantliga öfverlägsenhet till sjös. Englands intresse kunde därför ej vara annat än krig, Frankrikes ej annat än fred *på hafvet*.

Det behöfdes ingen Bonaparte att göra denna reflexion och inse, huru nödvändigt för Frankrikes handel och, på samma gång, huru svårt,

ligen hafva öfverenskommit att i turkiska varf få bygga franska krigsskepp (Warren från Petersburg ³¹/₁ 1803: **E.**).

¹ Äfvenså *Neapel*. „He wishes“, skref Drummond ¹⁹/₁₀ 1802 (**E.**) „to reestablish the navy of Naples for the same reason that he desires to strengthen the maritime power of Spain and of Holland.“ Något senare befalde han Talleyrand utveckla för den *Liguriska republikens* minister, „que, jusqu'à cette heure, la France s'était toujours opposée à la formation d'une marine génoise, mais qu'aujourd'hui elle est la première à l'y porter et à l'en presser“ (till Talleyrand ¹/₁ 1803: CORR. N. VIII, 202—3).

det var att bibehålla freden med England. Men till olycka för honom själf, för hans land och för världen fans ett anuåt motiv, som verkade både på honom och på engelsmännen och dref dem båda åt samma håll: det försvagade hans fredskärlek och eggade deras krigslusta.

I samma ögonblick sjökriget utbröte, måste all möjlighet till förkofran på fredlig väg och i handel afskäras för Frankrike. Inför en sådan eventualitet kände sig Bonaparte, i hvars natur det ej låg att tåligt se sina ressurser minskas, liksom rättfärdigad, om han för att vinna ersättning vände sig åt det håll, där han var säker om framgång, nämligen landtkriget och eröfringar på kontinenten. Närmast till hands låg Frankrikes utvidgning åt Tyskland och Italien, men i aflägsnare perspektiv hägrade upprättandet af hela Karl den stores kejsardöme och där bakom den svindlande tanken på ett universelt verldsvälde. Ännu hade väl hos honom fredskärleken och intresset för den inre utvecklingen öfvervigt, men skulle ett nytt motiv tillkomma på andra sidan, kunde vågskålen lätt sänka sig till förmån för kriget; och hade en gång kriget med England afklippt möjligheten till handelns utveckling, så var det att frukta, att den eröfrande tendensen hos honom alltjämt skulle afgå med seger.

Att sjökriget omedelbart skulle medföra nya inkräktningar på kontinenten, var lika själfklart för England och öfver hufvud för alla den tidens statsmän som för Bonaparte själf: det var ett korollarium af hela hans karaktär¹. Häraf åter följde en annan lika själfklar slutsats: Bonapartes utvidgning på kontinenten var liktydig med en ny koalition åtminstone mellan Österrike och Ryssland och måste efter all mänsklig beräkning förr eller senare leda till, att han kastades öfver ända². Det är ej underligt, att engelska statsmän läto dessa reflexioner inverka på sig. Ty England hvarken kunde eller borde känna sig lugnt, så länge en man af

¹ Vi finna denna tanke iner och mindre starkt framträda hos nästan alla den tidens politiker — ej minst hos de engelske diplomaterna: Whitworth, Paget, Drummond m. fl. Allra tydligast framträdde denna öfvertygelse i den ängslan, hvarmed Neapel, Preussen och äfven Österrike sågo faran af ett franskt-engelskt krig närma sig. Den fördel, Preussen får af Bonapartes vänskap, sade Haugwitz till Alopæus, blir att *sist uppätas* (Alopæus 7/5 1803: MARTENS VI, 310). Franz I uttalade själf utan omsvep dessa farhågor för Champagny: „Han skall störta sig på oss,” sade han, „och bekämpa England i Tyskland“ (THIERS IV, 392).

² Äfven denna beräkning framträder så öppet, som sakens natur medgifver, i den engelska korrespondensen och annorstädes.

Bonapartes slag satt på tronen; ju fastare man var öfvertygad om hans fruktansvärda kraft, desto nödvändigare var det att sätta sig till motvärn, medan det ännu kunde finnas något hopp om framgång.

I själfva verket syntes hans magt växa med hvarje dag. I den yttre politiken hafva vi redan haft tillfälle att se dess framsteg. I det inre voro de minst lika stora. Just nu sjönko de sista förhoppningar, som de europeiska staterna möjligen kunde hafva hyst, att hans regimente liksom Robespierres och andras, af sig själf skulle gå under i partiernas vexling. Den aktuella magten hade han redan förut mera än någon suverän: nu konsoliderades den äfven för framtiden i en form, som endast till namnet skilde sig från den monarkiska. Redan förut hade han tillintetgjort den radikala revolutionens två förnämsta resultater genom att återställa religionen och hemkalla emigranterna; han hade tagit ett, om ej lika viktigt, dock ännu direktare steg mot monarkiens införande genom inrättandet af hederslegionen, allt under det att ett nyskapande administrations- och lagstiftningsarbete under hans ledning oförtrutet pågick. Men under sommaren 1802 ryckte han sitt mål vida närmare. Efter åtskilliga förberedelser utvaldes han genom allmän folkomröstning och med öfverväldigande majoritet till *konsul på lifstid* med rätt att utnämna sin efterträdare. *Nöjd*, sade han i sitt svar till senaten, „*att af Den, från hvilken allt utgår, vara sänd att på jorden återställa rättvisa, ordning och likhet, skall jag utan saknad och utan fruktan för kommande seklers dom höra min sista timme ljuda*“¹. Det är fredens majestät, som andas i dessa ord, men äfven verldsherskarens — och det är begripligt att de just ej bidrogo att lugna sinnena i Europa².

Oafsedt de allmänna reflexioner, som Bonapartes magt framkallade, tillkommo särskilda anledningar, som bidrogo att i England småningom minska fredens popularitet. Såväl på den stora penninghandeln som på en mängd fabriksgrenar kom krigets upphörande af lätt begripliga skäl att utöfva en nedtryckande verkan. Den högre finansverlden, som aldrig varit särdeles glad öfver freden, blef därför inom kort mera krigisk än

¹ Alloc. au Sén. 3/s 1802 (CORR. N. VII, 702).

² I synnerhet hade de engelska tidningarna — framför allt emigranternes — svårt att smälta dem.

någonsin ¹. Men missnöjet inskränkte sig ej till denna klass; minskningen af rörelsen åt vissa håll kom ingalunda, såsom eljes vid freder, att motsvaras af ökning åt andra. Den franska industrien låg ännu nere, medan den engelska var högt uppdrifven; dessutom hade under kriget några af de industrigrenar, som förut utgjort hufvudexporten från Frankrike till England, t. ex. sidenmanufakturen, utbildats i England. Bonaparte såg ej med blida ögon den ensidiga samfärdsel, som måste blifva en följd af sådana förhållanden; han lät ett gammalt dekret sedan revolutionskrigens häftigaste tid bestå, hvilket förbjöd införseln af alla engelska varor till Frankrike; och äfven om detta ej tillämpades i sin fulla stränghet ², var det likväl nog att förlama Englands handel på Frankrike. Verkan häraf förstärktes af liknande inskränkningar i Spanien o. s. v. ³. Visserligen ville Bonaparte underhandla om ett handelsfördrag, men denna underhandling kom ingen väg, ty hvarken han eller Engelsmännen voro böjda för några nämnvärda eftergifter ⁴.

Tillägga vi, att entusiasmen för freden alltmera svalnade äfven hos en del af Whigpartiet (Sheridan m. fl.), så synes lätt, huru svag den tråd småningom måste blifva, hvarpå freden hängde. Addington och hans kollegers personliga ställning hade alltid, som vi sett, varit ett starkt stöd

¹ BUCKINGHAM (III, 247) opponerar sig häri mot THIERS, men kommer likväl själf i hufvudsak till samma resultat, som för öfrigt från många håll bekräftas.

² Bonaparte var, såsom vi finna af hans order till Chaptal af 20/7 1802 (CORR. N. VII, 668) betänkt på att modifiera denna lag, men de politiska missförhållandena kommo snart emellan. Att för öfrigt de engelske historieskrifvarnes vanliga uppgift, att i regel intet engelskt skepp insläpptes i franska hamnar, och att de, som drevos dit af storm, togos i beslag m. m., är vida öfverdrifven, framgår t. ex. af ett dekret till marinministern i September 1802, där Bonaparte befäller denne att utfärda ett cirkulär, som förbjuder *sådana engelska skepp, som hafva trupper om bord*, att inträda i franska hamnar (Decis. 17/9 1802: CORR. N. VIII, 54). — Af depp. i **E.** till Merry, Whitworth m. fl. synes, att det var ett ganska begränsadt antal skepp, som af engelska köpmän reklamerades hos franska regeringen; dessa synas i allmänhet hafva beslagtagit redan strax efter fredens undertecknande. Det dröjde länge, tills Bonaparte fäste något afseende vid dessa reklamationer; jfr ned.!

³ Men påståendet i Englands krigsförklaring — som sedan ofta upprepats, isynnerhet af engelske författare — att Bonaparte skulle varit skulden äfven till Spaniens omedgörlighet, är så mycket orimligare, som detta Spaniens förbud mot införsel af allehanda varor (bomullstyg m. m.) gälde äfven honom själf, och han *förgäfv*es bemödade sig att för Frankrikes räkning få det upphäfdt. Därom se LAFUENTE XII, 471 etc.

⁴ Åtskilliga akter därom i **E.** France 622.

för freden; den blef snart det enda. Men gränsen för Addingtons personliga magt var ej långt borta; därom påmintes han af parlamentsvalen i slutet af Juni 1802, där krigspartiet växte och det ministeriella partiet aftog i proportion¹. På detta sätt kom Addington, som förut nämndt, att balansera mellan fruktan för Bonaparte och för Pitt (ehuru denne ännu ej uttalat sig för omedelbart återupptagande af kriget). Skulle Bonaparte begå nya godtyckligheter i sin yttre politik eller på annat sätt öka svårigheterna för Addington, så kunde denne lätt, äfven mot sitt eget intresse, tvingas att gifva vika för opinionens påtryckning.

Under sådana omständigheter hade Bonaparte helt visst handlat klokt i att så mycket som möjligt underlätta ställningen för Addington; men han synes snarare hafva beslutit begagna sig af Addingtons ställning för att utöfva ett obarmhertigt tryck på honom. Vi sågo nyss, att han i fråga om handelsförhållandena ej visade någon medgörlighet — ehuru det kanske hade varit det bästa sättet att stödja Addington och fredspartiet i England. Kort efter fredens avslutande framträdde ett par tvisteämnen, som vidrörde särskildt känsliga strängar i Bonapartes natur. England hade under de senare åren blifvit en allt allmännare samlingsplats för emigranterna och Bonaparte misstänkte ej utan skäl, att somliga bland dem syselsatte sig med att anstifta sammansvärjningar mot hans person och regering — ett slags fortsättning på det gamla chouankriget. Äfven stötte det hans monarkiska känslor, att de franske prinsarne intogo ett slags halft erkänd ställning i London, buro de gamla dekorationerna offentligt vid hofvet o. s. v. Allt detta gjorde, att han i bestämd ton begärde af engelska regeringen, att emigranterna, i kraft af alien-billen — som vid revolutionens början utfärdats mot de jakobinske uppviglarne — skulle utvisas ur landet och prinsarne „inbjudas att begifva sig till Warschau, der familjens hufvudman residerade“². Redan denna fordran var af den natur, att äfven en stark regering, i en tid då den mest gedigna vänskap rådt mellan de båda länderna, skulle haft de största betänkligheter att bifalla den. Men till denna fordran kom en annan, ännu svårare. Missnöjet öfver de nyssnämnda handelsförhållandena, i förening med afund öfver

¹ Se t. ex. BUCKINGHAM III, 205.

² Merry's dep. från Paris 4/6 1802 (E.).

Bonapartes yttre politiska magt m. m., hade haft till följd, att de engelska tidningarna kort efter freden återtogo krigstidens häftigt polemiska ton mot Bonaparte och Frankrike. Denna polemik, som först uppstod i några franska blad, utgifna i England af emigranter och folk i deras sold, grep småningom ikring sig till nästan hela engelska pressen. Bonaparte var i denna punkt ömtålig till det otroliga; han hade redan under fredsunderhandlingarna framdragit saken (liksom frågan om emigranternas sammansvärjningar)¹ och kom några veckor senare tillbaka därtill med stort eftertryck². För hvar och en, som det minsta kände de engelska förhållandena, var det klart, att engelska regeringen under inga villkor skulle våga tillgripa någon allmän åtgärd mot pressen af den art, som Bonaparte fordrade. Hawkesbury varnade också franska regeringen för den opinion, som ofelbart skulle uppstå i England, om denna Frankrikes begäran *ens komme till landets kännedom*³. För öfrigt finna vi, att Addington använde sitt inflytande för att moderera äfven halffofficiella blad, som i någon mån berodde af regeringen⁴. Dessutom inledde engelska regeringen en process mot den värste af smädeskrifvarne⁵.

Bonaparte var dock långt ifrån att af dessa den engelska regeringens åtgärder känna sig tillfredsstäld. I stället bemötte han Addington nästan med hån. „Skulle man i England föreställa sig“, skref han, „att den hand, som undertecknat freden, ej vore stark nog att upprätthålla den?“⁶ Han stannade ej där; han gick ända därhän att själf författa artiklar i Monitören såsom svar på de engelska och hållna i samma stil som de, blott tio gånger våldsammare — utan att vilja besinna den stora skilnaden mellan artiklar i en officiel tidning, sådan som Monitören och

¹ Napoleon till Josef $\frac{1}{2}$ 1802 (Mém. du R. Jos., 216) och Cornwallis till Hawkesbury $\frac{5}{2}$ 1802 (E.). — Frågan om emigranterna hade, redan då Cornwallis var i Paris, framdragits af Bonaparte själf (SIDMOUTH II, 13, n.).

² Ottos not till Hawkesbury $\frac{25}{7}$ 1802 (E.). Denna not fann Bonaparte alltför mild, hvarför han uttryckligen befälde Talleyrand att pådrifva saken skarpare (order till Tall. $\frac{7}{8}$ 1802: CORR. N. VII, 707 ff.).

³ Hawkesbury till Merry $\frac{10}{6}$ 1802. Jfr den senares dep. $\frac{17}{6}$ (E.).

⁴ Jfr SIDMOUTH I, 155.

⁵ Denne fälades af juryn, men krigets mellankomst gjorde, att domen aldrig kom att gå i verkställighet.

⁶ Ottos not till Hawkesbury $\frac{17}{8}$ 1802 (E.).

i icke-officiella, såsom de engelska. Ehuru den öfvervägande majoriteten, äfven i England, ännu icke på långt när hunnit till den punkt att allvarligt önska ett fredsbrott ¹, kom dock pressens retlighet i de båda länderna att se ut nästan som ett halft krigstillstånd.

Men om Bonaparte således gaf vika för sina personliga känslor, där hans välförstådda intresse skulle fordrat att lägga band på dem, så var dock äfven han långt ifrån att önska eller ens förmoda, att missförhållandet skulle drifvas till det yttersta. Då nu underrättelsen om Österrikes plötsligt förändrade hållning inträffade, ryckte med ens möjligheten af en ny koalition fram för hans medvetande: om ett krig utbröte med Österrike, funnes all sannolikhet för att opinionen i England skulle blifva afgjort mot freden och sjökriget sålunda stå för dörren. Därmed var man emellertid inne i det oberäkneliga. Ty fastän Ryssland hittills förmått att gå med honom i de tyska frågorna, kände han väl, att dess vänskap ej var mycket att lita på; snarast kunde han vänta, att Ryssland, om det motstode de engelska subsidietillbuden, åtminstone skulle fortsätta sin medlarerol och nu med större eftertryck. Det gälde således att antaga en hållning, som på en gång skrämde Österrike, om dess uppträdande berodde på ett flyktigt trots, och verkade lugnande, om det var en yttring af förtvivlans mod. Denna uppgift löste Bonaparte med säker hand. Ögonblickligen efter underrättelsen lät han kalla de preussiska och bayerska envoyéerna och förmådde dem att, ehuru utan instruktioner, underteckna ett fördrag, riktadt mot Österrike. Men samtidigt härmed lät han äfven kalla den österrikiske ambassadören Cobenzl och förklarade, att det ej var hans mening att använda våld mot Österrike, utan att underhandla och i godo uppgöra saken ².

¹ Ännu i slutet af Nov. 1802 försäkrar Fox, att endast Liverpool och några andra fabriksstäder äro afgjort för kriget, under det att majoriteten i landets öfriga delar vill behålla freden (Fox till Grey ^{29/11} 1802: Fox III, 377). Naturligtvis skedde förändringen i engelska opinionen, såsom de flesta dylika, gradvis.

² Redan den 19 Aug. hade Franz skrivit till Bonaparte och förklarat sig öfver Österrikes åtgärd (Se Bonapartes svar af ^{19/10} 1802: CORR. N. VIII, 94). Den 31 Aug., då Bonaparte mottagit såväl detta bref, som en skrifvelse af ^{25/7} från Alexander I, hvori denne i viss mån understödde Österrikes önskan om någon utvidgning, befalde Bonaparte Talleyrand att söka förmå Cobenzl att genast underteckna en öfverenskommelse mellan Frankrike och Österrike, hvarigenom det beramade fransk-preussisk-bayerska fördraget skulle blifva obe-

Hvad nu än Österrikes första afsigt må hafva varit, så sjönk dess mod hastigt och fullkomligt. Därtill bidrog särskildt Rysslands hållning ¹. Omedelbart efter det att underrättelsen om Passaus besättande hunnit till Petersburg, lät Alexander till bayerske ministern därstädes förklara sitt fasta beslut att tillsammans med Frankrike och Preussen stödja Bayerns anspråk ². Så snart underrättelsen om det fransk-preussiska fördraget af den 5 September kommit till Petersburg, lät han förklara för Österrike, att, om krig mellan Frankrike och Österrike blefve följden af Passaus besättande, Ryssland skulle ställa sig på Frankrikes sida ³.

Men då hade Österrike, hotadt på alla håll, redan slagit in på den enda väg, som stod öppen: det hade antagit Bonapartes framräckta hand. Österrike utrymde således Passau och underhandlingen vidtog i Paris. I slutet af December undertecknades två fördrag mellan Frankrike och

höfligt. Han gaf Talleyrand fullmakt att öka Toskanas indemnisation med abbotstift i Franken etc., innehållande sammanlagdt 40—60,000 själar. Österrike skulle då äfven få löfte, att de protestantiska kurfurstarnes antal icke skulle ökas med Mecklenburg, såsom Ryssland begärde (jfr o. s. 53, n. 3). Till gengäld skulle han af Österrike fordra, att det formligen erkände de italienska förhållandena (till Talleyrand ^{31/8} 1802: CORR. N. VIII, 25). — Men då Cobenzl ej gick in härpå, höjdes anbudet efter några dagar: Toskana skulle få biskopsstiftet Eichstädt (med öfver 80,000 själar) och Österrike för egen del Trient och Brixen (Fil. Cobenzls dep. ^{6/9} 1802: BEER, 36).

¹ Alexander hade visserligen, såsom nyss nämndes, *före* besättandet af Passau låtit för-
må sig att i ett bref till Bonaparte anhålla om någon ökning för Österrike. Men då ocku-
pationen blef bekant, stälde Ryssland sig afgjort på Frankrikes sida (jfr ned.). Likväl ville
det ej formligen ansluta sig till fördraget af den 5 September, hvartill Bonaparte naturligt-
vis ej försummat att genast inbjuda Alexander. Denne förklarade, att Septemberfördraget
rätteligen vore att anse såsom en accession å Preussens och Bayerns sida till rysk-franska
fördraget af 3 juni och preussiska kabinettet instämde — eller låtsade sig instämma — häri.
(Jfr dep. till Goltz ^{22/10}: P.). — Preussen för sin del hade genast vid underrättelsen om
Passaus besättande affärdat en ny envoyé till Petersburg, näml. den nyssnämde Goltz, för
att hålla Ryssland qvar på den rätta vägen. (Instr. för honom ^{10/9}: P.).

² Enligt Weguelins (Preuss. ch. d'aff. i Petersburg) dep. ^{14/9} 1802 (P.).

³ Alex. Woronzows dep. till Razumowskij ^{5/10} g. st. (MARTENS II, 377). A. Woronzow
hade kort förut (^{8/9} g. st.) såsom storkansler öfvertagit högsta ledningen af Rysslands utri-
kespolitik (jfr o. s. 29). Men äfven detta ombyte vållade ingen väsentlig förändring i Ryss-
lands hållning, såsom vi finna. Likväl var Woronzow långt aflägsen från att i själ och
hjärta tänka på något våldsamt inskridande mot Österrike: „det är nödvändigt,“ förklarade
han till Goltz, „att lämna *des échappatoires honorables* åt magter, som genom en sällsam
omständigheternas sammankedning kunna hafva drifvits till förhastade steg.“ (Goltz ^{27/9}: P.).

Österrike: i det ena bestämdes Österrikes och storhertigens af Toskana andel i sekularisationerna, i noggrann öfverensstämmelse med de villkor, som Bonaparte erbjudit redan i September ¹; Österrike hade sedan under dessa månader förgäfvets sökt öka sin andel ². I det andra vann Bonaparte Österrikes fullkomliga erkännande af alla förändringarna i Italien. Därmed var saken *de facto* slut och hade medfört seger för Bonapartes politik på alla punkter.

Hvad som nu återstod, var hufvudsakligen formaliteter. Riksdeputationen hade varit i arbete sedan September 1802 och utgången där kunde ej vara tvifvelaktig. Fyra röster voro från början för den fransk-ryska ersättningsplanen; två, Mainz och Sachsen, stodo först sväfvande emellan, men öfvergingo snart till Frankrikes sida ³; endast två, Böhmen och Tyska Orden (d. v. s. ärkehertig Karl såsom stormästare) voro på Österrikes sida. Genom fransk-österrikiska fördraget bortföll emellertid äfven dessas opposition och efter åtskilliga jämningsförslag avslutade deputationen sitt arbete den 25 Februari 1803. Riksdagen antog hela planen och den kejsarliga ratifikation följde i slutet af April.

Blicka vi tillbaka på gången af denna underhandling, så är det omöjligt att neka sin beundran åt det öfverlägsna mästerskap, hvarmed å Bonapartes sida underhandlingen leddes från början till slut. Han hade visserligen fördelen på sin sida, därom är ingen fråga; men han förstod att begagna den. Alla politikerns egenskaper framträda här, och hvar och en på sitt rätta ställe: beslutsam handling och försigtig tillbakadragenhet,

¹ Storhertigen fick nämligen Eichstädt och Österrike Trient och Brixen i öfverensstämmelse med det ofvannämnda anbudet. Därmed vederlägges den åsigt, som uttalats af flere bland de skarpsinnigaste af den tidens politiker, t. ex. LUCCHESINI (I: II, 189) och Fox (till Grey i Dec. 1802: Fox III, 280—82), och som efter dem mycket ofta upprepats, att de svårigheter, som under tiden uppstått i förhållandet till England, skulle varit anledningen till att Bonaparte, motsträfvigt, gifvit vika för Österrikes fordringar. Däremot lät Bonaparte under förhandlingarnas gång förmå sig att bevilja kurfurstevärdigheten åt Salzburg, d. v. s. åt f. d. storhertigen af Toskana. Kurfurstarnes antal kom sålunda att blifva 10, och proportionen 4 katolska mot 6 protestantiska.

² Det hoppades i det längsta att få någon fördel af den oförmodade förändringen i ryska utrikesministeriet (enligt BEER, 36—37).

³ „Mainz vacklade“, säger CASPARI (s. 107), „och det var ej att undra på, ty det stod i själfva verket på is“. — Sachsens obestämda hållning berodde däremot på att det var jämförelsevis ointresserad i saken.

foglighet och våldsamhet, allt efter omständigheterna; och äfven skenbara motgångar och missräkningar viste han att vända till sin fördel. Lika omvexlande som han var i medlen, lika bestämdt viste han att fasthålla sitt mål. Resultatet motsvarade också till fullo den konst, som nedlagts: ett sorl af häpnande beundran gick genom Europa och däri instämde äfven de statsmän, som sjönko, i det Bonaparte steg. „Det fins ingen i Europa“, skref Semen Woronzow, „som inbillar sig, att någon annan än Bonaparte utdelar ersättningar i Tyskland; han är kontinentens herre från Weichsel till Lissabon och från Stockholm till Neapel“. Och likaså Ludvig Cobenzl: „allt beror af Bonaparte, han gynnar hvem han vill och bestämmer öfver Tysklands öde“. Det är förklarligt, att Preussen jublade. „Lyckligtvis“, skref Haugwitz, „synes Förste Konsuln besluten att hålla huset Österrike inom sina rätta gränser“.

Det skådespel, som Europas politik erbjöd, säger Thiers med rätta, var sällsamt nog och i hög grad egnadt att visa opålitligheten i den politik, som ledes af känslor och passioner. Österrike, Preussen och de tyska staterna hade börjat kriget med Frankrike för att försvara tronen och altaret; sedan de förlorat bataljen, gingo de hem, och höllo sig skadeslösa genom att plundra altaret och imitera revolutionen, som de bekämpat. Och hvad som var om möjligt ännu egendomligare: revolutionens segrande representant var den, som åt dessa tronens och altarets försvarare utdelade det rof, som de själfva ej kunde komma öfverens om att dela. — Campo Formio och Lüneville hade varit segrar påtagliga nog för den nya riktningen; men i Regensburgerbeslutet tryckte den omstörtande principen först på fullt allvar sitt insegel på det gamla Europa.

IV.

Utbrottet af fransk-engelska kriget.

De revolutionära strömningarna i staternas inre och den fruktan, som de framkallade, utgjorde, såsom ofvan nämndes, i den tidens inre politiska lif en faktor, som vi hafva svårt att till sitt fulla värde uppskatta. Ett motsvarande förhållande egde rum i den yttre politiken. Det är ej underligt, att på en tid, då hvarje månad medfördë nya ingrepp i staternas yttre gestalt, de vildaste rykten skulle uppstå och hafva lätt att vinna tilltro. Det ena föreföll ej omöjligare än det andra, som man redan såg för sina ögon. Det var som om den *vis inertia*, hvilken vanligen ganska envist qvarhåller det bestående, fullkomligt upphäfts; en känsla hade bemäktigat sig sinnena, liknande den vid jordbäfvningar, denna allenastående panik, då menniskorna förlorat tron på den fasta grunden under fötterna.

Isynnerhet för att förstå kabinettet Addingtons ställning, är det nödvändigt att behålla denna omständighet för ögonen*. Misstämningen mellan Frankrike och England under sommaren, härrörde, såsom vi sågo, ur omständigheter, som, på det hela taget, lågo utom den engelska regeringens magtområde; om den ej tillmötesgått Bonapartes fordringar, så hade detta berott mindre på bristande vilja än på fruktan för opinionen i landet. I formen hade den visat största möjliga undfallenhet. Men då det led fram åt hösten, kunde Addington ej längre afvärja från sig den föreställningen, att det fans en möjlighet till en allvarsammare sakernas vändning.

Från alla håll, ej blott såsom lösa gissningar i tidningarnas politiska artiklar, utan såsom ifriga varningar från Englands ackrediterade diplo-

mater, strömmade sensationsunderrättelser till kabinettet i Whitehall¹. Alla öfverensstämde däri, att Frankrike och dess förste konsul spelade hufvudrolen. Det fans i dem ett annat temligen genomgående drag: det var oftast någon punkt af Medelhafsländerna, som den påstådda anfallsplanen gälde. Men i öfrigt vexlade uppgifterna i det oändliga: än var det fråga om att anfälla Turkiet öfverhufvud, än särskildt Morea, än Korfu eller de Joniska öarne i allmänhet; än att öfverraska Egypten, än Malta, än ön Sardinien; än att storma Alger, än att i godo förmå Barbareskstaterna att ställa sig under Frankrikes öfverhöghet; än berättades det, att Bonaparté förmått konungen af Neapel att dela sitt rike, afstå Neapel åt Frankrike och sjelf nöja sig med Sicilien. Alltid framställdes saken såsom fullkomligt planlagd och förberedd; hvilken dag som helst kunde katastrofen väntas. Sättet för utförandet uppgafs lika varierande. Än skulle Frankrike uppträda ensamt, än i förening med Österrike och med Rysslands stillatigande samtycke²; än berättades det, att en fransk-spansk-holländsk flotta skulle samlas i Medelhafvet för att handla gemensamt o. s. v. Det behöfver knapt sägas, att det stora flertalet af dessa rykten fullkomligt saknade all reel grund; stundom berodde de på öfverdrift eller på löjligen misstydingar af verkliga fakta³.

¹ Ambassadören i Konstantinopel Lord Elgin och envoyén i Neapel Drummond voro de, som härom inlade största förtjänsten. De följande uppgifterna förekomma i deras och andra engelska diplomaters depescher från och med Augusti, och upptaga en högst betydlig del af deras korrespondens.

² Något senare framställdes Ryssland såsom aktiv deltagare i dylika projekter, särskildt mot Turkiet; jfr nedan!

³ Bonapartes planer på *Turkiet* hafva vi i det föregående berört och återkomma till dem. Beträffande *Morea*, finna vi, att han längre fram, i slutet af Febr. 1803, befallde Decrès att i hemlighet understödja Sulioternes uppror (till Decrès ²¹/₂: CORR. N. VIII, 282—83). Med *Alger* hade han en häftig tvist, som dock slutades i godo (därom se THIERS m. fl.). „Tänk på“, skref han till deyen, „hvem jag är och hvad jag förmår!“ Hvarpå han lugnande tillade: „Je n'ai pas besoin de vos états.“ (¹⁸/₇: CORR. N. VII, 664—67). Till yttermera visso sände han en officer till deyen för att göra klart för honom, huru „inkonsequent“ och opolitiskt han handlat. Men skulle deyen, förklarade Bonaparte till turkiske envoyén, „drifva sin förblindelse ända därhän“ att ej inse detta, hade Turkiet ej att beklaga eller förvåna sig, om Bonaparte bemäktigade sig Alger (till Talleyrand ²⁹/₇ 1802: CORR. N. VII, 690; kop. af Tall:s därmed likalyd. not till turk. env. såsom bil. till Elgin ²²/₁₁: **E**, Turkey 93). Själf förklarade han sedan, att han skonat Alger för att ej väcka Englands och andra magters misstro (Whitworth ²¹/₂ 1803: **E**). Om Sebastianis sändning till *Egypten*

Likväl skulle väl ingen hafva klandrat Addington, om han, i betraktande af den tidens särskilda politiska förhållanden funnit sig föranlåten att taga saken allvarsamt och att metodiskt söka utforska, hvad som kunde vara sant, för att i stillhet vidtaga försigtighetsmått och sätta sig i skydd mot en öfverrumpling. Men den verkan, som frambragtes på honom, var en helt annan: det var densamma, som faran alltid utöfvar på rädda temperament: hans beräkningsförmåga förlamades och han drefs till kraftyttringar alldeles på måfå. Han fruktade att endera dagen stå öfverraskad inför ett fullbordadt faktum, såsom hans motståndare i pressen och parlamentet ständigt förespådde honom. Medan hans oro sålunda uppjagades, inträffade en händelse, som skrämde honom till framträdande.

I Schweiz stodo, såsom redan nämnt, partierna mera fiendtligt mot hvarandra än någon annanstädes. Så länge den franska besättningen

m. m., som delvis kunde se ut som en bekräftelse af ryktena om anfall på dessa punkter, jfr ned. Ryktet om den stora *fransk-spansk-holländska flottan* hade, såsom Elgin efteråt själf halft medgaf (Elgin ^{11/10} 1802: **E.**), uppstått på det sätt, att några lineskepp utrustats i Cartagena för att öfverföra det nygifta prinsparet (jfr o. s. 37—38) till Neapel, samtidigt med att Bonaparte dels i Toulon, dels i Hellevoetsluys m. fl. st. utrustade några skepp till S. Domingo. Antalet öfverdrefs mångdubbelt och historien var färdig. — Från dessa rykten, som visserligen mest rörde sig om medelhafsländerna, voro dock inga af Europas länder fritagna — lika litet som de öfriga verldsdelarne. Isynnerhet var *Schweiz* ofta före; än skulle det delas, än gifvas i ersättning åt Sardinien (så upplyste Casamajor ^{22/9} 1802: **E.**, Prussia 188) o. s. v. — Stundom roade man sig med att utsprida rykten om vidsträckta bytesplaner, hvilka troddes. Så berättades det redan i början af Juni 1802 med anledning af Alexanders och Fredrik Wilhelms ofvan omtalta möte i Memel, hvilket öfverhufvud gjorde diplomaterne mycket bekymmer, att Turkiet skulle delas, så att Ryssland finge den europeiska delen, Frankrike Egypten m. m.; Preussen skulle då få Sachsen, hvars kurfurste skulle göras till *konung öfver Polen*; dennes dotter skulle giftas med Czartoricki, som vore utsedd till efterträdare o. s. v. (Hédouville ^{1/6} 1802: **F.**). — För svenska läsare kan ett dylikt bytesförslag, som Bonaparte senare, i slutet af 1803, verkligen framställde till Gustaf Adolf, hafva ett visst intresse. Han erbjöd honom Norge med full suveränitet; likväl skulle Sverige då ingå ett anfalls- och försvarsförbund med Frankrike och mot subsidier ställa sin flotta till dess disposition. Vidare skulle det afstå Bremen och Verden till Danmark samt Svenska Pommern till Preussen, som dessutom skulle få dela Hannover med landtgreffen af Hessen. Detta anbud framställdes till Gustaf Adolf direkt, först genom franske envoyén Massias i Karlsruhe (i Nov. 1803), sedan genom Otto i München (Dec.) — Allt enligt Armfelts förtroliga meddelande till eng. ch. d'aff. Stuart i Wien (Stuart ^{10/3} 1804: **E.**, Austria 69). — Att Gustaf Adolf den gången tvärt afslog anbudet, behöfver ej sägas; Bonaparte hade förut haft tillfälle att närma sig till Sverige, men försummat det.

qvarstannade i landet, höllos både demokrater och aristokrater någorlunda i tygeln, men i slutet af Juli fann Bonaparte sig föranlåten att draga den tillbaka. Då utbröt omedelbart ett formligt inbördes krig. Att Bonaparte beräknat detta, såsom man påstått, är väl ej alldeles omöjligt, men temligen osannolikt; i hvarje fall fann han häri ett ypperligt tillfälle att åter visa sig för Europa i sin magtfullkomlighet. Han utfärdade den 30 Sept. en „proklamation till de 18 kantonerna:“ „Helvetiens innebyggare“, sade han, „eder historia visar, att edra inbördes krig aldrig hafva kunnat bringas till slut annat än genom Frankrikes mellankomst. Jag skall blifva medlare i eder tvist, men min medling skall blifva kraftig.“ Därför uppmanade han dem att sända deputerade till Paris ¹.

Schweizarne vågade ej sätta sig till motvärn mot den mäktige medlaren. Men de vände sig underhand till de europeiska stormagterna med anhållan om hjälp. Framför allt åkallade de England, som var mera oberoende af Frankrike än någon annan magt. Englands hjälp var det enda, förklarade en deputation till Merry i Paris, som kunde rädda Schweiz ². Den allmänna åsigten i Europa, att Bonaparte skulle upprepa processen i Lyon och låta utropa sig till Helvetiska republikens president eller något dylikt, framkallade i England en allmän opinion till förmån för det tappra Schweizerfolket. Då fann Addington tiden inne att slå ett slag. Utan att ordentligt hafva pröfvat situationen meddelade han den 10 Oktober franske envoyén Otto i London en verbalnot, hvori han beklagade sig öfver Frankrikes ingrepp i Helvetiska republikens förhållanden ³. Samma dag sändes en agent Moore till Konstanz för att organisera och med penningar understödja den Schweiziska resning, som väntades skola komma till stånd ⁴. För att samtidigt finna någon stödjepunkt i europeiska politiken gjorde Addington i största hemlighet ett formligt allianstillbud till Ryssland i det temligen tydligt uttalade syftet att upprätthålla Schweiz' inte-

¹ CORR. N. VIII, 69 ff.

² Merry ^{3/10} 1802 (**E.**).

³ Inneh. af denna verbalnot anf. sub d. ^{10/10} (IB.).

⁴ Hans instr. af sma dat. (IB.: Switzerland).

gritet ¹. Men allt misslyckades fullkomligt. Bonaparte fann ej nödvändigt att fästa minsta afseende vid Englands verbalnot. Då Moore kom fram till Konstanz (31 Okt.), fann han hela landet fullkomligt lugnt; Bonapartes proklamation hade antagits och de deputerade till Paris voro valda. Det obehagligaste var, att engelska regeringen med flit gifvit en viss *éclat* såväl åt sin interpellation som åt Moores sändning. Addington hade därigenom velat stärka sin ställning i landet och i parlamentet; resultatet blef nu raka motsatsen. Det var ingenting annat att göra än att, utan att afvakta Rysslands svar, gifva Moore order att resa hem igen ².

Därpå inträffade de Helvetiske deputerade i December i Paris och började sin verksamhet under Bonapartes ledning. Men denna sak tog ett helt annat förlopp, än hvad man i Europa föreställt sig. „Att upprepa händelserna i Lyon“, skref Bonaparte till Melzi, skulle vara ett misstag, om också endast därför, att så många politici nu i flere månader profeterat, att det skulle ske“ ³. „Den konstitution, som nu skapas,“ sade han till de deputerade, „måste blifva varaktig, ty om den går öfver ända, skall Europa säga, antingen ätt jag så velat, eller att jag ej förstått att göra den bättre.“ — Han förestälde dem vidare nödvändigheten af att uppgifva tanken på att imitera Frankrike genom att skapa en centraliserad militärstat i smått, såsom demokraterna ville. „Om jag ville befalla i Schweiz,“ sade han, „skulle jag låta inrätta en central styrelse. Till den skulle jag säga: 'gör det, gör detta, eller går jag öfver gränsen inom 24 timmar.' Men med en kantonalstyrelse är detta omöjligt; de skulle svara mig: 'kom in, om ni vill; rif ner våra berg, men vi måste sammankalla riksdagen' — och sålunda skulle två månader förgå“ ⁴. Därefter utarbetades konstitutionen — ett mästerverk af praktisk blick och statsmannaförstånd, hvad man än må säga om sättet för dess tillkomst. Napoleon var alltid stolt öfver detta sitt verk och då han längre fram såsom verl-

¹ Till Warren ^{27/10} (E: Russia¹ 173). Däremot gjordes intet alliansanbud till Österrike, såsom uppgifves hos THIERS m. fl. Englands mening var, att om Ryssland gått in på alliansen, Österrike sedan skulle inbjudits att ansluta sig (ib.).

² Till Moore ^{25/11} (E.).

³ Till Melzi ^{16/10} (CORR. N. VIII, 87).

⁴ Alloc. aux 5 dép. de la Suisse ^{11/12} (IB., 163—7).

dens herre klöf sönder riken och smidde riken samman, lät han, egen-
domligt nog, den lilla republiken bestå orubbad.

Denna utgång bidrog icke att förljufva nederlaget för Addington: det blef för honom dubbelt bittert, då det visade sig, att Bonaparte denna gång för omvexlings skull egentligen icke använde sin magt i egennyttigt syfte. Men redan innan resultatet blifvit synligt, hade Addington drivits vidare på den en gång beträdda vägen. Detta påfallande misstag hade tvungit honom att finna någon revanche för att ej göra sig löjlig i hela Europas ögon. Han måste uttänka ett sätt att åtminstone skenbart uppnå något resultat i den yttre politiken, som han kunde visa för verlden. Men till detta mål såg han just nu tydligt framför sig en bekväm väg, som omständigheterna småningom banat.

Vi erinra oss, att Amiensfreden innehöll flere invecklade bestämmelser om Malta. För att iakttaga utförandet af dessa, kommo Frankrike och England efter ratifikationernas utfärdande öfverens att hvar-dera sända en person till ön såsom envoyé hos Malteserorden¹. Orden, som nu bestod af 8 tungor i 23 priorater², skulle enligt fördraget, såsom vi erinra oss, strax efter ratifikationen begifva sig till Malta för att välja stormästare, „om detta ej redan skett“³. Nu hade emellertid samtliga prioraterna, utom de, som tillhörde de två spanska (kastilianska och aragoniska) tungorna⁴, hörsammat Alexanders inbjudning⁵ och sändt ombud till Petersburg för att där välja stormästare. Men i Petersburg beslöto dessa att ej välja definitivt, utan uppsätta en lista, bestående af alla dem, som fått röster, och sedan låta påfven utnämna⁶. Fördraget hade ej förutsett denna omständighet, som kom valet att draga ut på tiden⁷. —

¹ Otto till Hawkesbury ²³/₅ 1802 och Hawkesbury till Otto ²⁴/₅ (E.).

² Upplysningar om ordens konstitution, valsätt m. m. i en bilaga till St. Helens' dep. ²/₄ 1802 (E.: Russia 172).

³ Jfr o. s. 24.

⁴ Dep. från Kotschubej till Nicolai i London, i kop. bil. St. Helens' dep. ¹²/₅ 1802 (E.).

⁵ jfr. o. s. 24, n. 4.

⁶ St. Helens' nyssn. dep. m. m. Jfr Merry till Hawkesbury ¹⁷/₆ 1802 (E.).

⁷ Kort efter underrättelsen härom fick Talleyrand order att undersöka, hvilken af de ifrågakommande, som kunde vara lämplig att föreslå påfven till utnämmande (till Tall. ¹⁵/₆: CORR. N. VII, 627). En tid därefter föreslog Bonaparte i bref till Pius kardinallegaten Caprara (till Pius VII ⁴/₈: IB., 702—3). Men Ruspolis utnämning synes då redan hafva varit afgjord; jfr ned.

Vidare skulle enligt fördraget, äfvenledes genast efter ratifikation, en neapolitansk garnison begifva sig till Malta och tre månader efter ratifikation den engelska besättningen utrymma ön. Men intetdera skedde. Den neapolitanska garnisonen blef ej på länge färdig att afgå och då Bonaparte genom sin envoyé i Neapel började pådrifva dess afgång, motsatte den engelske envoyén Drummond sig detta — utan instruktion af sin regering — under förevändning att stormästaren ännu ej var vald ¹.

Men under tiden intrasslades saken ännu mera. Vi erinra oss, att garantien för Maltas oberoende skulle utfärdas, utom af Frankrike och England själfva, äfven af Österrike, Spanien, Ryssland och Preussen. Af dessa var naturligtvis Rysslands garanti den som mest intresserade England: Spanien och Preussen ansågos af England såsom Bonapartes sateliter och Österrike leddes i sin politik, såsom hvar man visste, mest af fruktan för Bonaparte. Men Ryssland visade ej minsta lust att utfärda garantien. Knappt hade Amiensfreden blifvit bekant i Petersburg, förrän St. Helens skref hem till London, att Ryssland, missnöjdt öfver ändringarna angående Malta ², sannolikt ej blott skulle undandraga sig att garantera utan äfven afskilja sina nyupprättade priorater till en särskild afdelning utan sammanhang med den öfriga Malteserorden ³. Några dagar därefter kunde han bekräfta denna förmodan genom att meddela Rysslands uttryckliga vägran på hans officiella anhållan om garanti ⁴. Af de öfriga magterna beviljade endast Österrike sin garanti, som också verkligen utfärdades ⁵. Preussen och Spanien hade ej gifvit något svar.

Oberäknadt alla dessa svårigheter, var ordens konstitution så lös i fogningarna, att den såg ut att när som helst kunna falla i stycken. Ryssland ville, som nämndt, afskilja sin del af orden, Spanien likaså. Spanske

¹ Vidlyftigt i Drummonds depp. $\frac{3}{8}$, $\frac{25}{8}$, $\frac{30}{8}$, $\frac{1}{9}$ etc. (E.).

² Jfr. o. s. 23, och s. 50, n. 4.

³ St. Helens $\frac{23}{4}$ 1802. (E.).

⁴ Dens. $\frac{12}{5}$ (ib.). Ordern till honom var dat. $\frac{30}{8}$. „Il Lui est impossible“, heter det i den nyssn. dep. till Nicolai, „de souscrire à un arrangement qui est si fort en opposition avec ce qui avait été arrêté entre les deux cours“. Därpå reserverar Ryssland sig för sin afdelning af orden.

⁵ Genom en särskild akt, som undertecknades 20 Aug. 1802 af Champagny, Paget och Ludvig Cobenzl. Däröfver innehålla Champagnys och Pagets depp. för denna tid åtskilliga närmare detaljer. Det var på Englands fordran, som en särskild akt upprättades.

konungen var besluten att indraga ordens gods och förklara sig själf för stormästare öfver de spanske riddarne ¹. Portugal förklarade, att det måste indraga sina priorater, om de spanska tungorna indroges. De piemontesiske malteserriddarne försvunno genom detta lands annexion till Frankrike. Dessutom sades det allmänt, att äfven Bayern ämnade indraga sin tunga, och att alla riddarne öfverhufvud voro emot upprättandet af den nya maltesertungan.

Medan sålunda allt flera hinder reste sig mot det strikta utförandet af Amiensfredens bestämmelser om Malta, fördes samtidigt det förut omtalade kriget i pressen mellan Frankrike och England med stigande häftighet, och Bonaparte började sina klagomål emot tidningar och emigranter. De ofvan omtalade ryktena om Frankrikes planer på Medelhafvet började nu inströmma. Så småningom ändrade då engelska regeringen, åtminstone i teorien, sin uppfattning af Maltafrågan. Den 10 Juni hade Ball, engelske envoyén på Malta fått order att utrymma ön, så snart de neapolitanska trupperna ankommit dit och han hade bestämd kännedom om att stormästaren var vald ². Dessa senare villkor fullgjordes båda någon tid efter. Påfven utnämde till *stormästare* en romersk prins Ruspoli, som lefde såsom privatman i England. Då Bonaparte klagade hos engelska regeringen öfver Drummonds uppträdande i Neapel ³, fick denne order att ej hindra utan i stället befordra Neapolitanarnes aftåg ⁴. Drummond afsände den *neapolitanska garnisonen* omedelbart efter mottagandet af denna instruktion ⁵. Men samma dag som ordern, för att ställa Bonaparte till freds, afgick till Drummond, den 23 Augusti, fick Ball på Malta nya order: förrän han hade säkra underrättelser, att *båda kejsarhofven* utfärdat sin garanti, skulle han ej utrymma ön, äfven om de två förut angifna villkoren voro uppfyllda ⁶.

Under sådana omständigheter är det lätt begripligt, att i mån som den allmänna opinionen i England, påverkad af tidningarna och af Bona-

¹ LAFUENTE XI, 436 m. m. Jfr ned.

² Till Ball 10/6 1802 (**E**: Malta).

³ Otto till Hawkesbury 21/8 (**E**.).

⁴ Till Drummond 23/8 (IB.).

⁵ Drummond 9/9, 5/10 (IB.).

⁶ Till Ball 23/8 och till Drummond s. d. (IB.).

partes uppträdande på kontinenten långsamt började vända sig mot Frankrike, åtskilliga röster höjdes för att behålla Malta såsom underpant på Englands handel och inflytande på Medelhafvet. Oafsedt sin stora vikt ur rent militärisk synpunkt, hade Malta hastigt utbildat sig till en viktig stapelplats för Englands handel på Afrika ¹. Därtill voro flertalet af Maltas invånare mycket fiendtligt stämnda mot orden och gjorde allt för att få stanna under England ². Bonaparte hade temligen flyktigt påmint engelska kabinettet om utrymningen af Malta såväl som af andra outrymda platser (Kap, Alexandria m. fl.); Addington hade då för Maltas vidkommande hänvisat på de ouppfyllda villkoren och Bonaparte därmed låtit sig nöja. Bonaparte själf hade, helt visst af hänsyn till Ryssland, tidigt utrymt Otranto ³, hvilket han enligt en hemlig artikel, såsom vi sågo, hade rätt att hålla besatt lika länge som England innehade Malta.

I detta sakernas läge inträffade oroligheterna i Schweiz, Napoleons proklamation och Addingtons misslyckade försök att få ett ord med i laget. Då han nu kände behof af revanche, var intet naturligare, än att han kastade sina ögon på Malta. Han beräknade, att om han åt England kunde vinna denna viktiga punkt, skulle man öfverse med många brister i hans regering och kanske äfven med hans tålmod gentemot Frankrikes annexioner. Reflexionen kunde vara riktig i och för sig, om den rätt utfördes. Hade han från början uppställt för Bonaparte alternativet *Malta eller krig*, såsom Whitworth föreslog, och därjemte, såsom ersättning för Malta, erbjudit Englands formliga erkännande af förhållandena i Italien, Schweiz och Tyskland eller andra motsvarande förmåner för Frankrike på kontinenten, så är det alldeles icke omöjligt, att Bonaparte gått in därpå och att både han och Addington hade funnit sin fördel därvid. Men Addingtons handlingssvaga natur blef sig lik och han valde en helt annan metod.

¹ „It is“, skriver Warren, „an emporium of commerce from whence all the British manufactures can enter into every port of Italy without being subject to duties, and where a new branch of trade was commencing with all the Barbarous powers, who purchased both Indian, Manchester and Scotch goods to be sent by the caravans into the interior of Africa“. (Warren ²⁵/₁₁ 1802: E.).

² Redan under Amiensförhandlingarna hade invånarne sändt en deputation till England i detta syfte, under anförande af en markis Testaferata (bil. till St. Helens' dep. ²/₄ 1802: IB.).

³ Jfr Bonaparte till Alexander I ²³/₅ (CORR. N. VII, 602—5).

Kort efter den schweiziska affärens för Addington snöpliga slut sändes ömsesidigt, på Englands initiativ, de redan någon tid utsedda ambassadörerna till London och Paris. I instruktionen för Englands ambassadör, Lord Whitworth¹ förklarade Hawkesbury, att England angående de senaste förändringarna i Europa — den sista var ockupationen af Parma, som Bonaparte företagit i slutet af Oktober² — icke hade fattat sin *ultimate determination*, om det utan vidare skulle finna sig i dem, eller fördra motsvarande ökning, eller om de möjligen kunde gifva anledning till krigets förnyande. I samma andedrag förklarade likväl Hawkesbury, att, enär "England väl kunde behöfva en balans" mot Frankrikes utvidgning, Whitworth i det längsta borde urskulda uppskofvet af Maltas utrymmande med Ruspolis afsägelse och Rysslands vägran att garantera. Men skulle dessa arrangementer, stormästarevalet och garantien, verkligen komma till stånd, så hade Whitworth i alla fall att *omsorgsfullt afhålla sig från hvarje löfte att återställa Malta*. Helst „skulle han alldeles undvika att tala om Malta“³. Det är, som man finner, ett starkt begär men en svag vilja, som uttalar sig i denna instruktion.

Ännu var emellertid den engelska regeringens uppsåt ett frö, som grodde i det fördolda. Efter utseendet att döma, inträdde en afgjord förändring till det bättre i förhållandet mellan Frankrike och England, omedelbart efter de båda ambassadörernas ankomst. Tidningarnas ömse-

¹ „Een zeer schoon man van een majestueus voorkomen en deftige houding“, säger De Mey v. Streefkerk (VREEDE, II: 1, 313, n. 3). Denna skildring jäfvas icke af det bekanta porträtt af Whitworth, måladt af Lawrence, som f. n. finnes i Louvren.

² I öfverensstämmelse med det förut omtalta fördraget mellan Frankrike och Spanien af 21/3 1801. Parma skulle egentligen genast därefter afstått till Frankrike, men under Amienskongressen, då Spanien måste afträda Trinidad, begagnade Azara tillfället att vinna Bonapartes medgifvandé för den gamle hertig Ferdinand att qvarstanna där till sin död (LA-FUENTE XI, 441). Han dog den 9 Oktober 1802 (COPPI IV, 245).

³ Till Whitworth 14/11 1802 (E: France 624). Denna instruktion, i likhet med åtskilliga andra diplomatiska akter för denna tid, „framlades för parlamentet“ — d. v. s. man framlade några allmänna fraser i depeschens början, som se ut att från första stund vara ditskrifna endast för detta ändamål. På grund af dessa „framlagda akter“ hafva historiska författare sedan dess nästan enstämmigt förklarat engelska regeringens begynnande planer på Malta ur publikationen af Sebastianis rapport i slutet af Jan. 1803 (jfr nedan) m. fl. omständigheter: de framlagda och tryckta depescherna förråda nämligen ingen dylik tanke förr än i instr. för Whitworth af 9/2.

sidiga smädelser upphörde eller minskades åtminstone för någon tid. I synnerhet i Frankrike var folkets jubel stort och Whithworth mottogs med en entusiasm *hors ligne*, från den stund han satte foten på fransk jord. På teatern i Calais, där en föreställning gafs till hans ära, spelades under en lång stund gång på gång den engelska nationalsången *God save the king*, nästan qväfd af dånande applåder från den hänförda publiken, som, följande engelsmännens exempel, reste sig och förblefvo stående under hela tiden. Ett liknande mottagande kom honom till del under hela resan, och vid ankomsten till Paris mottogs han med påfallande utmärkelse af både Bonaparte och Talleyrand ¹.

Månaden December hade således ett på det hela taget temligen fredligt utseende och Addington trodde sig möjligen kunna tåga ihjäl hela Maltafrågan. Men under tiden samlade ovädret sig; de hinder för utrymmandet, som hittills kunnat urskulda England, började småningom gå undan. Vi hafva redan sett att neapolitanska besättningen afgått i September och att påfven till stormästare utnämmt prins Ruspoli. Denne hade visserligen nekat att mottaga utnämningen trots åtskilliga anmaningar ², men påfven utnämde då omsider en annan, kommandören Tommasi.

Äfven frågan om garantien hade börjat reda sig, fastän långsamt. Frankrike och England hade redan i Juni kommit öfverens att gemenamt begära Rysslands såväl som de öfriga magternas garanti ³ — England hade, såsom vi sågo, först ensam framställt denna anhållan till Ryssland men fått afslag. Engelske ambassadören i Petersburg hade då genast fått fullmakt att afsluta saken, men Bonaparte hade dröjt två månader med att afsända fullmagten till sin ambassadör i Petersburg — möjligen emedan han drog sig för utsigten att mottaga ett afslag, något hvarför han alltid var mycket känslig. Emellertid utfärdades fullmagten i medlet af Augusti och afsändes till Hédouville ⁴. Men den inträffade i Petersburg i medlet af September, just vid tiden för regementsförändringen där, då Kurakin afgick och Alexander Woronzow blef storkansler. Detta föran-

¹ Whitworths depp. ¹⁰/₁₁; ¹⁶/₁₁ m. fl. (E.).

² Bonaparte hade sändt honom en sådan, i påfvens namn, genom kardinal Caprara (till Caprara ²/₁₂ 1802: CORR. N. VIII, 153).

³ Merry till Talleyrand ⁸/₆ 1802 och Talleyrands svar ⁹/₆ (E.). Jfr Merry's dep. ¹⁷/₆ (B.).

⁴ Medföljer Tall:s dep. till Héd. af ¹⁸/₈ 1802 (F.).

ledde ett ytterligare uppskof af 2 månader. Ändtligen den 24 November gafs Rysslands svar. Det samtyckte nu till garantien, men med vissa förändringar: ön skulle stå under Siciliens öfverhöghet, såsom den förut gjort ¹, till dess Bonaparte intagit den; garnisonen skulle tillsvidare utgöras af en af Frankrike och England gemensamt besoldad neapolitansk garnison (således ej af en ordenshär under stormästarens befäl) o. s. v. ².

De engelska statsmännens uppfattning af denna Rysslands förändrade hållning visar sig bland annat särdeles klart af depescherne från Whitworth, som i allmänhet säger sin mening temligen rent ut. Innan Rysslands bifall blir bekant, klagar han öfver, att Markow är för garantien och hoppas att Alexander Woronzow med sin kända sympati för England

¹ Carl V hade på detta uttryckliga vilkor skänkt Malta åt Johanniterorden, med det tillägg, att ön, om orden i framtiden komme att lämna den, åter skulle gå tillbaka till Sicilien. (Drummond ²⁵/₈: E.).

² Det inre sammanhanget med den ryska garantien af Malta hör till de dunklaste punkterna i den tidens politiska historia. Blott så mycket är säkert: nu, i slutet af 1802, var England i själ och hjerta *mot*, Frankrike *för* den ryska garantiens utfärdande, under det att England, så vidt man kan lita på uttalanden i tidigare engelska instruktioner och depescher, under tiden närmast efter freden i Amiens ifrigt synes hafva eftersträfvat Rysslands garanti. Men hvarför nekade Ryssland i början, och biföll, sedan regeringen tagit en *mot* England mera vänlig riktning? En fullt afgörande utredning af denna fråga skall väl svårigen låta sig åstadkomma, om icke möjligen med tillhjälp af de ryska akterna. Från flera håll uppgifves det, att Kurakin, som stod i spetsen för ryska utrikesministeriet ända till September, var den som egentligen afhöll Alexander från att utfärda garantien. Sammanställa vi detta med det ofvan anförda faktum, som otvetydigt framgår af en af Hédouilles depescher, att Kurakin var starkt *intresserad* för Frankrike, ligger det nära till hands att här antaga ett fördoldt spel af Bonaparte, som i början väl kunde haft sina skäl, att ej ogärna se Rysslands vägran att garantera, förutsatt att England *likväl* utrymde Malta. Detta skulle då vidare fullkomligt passa tillsammans med hans något påfallande dröjsmål att sända Hédouville order om afslutande. Men denna tolkning, så plausibel den kunde synas, göres nästan omöjlig genom hela gången af Hédouilles depescher under Maj—Augusti. Han berömmar St. Helens för dennes ifver att utverka garantien och uttömmar sig i gissningar, om hvad som kan vara den innersta orsaken till Rysslands vägran: ekonomiska beräkningar hos Alexander m. m. Han tager för alldeles gifvet, att Ryssland alltjämt skall neka. „S'il est nécessaire“, skrifver han ännu den 18 Sept. till Talleyrand, „que la Russie énonce aussi à la France le refus d'accession à la garantie, j'attendrai vos ordres pour me le faire donner“ (E.). Det förtjänar anmärkas, att man vid denna tid och ännu senare allmänt tog Rysslands fortsatta vägran för alldeles afgjord. (Så dep. till Goltz ¹⁵/₁₀ 1802 m. m., P., där Haugwitz förklarar sig med full visshet veta, att Alexander ej beviljar garantien). Orsaken till ändringen i Petersburgerkabinettets beslut är och förblir sålunda en gåta.

skulle motarbeta Markows inflytande på Alexander ¹. Då underrättelsen kom till Paris, i slutet af December, meddelade Markow honom den med den anmärkningen, att Ryssland bifallit *för Englands skull*, hvarvid Whitworth gör en bitter grimas ². Ungefär vid samma tid fick England underrättelse, att dess ofvannämnda allianstillbud afböjts af Alexander. „Det är ej pappersbitar sådana som dessa“, sade Alexander Woronzow, „som öka förtroligheten mellan länder, hvilka dessförutan äro förbundna genom gemensamma intressen och verklig vänskap“ ³.

Addington kunde väl ej undgå att finna, att Rysslands samtycke till garantien förde det ögonblick närmare, då han måste fatta ett afgjort beslut. Emellertid fortsatte han sitt system i det längsta. Icke med ett ord antydde han sin mening, ej ens till engelske ambassadören i Petersburg. Bonaparte åter hade omedelbart beordrat Hédouville att förklara hans samtycke till Rysslands förslag. Då England dröjde att yttra sig, fann han på tiden att gifva det en formlig erinran. Han lät emellertid den spanske ambassadören Azara uppträda såsom förelöpare. Denne började sondera Whitworth om Maltas utrymmande. Whitworth svarade med stort lugn, att om villkoren varit uppfyllda förut, skulle naturligtvis Malta utan minsta tvifvel för länge sedan hafva varit utrymdt ⁴. Bonaparte dröjde då ännu några veckor, men äntligen den 27 Januari kom slaget: Talleyrand begärde officiellt att få veta Englands afsigt angående evakuationen af Malta ⁵.

Addington afsände omedelbart efter mottagandet af denna underrättelse den 29 Januari en depesch till Warren i Petersburg, där han för första gången yttrade sig öfver Rysslands förslag; han utvecklade, hvarför England ej obetingadt kunde ingå på Rysslands fordringar. Intrycket af dessa förklaringar var mycket sväfvande: England förbinder sig ej bestämdt till någonting. Emellertid framgår snarast den mening därur,

¹ Whitworth ⁹/₁₂ 1802 (E.).

² Dens. ²³/₁₂ (IB.).

³ Warren ¹⁸/₁₁ (IB.). Det formliga svaret följde ²⁷/₁₁: Alexander fruktar, att en sådan allians skulle framkalla kontra-allianser m. m. Rysslands — eller åtminstone S. Woronzows — misstro mot Frankrike uttalar sig dock ganska tydligt.

⁴ Whitworth ⁷/₁ 1803 (IB.).

⁵ Densamme ²⁷/₁ (IB.).

att England väl vill bifalla, dock med några förändringar i Rysslands villkor¹. Men till Frankrike uppsköt Addington svaret; alltjämt spejande efter någon undskyllan. Då erbjöd sig med ens en sådan för honom, bättre än han någonsin kunnat hoppas.

Redan i September hade Bonaparte, dels för att se, huru det led med Englands utrymmande af Egypten och dess inblandning i beyernas uppror och dels för att göra iakttagelser och knyta förbindelser för framtida eventualiteter, sändt en öfverste Sebastiani, italienare och släkting till honom själf, till Tripolis, Egypten, Palestina och de 7 öarna. Han hade order att se allt och att så mycket som möjligt rikta folkets uppmärksamhet på förste konsuln, dock utan att på något sätt kompromettera denne². Fulländad intrigör som han var³, löste han åtminstone den första delen af uppgiften ganska fullkomligt. Han lyckades väcka ofantligt uppseende och injaga betydlig oro både hos turkiska och engelska regeringarna. Till invånarne förklarade han öfverallt, att „det var omöjligt för dem att föreställa sig det intresse, hvarmed den förste konsuln omfattade dem“⁴. Hemkommen, afgaf han en rapport, som var hållen i en liflig stil, men färgad af stark hätskhet mot England och i synnerhet mot de engelska trupperna i Egypten. Då nu kriget i tidningarna, som i December starkt aftagit, i Januari åter började komma tillbaka och snart växte till samma förbittring som förut, lät Bonaparte, hvilken såsom redan nämnt, själf deltog i denna fejd och det med stor lidelsefullhet, hänföra sig till att i Monitören offentliggöra Sebastianis rapport (d. 30 Jan.).

De planer på Orienten, som skymtade fram i Sebastianis rapport — förmodligen vida bestämdare, än de verkligen hystes af Bonaparte — kunde i och för sig oro engelska regeringen, i synnerhet som samtidigt ryktena om Rysslands öfverenskommelse med Frankrike i afsigt att dela Turkiet allt mera tillväxte i styrka⁵ och i någon mån kunde göras sannolika genom

¹ Till Warren ²⁹/₁ (E.).

² Instr. för Seb. ⁵/₉ (CORR. N. VIII, 32—34). Stuarts sändning (s. 30) var en orsak härtill.

³ „Italy“, skriver Drummond, „the mother and the nurse of intriguers, never produced one more ardent or more accomplished than Sebastiani“ (Drummond ¹⁹/₁₁: E.).

⁴ Drummond ¹⁰/₁ 1803 (IB.).

⁵ Warren ³¹/₁₂ och ofta sedan (IB.). I samma anda skref Whitworth senare, 14 Febr., från Paris: Ankomsten af en kurir från Petersburg, general Chitroff, har gjort stort alarm bland politici: det säges, att Alexander börjar gifva vika för frestelsen att dela Turkiet.

Alexanders beredvillighet att utfärda garantien på Frankrikes begäran. Emellertid hade väl hvarken dessa reflexioner eller de smädelser mot England, som rapporten innehöll, ensamma kunnat drifva Addington till beslut. Åtminstone bibehöll han ännu tystnaden gentemot Frankrike. Det enda han omedelbart gjorde, var att sondera Alexander, om hvars stämning Warren gaf allt mera oroande underrättelser, genom att inlämna ett nytt förslag till en engelsk-rysk allians, denna gång med tydligt uttaladt syfte att garantera Turkiets integritet ¹. Men Bonaparte gaf honom ingen rast eller ro. Några dagar efter rapportens offentliggörande inlämnade Talleyrand en ny påminnelse om garnisonerna i Malta och Alexandria ². Då *måste* Addington svara och tack vare Sebastiani kunde han nu anföra ett nytt skäl.

Ännu dröjde det emellertid till medlet af Februari, till dess sammanstötningen inträffade. Början härtill skedde i en konferens med Talleyrand, där Whitworth, i öfverensstämmelse med en order af den 9 Febr., förklarade, att Sebastianis resa och rapport yppat farliga planer hos Frankrike, äfvensom att Frankrikes tillväxt i magt sedan fredsslutet fordrade någon motsvarande ökning åt England — närmare var han ej instruerad. Han klagade därpå öfver tonen i Sebastianis rapport och begärde satisfaktion. Men på Talleyrands förfrågan angående arten af denna satisfaktion kunde han lika litet yttra sig närmare ³. Intrycket af det hela var så mycket obestämdare, som Frankrikes klagomål, hvarpå Whitworths anförande utgjorde svar, gälde både Malta och Alexandria. Det

¹ Till Warren $\frac{1}{2}$ 1803 (E.). Det fick samma utgång, som det förra förslaget: ett sådant fördrag, förklarade ryska kabinettet, kan ej hållas hemligt och skall endast påskynda ett krig (Warren $\frac{25}{3}$: IB.).

² Whitworth $\frac{7}{2}$ (IB.).

³ Densamme $\frac{17}{2}$. — Engelska kabinettets egendomliga sätt att sköta underhandlingen gaf Fox senare anledning till ett bittert skämt i parlamentet: „I am come to demand satisfaction!" says Lord Whitworth to the French minister. — 'What satisfaction?' asks M. Talleyrand. — 'Why, really, as to that I can not tell you, but I will send to England to inquire.' — Finding that they do not obtain satisfaction for the best of all reasons, because they themselves do not know what to ask, ministers change the point of satisfaction into one of security. — 'What security?' says the French minister. — 'Why, that I can't tell,' answers Lord Whitworth, 'but I will send to know!'" (Fox' tal $\frac{24}{5}$ i underhuset: PARL. HIST. XXXVI, 1437 ff.).

blef således oafgjordt, om England ville behålla båda dessa, eller endera, eller det ville hafva något annat.

Helt visst var det denna osäkerhet hos den engelska regeringen, som ingaf Bonaparte tanken att genom en våldsam kupp göra slag i saken och göra ända på Addingtons undanflykter. Han kallade Whitworth till sig själf den 18 Februari och höll ett långt tal till honom. Engelska regeringen, sade han, måste bestämma sig för krig eller fred. I senare fallet hade den att upphöra med sina pensioner till Georges och andra chouaner, inskränka smädelserna i tidningarna åtminstone till de engelska ¹, och framför allt utföra Amiensfreden i hvad angick Malta och Alexandria — *in this*, säger Whitworth, *he said that no consideration on earth should make him acquiesce*. Han bifogade i ögonblickets ifver åtskilliga resonnemanger, som det kanske hade varit mera politiskt att hålla inne med: två sådana magter som Frankrike och England, sade han, kunde regera verlden, om de ville förstå hvarandra — men England hade aldrig velat förstå honom: hvarje vind, som blåste från England, medförde nya fiendtligheter mot honom. Beträffande Egypten kunde det ej falla honom in att riskera ett krig för dess skull, *af det skäl*, att Egypten förr eller senare måste af sig själf komma att tillhöra Frankrike vid det Turkiska rikets oundvikliga sönderfallande. Han talade sedan om utsigterna för en landstigning på England och försäkrade att han såg blott *en* möjlighet på 100 att lyckas. Han, som så hastigt stigit från så godt som simpel soldat till herskare öfver världens mäktigaste rike, kunde väl ej misstänkas att lättsinnigt vilja utsätta sig för en sådan risk af lif och rykte? Likväl skulle han ej tveka ett ögonblick, om det visade sig, att kriget var oundvikligt ².

Dessa utgjutelser, som utan tvifvel gingo ur hjärtats djup och buro tydliga spår däraf, voro i dubbelt mått skadliga för Bonaparte, i det de på en gång gäfvö krigspartiet i England en förevändning för att urskulda

¹ Såsom bilagor till Whitworths depescher från denna tid finnas stundom exemplar af emigranttidningar m. m., utgifna i England, som på Bonapartes befallningar tillstälts honom. De äro ofta, vid särskildt hätska ställen, försedda med randglossor af Bonapartes egen hand, som nogsammt bevisa hans djupa förbittring.

² Whitworth ²¹/₂ (E.).

Maltas kvarhållande¹, och dessutom lugnade dem för faran af ett krig. Liksom för att göra denna verkan fullständig, tog Bonaparte omedelbart efter ett nytt steg, som högst väsentligt ökade krigspartiet i England. Två dagar efter samtalet med Whitworth utfärdade han ett budskap till lagstiftande kåren, hvori han gaf en exposé af Frankrikes yttre ställning. „På kontinenten“, sade han, „se vi öfverallt underpanter på lugn och fred. Men i England strida två partier, af hvilka det ena slutit freden, men det andra svurit Frankrike ett oförsonligt hat: däraf denna på en gång fredliga och hotande hållning. Dock — hvad än intrigerna i London få för utgång — regeringen kan med rättvis stolthet säga: 'I dag är England ej i stånd att ensamt strida mot Frankrike'“². — Det behöfver ej anmärkas, att denna bravad var fullkomligt meningslös, eftersom i verkligheten Frankrike lika litet kunde strida mot England som England mot Frankrike. Men *en* verkan hade den dock: den retade engelsmännens nationalstolthet och afgjorde opinionens vändning. Addington laboretrade hädanefter under ett tryck af allmänna meningen, som svårigen skulle tillåta honom att gifva efter för Bonaparte, äfven om han aldrig

¹ En af glanspunkterna i Pitts stora tal i underhuset den 23 Maj, *för* kriget, var hans framställning af detta Bonapartes samtal med Whitworth och särskildt den delen däraf, som rörde Egypten. Det är svårt, sade han, att tillfredsställande förklara detta uppträde, men den riktiga lösningen ligger i den märkvärdiga politik, som utmärkt Frankrike ända sedan revolutionens början. Om en viss plan är särskildt våldsamt och omstörtande, och det är att frukta, att den skall förtörna Europa och uppväcka allmänt motstånd, så — i stället för att omsorgsfullt döljas till utförandets ögonblick — förkunnas den högljudt öfverallt; meningen är att genom vanan förslöa människors sinnen, så att det, som de först ansågo omöjligt, och som, om det genast satts i verket, skulle bragt dem alla i harnesk, så småningom kommer att betraktas som en naturlig sak, hvilken det är hopplöst och omöjligt att motstå. „Is it possible to us“, frågade han huset, „to be so credulous and childish, as to act on the belief that Bonaparte will abandon the projects he has formed, only because he has himself told us he will persist in them?“ (PARL. HIST. XXXVI, 1387 ff.). „Lösningen“ är, med afseende på parlamentarisk effekt, väl funnen, men att Pitt var allt för klarseende för att på allvar anse Bonapartes tillvägagående mot Whitworth bero på en dylik djup beräkning, bevisas, om något bevis behöfves, af hans bref till Chatham af $\frac{2}{3}$ 1803, som hufvudsakligen rör sig härom: „The Consul's own language“, skrifver han, „seems like the result of *anything rather than settled determination or system*, and is so incoherent and unaccountable as to leave some chance that he may be only bullying and that firmness here may lead him to give way“. (Pitt till Chatham $\frac{2}{3}$ 1803: STANHOPE IV, 17).

² Exposé etc. $\frac{20}{2}$ 1803: CORR. N. VIII, 266—278.

så gärna velat det. Helt visst hade Bonaparte lika litet gjort sig reda för följderna af detta budskap, som han på förhand lugnt uttänkt den konversation, han höll med Whitworth. Han hade hettat upp sig till en punkt, där den öfverskådande reflexionen började förlora sitt herravälde öfver det starka spontana elementet, som nu bröt ut i planlösa känslöstämningar.

Den första verkan, som denna oväntade underrättelse framkallade hos Addington, synes emellertid hafva varit rädsla. Så snart han hunnit hemta sig något, affärdade han till Whitworth ett nytt aktstycke, där han alldeles glömde sina föregående klagomål om Frankrikes utvidgning och sin utredning af Englands rättighet att begära en motsvarande ersättning. „Alexandria var nu redan utrymdt“, upplyste han; „Malta var det visserligen ej, men det berodde på att denna artikel för närvarande var omöjlig att *efter fördraget utföra*. Stormästarevalet vore ännu ej, *såsom fördraget fordrade*, definitivt afgjort¹. Ryssland nekade sin garanti, utom på villkor, som *stred mot Amiensfördraget*. Preussen hade ej gifvit något bestämdt svar. Spanien hade *i strid mot Amiensfreden*², som det undertecknat, indragit sina tungor o. s. v.³“ Det var, som vi finna, en ny ståndpunkt. Addington tycktes således vara på god väg till reträtt,

¹ Påfven hade vid denna tid i Ruspolis ställe utnämnt Tommasi, såsom förut omtalats; men dennes bifall m. m. var ännu ej känt i Paris och London. Då det kort efter blef bekant, anmärkte Whitworth, att Frankrike „must feel that a very trifling obstacle indeed is removed by such an election“ (Whitworth 7/3: **E**).

² I engelska krigsförklaringen och ofta sedan dess förekommer en beskyllning mot Bonaparte, att han under hand eggat Spanien att indraga ordensgodsen m. m. för att härigenom göra Maltafrågan ännu mera invecklad än den förut var. Detta påstående är alldeles oriktigt, såsom framgår af Lafuentes uppgifter. Den 20 Jan. 1802 utfärdades den kungl. förordning, som indrog tungorna och förklarade konungen för ordens stormästare i Spanien. Bonaparte protesterade häremot: det var hans afsigt, förklarade han, att göra en Spanior till stormästare, och då orden med tiden komme att upplösas, låta ön återgå till Spanien, som den tillhört, då Carl V skänkte bort den. Men hvarken med lock eller pock kunde han förmå Spanien att ändra sig. „Pretendió“, säger Lafuente, „que el monarca revocara el real decreto. Mantúvose firme Carlos IV., el decreto fué cumplido, y Bonaparte, *con quien no se habia contado para expedirle*, añadió este capítulo más á las quejas que ya tenía del gobierno español“. (LAFUENTE XI, 461—2). — „Le ministère de Madrid“, skref Bonaparte i slutet af 1802 till Talleyrand, „fait tout ce qu'il peut pour nous nuire et nous déplaire“ (till Tall. 11/11 1802: CORR. N. VIII, 120).

³ Till Whitworth 28/2 (**E**).

om han lämnats åt sig själf. Men i mån som Bonapartes exposé till lagstiftande kåren blef bekant, ingrep en annan faktor: opinionen i England blef nu så högljudd, att den tvang Addington att vända om och gifva något lifstecken ifrån sig. Detta skedde, sedan han förvissat sig om Pitts bifall¹, genom ett kungligt budskap till parlamentet, riktadt mot Frankrike. Detta kom således såsom ett svar på Bonapartes budskap till lagstiftande kåren. Konungen begärde en ökning af marinens styrka med 10,000 matroser och ögonblicklig mobilisering af landthären. Men då det gälde att angifva orsaken till denna begäran, kom Addington i förlägenhet. Han kunde ej rätt gärna öppet framställa Englands anspråk på Malta såsom anledning till missförståndet och de ifrågasatta rustningarna. Han ville ej heller tala om Bonapartes ingrepp i Europa och om kontinentens jämvigt, för att ej förbinda sig till mera, än hvad han kunde hålla. Han valde då den utvägen att dikta en orsak, då han ej ville uppgifva den verkliga. Såsom anledningar till budskapet angäfvos nämligen dels „de viktiga underhandlingar som sväfvade ovissa mellan Frankrike och England“, dels „de fruktansvärda rustningarna i Frankrikes och Hollands hamnar“. Vi känna de notvexlingar som hittills förekommit mellan Frankrike och England angående Malta m. m.; de kunde ej gärna få namn af underhandling. Beträffande de „fruktansvärda rustningarna“ är det nog att anföra, att Hawkesbury samtidigt i förtroende underrättade envoyén Liston i Haag, att engelska regeringen var fullkomligt viss, att Frankrike alldeles icke var rustadt, ja, att det „alldeles saknar skepp“²; några dagar senare gaf Liston honom samma försäkran för Hollands räkning³ -- en försäkran, som han gifvit ofta förut.

Förevändningarna mera än resultatet af budskapet retade Bonaparte till det yttersta. Det var med honom, som med många andra: han förbittrades lätt, om andra mot honom visade brist på korrekt hållning, ehuru han ej alltid var så noga för egen del. Därtill kom, att han genast anade rätta sammanhanget: att det var Malta, som låg bakom, fastän

¹ Genom Pitts bref till Chatham ²/₃ 1803 (STANHOPE IV, 17).

² Hawkesbury till Liston ⁴/₃ (E: Holland 731).

³ „I can assure your Lordship with confidence“, skrifver han den 15 Mars, „that no preparations have hitherto been made, no steps have yet been taken, which indicate an intention to use the ports of this country with a view to any hostile enterprize (Liston ¹⁵/₃: 1B.).

budskapet ej sade något därom ¹. Men efter uttalandena till Whitworth och lagstiftande kåren är det, med hans karaktär, begripligt, att han börjat betrakta det såsom en personlig hederssak att ej gifva vika i denna fråga; den blef en fix punkt, på hvilken hela hans vilja koncentrerade sig. I uppbrusningens första ögonblick föreföll honom kriget såsom en afgjord sak och hans fantasi började sysselsätta sig med utsigterna till kontinentala eröfringar. Han underrättade Alexander om det förestående kriget ². Han sände Duroc till Preussen för att förklara, att Frankrike, så snart kriget utbröt, måste ockupera Hannover ³. Han lät Holland veta, att det hade att förvänta en fransk besättning på 15000 man ⁴. Han förklarade för den neapolitanske envoyén, att Frankrike måste försätta sig i samma tillstånd i Neapel som vid tiden för Amiensfreden ⁵. Han kräde af Spanien de fördragsmässiga hjälptrupperna och uppmanade konungen att befästa Menorca och att sätta sin marin i stånd ⁶. Han gjorde det yttersta för att ernå ett hastigt resultat af arbetena på den franska marinen ⁷. „Genom att arbeta natt och dag,“ skref han uppmuntrande till Ganteaume i Toulon, „öfvervinna man alla hinder.“ Därpå följde den 13 Mars den bekanta offentliga scenen i Tuillerierna med Whitworth. „Vi hafva fört krig redan i 15 år,“ ropade Bonaparte till honom med dundrande stämma, „men England vill föra krig i 15 år till och tvingar mig därtill.“ „Ve dem“, slöt han, „som ej akta fördragen!“ Allt passerade högt nog att höras af de 200 personer, som voro närvarande ⁸. Han förklarade

¹ Hawkesbury hade, samtidigt med att han två dagar i förväg underrättade Bonaparte om budskapet, „*samtalsvis*“ till Andréossy framkastat en försiktig antydning om att England önskade behålla Malta t. ex. sju år. Jfr ned.

² Till Alexander I ^{11/3} 1803 (CORR. N. VIII, 299—300).

³ Instr. för Duroc ^{12/3} (IB., 307—311).

⁴ V. d. Goes till Schimmelpenninck i London ^{15/3} (VREEDÉ, II: I, 318). Detta var nödvändigt, förklarade Sémonville, dels för att beskydda Bataviska republiken, dels för att utföra ockupationen af Hannover.

⁵ Enligt neap. env:s uppgift till Whitworth (Wh:s dep. ^{17/3}: E.).

⁶ Bonaparte till Carl IV ^{11/3} (CORR. N. VIII, 301—3) och Azaras uppgift till Whitworth (Wh:s nyss anf. dep.).

⁷ Detta bevisas bäst af den utomordentliga mängden af order till Decrès m. fl. i CORR. N. fr. o. m. denna tid.

⁸ Whitworth ^{14/3}. — Lucchesini skrifver i sin dep. af sma dat., om detta uppträde: L'accent et les expressions de la conversation d'hier, manifestent dans le premier consul un

inför hela denna publik med tydliga ord, att tvisten gälde Malta, hvilket England envisades att ej vilja utrymma, och gjorde det sålunda, genom att drifva saken till sin spets, nästan omöjligt för sig själf — såväl som för engelska kabinettet — att gifva efter utan att i Europas ögon synas hafva lidit ett afgjort nederlag.

Men redan efter ett par dagar hade han lugnat sig betydligt. Den 16 Mars sände han nya order till Hédouville i Petersburg, däri han befälde denne framhålla för Alexander, att *allt, hvad Ryssland kunde göra för att ställa saken till rätta, skulle vara angenämt för förste konsuln*. För att stämna Ryssland förmånligt bifogade han ett nytt förslag till ersättning åt Sardinien. Denna underhandling, som länge uttänjts mellan Ryssland och Frankrike, hade nu i någon tid rört sig om *Siennese*, som f. n. tillhörde Etrurien, och hvilket Bonaparte väl ifrågasatt snarast för att kunna draga ut på tiden efter behag. Nu förklarade han, att enär Sienneses öfverlåtande till Sardinien skulle kräfvat åtskilliga underhandlingar med Spanien o. s. v., han i stället beslutat härtill föreslå Lucca, Massa-Carrara m. fl. genast åtkomliga områden¹. Kort efter lät han underrätta bataviska regeringen, att han beslutat uppskjuta afsändandet af de franska trupperna till Holland, emedan han ville „afvakta Engelsmännens första kanonskott². Whitworth och Andréossi fingo ett meddelande i så försonlig ton som möjligt: om Malta ville Bonaparte ej inlåta sig i någon kompromiss, men han ville gärna ingå i hvarje möjlig underhandling för att garantera England Egyptens säkerhet³.

Då denna underrättelse anlände till engelska regeringen, hade Addington redan inlåtit sig i en annan vigtig underhandling, nämligen med Pitt. Parlamentet hade enhälligt beviljat den äskade tillökningen af landets stridskrafter. Men på samma gång hade i parlamentet såväl som i pressen ett rop höjt sig, att under innevarande omständigheter Pitt borde

sentiment intérieur qui lui faisait supposer la guerre inévitable. L'ambassadeur d'Angleterre a fait aux propos du premier consul des réponses mesurées dans un ton de douceur et de [*odechiffre*] qui ont été généralement approuvés." (Lucchesini 14/3. 1803, **P**: Frankreich 1803). — Äfven Whitworth försäkrar, att Bonapartes vrede var fullkomligt naturlig.

¹ Till Hédouville 16/3 (**F**; äfven i CORR. N. VIII, 315—7).

² Sémonvillés meddelande till v. d. Goes 22/3 (VREEDE II: I; bijl. XXIV, s. 77).

³ Whitworth 18/3.

återvända till styret. Addington beslöt då att göra sitt yttersta för att åstadkomma en kompromiss; intaga Pitt i sin ministèr för att själf kunna kvarstanna. Han föreslog först Pitt, att båda ingå såsom statssekreterare med Chatham såsom förste minister. Då Pitt utan betänkanke afslog detta ¹, erbjöd Addington honom platsen såsom förste minister, förutsatt att de kunde komma öfverens om principerna för den nya ministèrens bildande m. m. Detta anbud gjordes i slutet af Mars, och Pitt antog genast förslaget; ett möte beramades mellan honom och Addington till den 10 April ².

Detta gjorde, att Addington de första dagarne af April befann sig i en hög stämning, som fick sitt uttryck i underhandlingen med Frankrike. Under det han först ifrigt sökt öfvervinna Pitts betänkligheter med hänsyn till den sväfvande underhandlingen med Frankrike ³, för att förmå honom att genast inträda i ministèren, beslöt han nu att före Pitts inträde själf afgöra den franska underhandlingen ⁴. För första gången fick Whitworth en någorlunda klar och bestämd instruktion. Whitworth skall fordra ett kategoriskt svar, om Bonaparte vill ingå i underhandling öfver Englands anspråk eller icke. I senare fallet skall Whitworth utsätta en bestämd tid, inom hvilken han lämnar Paris. I förra fallet skall han begära antingen Malta åt England (som då ersätter orden) eller någon „*equivalent security*“. Såsom en oeftergiftig fordran skall han framställa Hollands och Schweiz' utrymmande af de franska trupperna; England vill däremot erkänna Etrurien och annexionen af Elba. Dessutom vill England erkänna Italienska och Liguriska republikerna, om Frankrike skaffar Sardinien någon lämplig ersättning ⁵.

Det är egentligen först från detta ögonblick, som man kan tala om en verklig underhandling mellan Frankrike och England. Det är, som man finner, en helt annan ton å Englands sida än förut, ehuru väl alternativet af en *equivalent security* ännu lämnar frågan temligen sväfvande.

¹ Se Melville till Addington ²²/₃ 1803 och Pitt till Chatham ²⁵/₃ (STANHOPE IV, 22—26).

² Ib., 26.

³ Pitt hade, som nämdt, tillstyrkt budskapet till Parlamentet. I November 1802 hade han däremot halft afrådt Addington från att riskera krig för Maltas och öfriga outrymda platser skull (Pitt till Addington ¹⁰/₁₁ 1802: SIDMOUTH II, 87).

⁴ Long till Pitt ³/₄ (STANHOPE 28—30).

⁵ Till Whitworth ⁴/₄ (E.).

Meningen härmed var förmodligen att gifva Frankrike tillfälle att föreslå Maltas öfverlämnande på viss tid, hvilket England då ville göra sig en förtjänst af att medgifva¹. Men intet annat vans med detta otydliga uttryck än ett nytt uppskof af det afgörande ögonblicket. I konferensen mellan Whitworth och Talleyrand den 9 April hakade den senare sig fast vid detta uttryck. Han meddelade ett slags not af innehåll att Frankrike visserligen ville underhandla med England angående dess anspråk och ville göra allt möjligt för att tillfredsställa dem, dock ej på vilkor, som skadade Malteserordens oberoende².

Addington såg ej, eller ville ej se, att detta var endast lösa fraser: han uttalade till Whitworth sin stora belåtenhet öfver att Bonaparte ändtligen tagit sitt förnuft tillfånga och gaf äfven i England ganska offentligt uttryck åt sina fredsförhoppningar³. Han hade likväl nu en särskild anledning att försöka se saken i en så ljus dager som möjligt. Underhandlingen med Pitt den 10 April hade nämligen helt och hållet misslyckats. Detta berodde hufvudsakligen på frågan om Grenvilles inträde i den blifvande ministeren⁴. Pitt ville ej öfvertaga chefskapet utan att Grenville och Windham ingingo. Addington ville där emot ej mottaga dessa, som voro hans bittraste fiender, och Grenville ville ej ingå utan att Addington och Hawkesbury flyttades till platser

¹ Man antog naturligtvis, att Hawkesbury's ofvan omtalade lösa yttrande till Andréossy skulle leda Bonaparte på en sådan tanke. Detta yttrande betraktades, såsom vi skola finna af det följande, aldrig såsom någon integrerande del af själfva underhandlingen.

² Noten lydde: „Tout ce qui a pour but de violer l'indépendance de l'ordre de Malthe ne sera jamais consenti par le gouvernement Français. Tout ce qui peut convenir ou être agréable au gouvernement Anglais pour terminer les présentes difficultés et qui ne serait pas contraire au traité d'Amiens, le gouvernement Français n'a aucune objection pour faire une convention particulière à cet égard. Les motifs de la convention seroient renfermés dans le préambule et qui [!] porteroient sur les griefs respectifs sur ce que les deux gouvernemens croiroient utile de s'entendre“. Det är, såsom äfven synes af själfva stilen, en hastigt nedskrifven resumé af Tall:s ståndpunkt under konferensen. Det däri innehållna löftet är tydligen så intetsägende som möjligt. (Whitworth 9/4: E.).

³ „I have heard additional reasons“, skriver Lord Grenville 18/4, „for believing that they expect to maintain peace with France and even to obtain advantageous terms from Bonaparte“ (Ld. Grenv. till Buckingham 18/4: BUCKINGHAM III, 293).

⁴ „It is clear“, säger Stanhope, „when we strip away the accessories and come to the bone and marrow of this negotiation, that it failed solely from one point — from the proposal of including Lord Grenville and Mr. Windham in the new arrangement.“ (STANHOPE, 39).

utan all politisk betydelse ¹. Addington höll för formens skull den 13 April en konselj för att utforska sina kollegers mening i saken; de förkastade kompromissen på Pitts villkor ².

Omedelbart efter denna öfverläggning utfärdades den nyss omtalade instruktionen för Whitworth, där engelska regeringen gladde sig öfver Bonapartes omvändelse. Whitworth skulle nu framställa tre förslag: *det första*, att Malta tillerkändes England; *det andra*, att orden får ön, men att befästningarna för all framtid bemannas med engelska trupper; *det tredje*, att Malta på tio år öfverlämnas åt England och därpå ej åt orden utan åt innevånarne såsom en oberoende stat; — *det sista förslaget* förutsatte, att konungen af Neapel lät förmå sig att *for a valuable consideration* afstå ön Lampedosa till England ³.

Engelska regeringen kände sig synbarligen ganska viss, att Bonaparte skulle antaga detta tredje förslag, och denna förhoppning stärktes af Whitworths redogörelse för den konferens, som följde. Han berättade, att såväl Josef Bonaparte som Talleyrand hade förkastat de båda första förslagen, men däremot själfve framställt det tredje. Whitworth visade sig då något tillbakahållen; slutligen lät han dem emellertid förstå, att det kunde vara hopp om ett sådant arrangement, om England fick behålla Malta i 20 år ⁴. — Whitworth ansåg sig nu nästan säker om ett godt resultat och begärde order att inom en viss tid lämna Paris för att begagna den såsom skrämskott ⁵. Han erhöll strax denna order och därjemte en mildring i villkoren: utrymmandet af Schweiz gjordes ej längre till ett *conditio sine qua non* utan ställdes jämte Sardiniens ersättning såsom motsvarighet till Englands erkännande af de italienska staterna. Hawkesbury medsände äfven dokumenter, som bevisade, att nu både Kap och Alexandria voro utrymda ⁶.

Ingen kan klandra hvarken Whitworth eller Addington, om de tydde de franske underhandlarnes hållning såsom förebud till en fredlig utgång.

¹ Därom se „Lord Grenville's narrative“ (BUCKINGHAM, ib. 282 ff.).

² Addington till Pitt ¹⁴/₄ (STANHOPE ib., 34).

³ Till Whitworth ¹³/₄ 1803 (IB.).

⁴ Whitworth ¹⁸/₄ (IB.).

⁵ Dens. ²⁰/₄ (IB.).

⁶ Till Whitworth ²⁸/₄ (IB.).

Så mycket häpnare blef Whitworth, då han den 22 April kom till en ny konferens med Talleyrand. Denne började, något tveksam, med den anmärkningen, att Bonaparte visserligen ej velat bevilja *allt*, „dock skulle hans förslag sannolikt anses tillfyllestgörande af den engelska regeringen“. Han upplyste därpå Whitworth, att Bonaparte lika litet ville höra talas om temporär som om perpetuel besittning af Malta. Hade någotdera kunnat komma i fråga, skulle han dock snarare medgifvit det senare, ty „däri fanis en skymt af ädelmod och storsinhet“, men det förra förrådde endast „svaghet och verkan af tvång“. I stället hade nu Talleyrand order att föreslå, att England genast öfvertager antingen Lampedosa eller „någon annan af de små öarne mellan Malta och Afrika“. — Mot alla Whitworths invändningar satte Talleyrand Bonapartes „värdighet och heder“, som ej tilläte honom att på något sätt gifva vika i fråga om Malta ¹.

Den sannolika förklaringen af denna egendomliga upplösning är väl helt enkelt, att Talleyrand och Josef Bonaparte handlat på eget bevåg, då de ifrågasatte ett temporärt öfverlåtande af Malta. Men engelska regeringen och äfven Whitworth tydde saken på annat sätt. De togo för gifvet, att Bonaparte ville krig, men att han ville uppskjuta det, tills han hunnit få hem sin flotta och sina trupper ² från S. Domingo ³. Från den stunden hade Addington blott *en* tanke: att förekomma denna list och få kriget förklaradt, för att ej behöfva börja det under ogynsamma auspicer längre fram.

Whitworths order att lämna Paris kom då att användas på fullt allvar. Dock vågade han ej utan ny instruktion inlämna ett formligt ulti-

¹ „Such arguments“, svarade Whitworth med någon hetta, „may perhaps do when applied to those governments with which France has been accustomed to treat or more properly to dictate to, but never can be used to Great Britain“. Whitworths dep. ²³/₄ (E.).

² Likväl synes ej spår af att Bonaparte gifvit någon ditåtsyftande order före krigets utbrott. Men väl hade han, i medlet af Mars, befalt Decrès att kontramandera åtskilliga linieskepp och fregatter, som lågo färdiga att afgå till S. Domingo och andra platser i Amerika, och öfverhufvud ej ditsända några, till vidare order. (Till Decrès ¹⁵/₃: CORR. N. VIII, 314—15).

³ Angående expeditionen till S. Domingo anför BUCKINGHAM (III, 227—241) några intressanta och, såsom det tyckes, föga använda dokument, nämligen samtida brev från guvernören på Jamaica, Nugent, till Buckingham. Särskildt intresse har dennes framställning af orsakerna till den olyckliga utgången.

matum; han framställde hotelsen endast muntligt¹. Därpå vände han sig privat till Josef Bonaparte, med hvilken han stod på ganska förtrolig fot, och bad honom göra sitt yttersta för att öfvertala Napoleon. Napoleon, som synes hafva varit ett rof för starka slitningar² mellan sin *point d'honneur* och motsatta inflytelser, förklarade enskildt till Josef, att hände hvad som hända ville, skulle han aldrig bevilja mer än högst tre eller fyra år³. Whitworth fann häri åter, helt naturligt, ett godt tecken. Men det var blott en öfvergående stämning hos Bonaparte, som ej kom fram i underhandlingen; de motsatta motivena fingo öfverhand. Under tiden steg den spänning, hvarmed Frankrike och Europa afvaktade underhandlingens utgång, allt högre. „Utgången hvilar“, skref Whitworth, „blott på en enda individs beslut och hvad det skall blifva, vet i detta ögonblick ingen i världen utom han själf“⁴.

Whitworth hade fastställt sin afresa till den 3 Maj. Talleyrand hade då utsatt en konferens med honom till dagen förut. Bonaparte instruerade Talleyrand särskildt med afseende på hans hållning vid denna konferens. Han skulle visa sig *froid, altier et même un peu fier*. Dock skulle han ej betaga Whitworth allt hopp om en fredlig lösning⁵.

Deta angående formen. Hvad beträffade saken, öfverlämnade Talleyrand åt Whitworth en not, hvori Bonaparte intog en alldeles ny ståndpunkt. Han kunde ej afträda Lampedosa, sade han, som ej tillhörde honom. Lika litet kunde han ensam yttra sig angående Malta. Spanien och Holland hade deltagit i Amiensfreden. De måste alltså äfven säga sin mening. Österrike, Ryssland och Preussen hade inbjudits till garantier

¹ Whitworth 27/4 (E.).

² Enligt Josefs skildring, säger Whitworth, befinner han sig *in a state of extreme agitation* (Whitworth 28/4: IB.).

³ Nyssnämnda depesch af 27/4.

⁴ Whitworth 30/4 (IB.).

⁵ Denna instr. har intresse, såsom uppenbarande Bonapartes innersta önskan, hvilken kämpade en svår strid med den fixa föresatsen att ej gifva efter angående Malta. — „S'il est inébranlable,“ säger han, „accompagnez-le dans votre salon; au point, de vous quitter, dites-lui: 'Mais le Cap et l'île de Gorée sont-ils évacués?' Radoucissez un peu la fin de la conférence, et invitez-le à revenir avant d'écrire à sa cour, afin que vous puissiez lui dire l'impression qu'elle a faite sur moi, qu'elle [laquelle?] pouvait être diminuée par l'assurance de l'évacuation du Cap et de l'île de Gorée. (Till Tall. 1/5 1803: CORR. N. VIII, 380—1).

af Amiensfredens bestämmelser angående Malta. De måste följaktligen äfven underrättas. Bonaparte hade ingenting emot, att alla dessa magter sammanträdde till en kongress angående Malta, men då det ej var han, som åstundade förändringarna i Amiensfreden, så tillkom det ej honom att föreslå kongressen, utan det blef Englands sak. Emellertid ville han för sin del ej neka att deltaga, om den komme till stånd. Hollands utrymmande, som England, såsom vi erinra oss, fordrade kategoriskt, skulle ske, så snart Amiensfreden vore utförd ¹.

Whitworth gaf intet hopp om att detta förslag skulle antagas af engelska regeringen. Han begärde sina pass den 3 Maj. Josef Bonaparte, som synes hafva arbetat mer än någon på fredens upprätthållande, förmodligen därför att han fruktade de öfverskådliga följderna af ett fredsbrott, föll då på den tanken att föreslå England, att Malta öfverlämnades till Alexander. Han meddelade Whitworth sin plan, och ehuru denne ej upptog den mycket gynsam, förmådde Josef sin broder att efter en lång öfverläggning med Markow gå in därpå. Talleyrand uppsköt således att lämna Whitworth passen och tillstälde honom en ny not; Bonaparte uppgaf planen på en kongress och föreslog i stället att Malta, för att betaga England hvarje oro för dess integritet, öfverlämnades till en af de garanterande magterna Österrike, Ryssland eller Preussen ². Order afsändes till Hédouville att framföra Bonapartes anhållan, att Alexander för att upprätthålla freden ville besätta Malta ³.

Whitworth hade ej misstagit sig om sin regerings uppfattning af dessa olika palliativer. Dels synes Addington alltjämt hafva tagit för gifvet, att Bonaparte endast ville vinna tid för att få hem sin flotta och sätta sig i försvarsskick, dels fruktade han väl för det ogynsamma intrycket på opinionen i England, om acquisitionen af Malta, som ett ögonblick synts i perspektiv, åter skulle gå om intet; han var nu lika obeveklig, som han förut varit obestämd. Alexander, instruerade han Whitworth den 7 Maj, har uttryckligen förklarat, att han ej vill hafva något med Maltas besät-

¹ Tall:s not af $\frac{2}{5}$, bil. Whitworths dep. $\frac{4}{5}$ (E.).

² Tall:s not af $\frac{4}{5}$, bil. sma dp.

³ Till Hédouville $\frac{6}{5}$ (F.).

tande att göra¹. Återstår följaktligen endast, att Frankrike medgifver England besättningen af Malta åtminstone på 10 år. Den enda lättnad, som England vill medgifva, är att bestämmelsen om årens antal sättes i en hemlig artikel, under det att det offentliga fördraget förklarar, att England skall behålla Malta, till dess att Lampedosa hunnit inrättas till sjöstation. För att antaga dessa villkor får Frankrike 36 timmar på sig; därefter skall Whitworth lämna Paris².

Svaret på detta tillkännagifvande fördröjdes af ett olyckstillbud, som träffade Bonaparte och lätt kunnat få allvarsammare följder³. Hela dagen den 10 Maj stod saken af denna anledning stilla; Talleyrand tillbragte dagen hos Bonaparte på St. Cloud. På natten, då Bonaparte var utom all fara, kom han tillbaka, och inbjöd Whitworth till utrikesministeriet kl. 12 följande dag, den 11 Maj. Då Whitworth kommit dit, gaf Talleyrand åter ett nytt uppslag: han frågade, om Whitworth vore beredd att avsluta på den grundval, att Frankrike får en motsvarande ersättning, ifall England får Malta. Whitworth svarade nej; men man öfverenskom dock, att Talleyrand skulle uppsätta ett projekt på denna bas⁴.

Senare på dagen hölls hos Bonaparte i St. Cloud ett slags råd, hvori 7 personer deltog. Det rörde frågan, om Englands villkor skulle antagas eller icke. Af alla närvarande röstade blott Josef Bonaparte och Talleyrand för fred på dessa villkor, alla de öfriga för krig. Dagen gick sålunda, utan att Whitworth fick det utlovade projektet från Talleyrand. Men Josef Bonaparte gaf ej hoppet förloradt. Han sände bud till Whitworth sent på qvällen den 11 Januari och inbjöd honom till sig.

Innan Whitworth hade begifvit sig dit följande morgon, träffade honom en ny öfverraskning. Han erhöll bittida på morgonen en not från franska regeringen, hvori han upplystes, att Englands förklaring om Alexanders vägran att besätta Malta var ogrundad; enär Ryssland just nu erbjudit sin bemedling i tvisten mellan Frankrike och England. Saken var,

¹ Denna förklaring hade Ryssland, såsom vi erinra oss, verkligen afgifvit till engelska kabinettet, vid tiden för underhandlingarna i Amiens. Jfr o. s. 23.

² Till Whitworth $\frac{7}{5}$ (E.).

³ Han hade, berättar Whitworth $\frac{9}{5}$, själf kört ett spann, hvarvid hästarne skenat, vagnen stött mot ett hörn, och Bonaparte slungats flere famnar därifrån. Jfr härom MET-
TERNICH I: 1, 283—4, m. m.

⁴ Whitworth $\frac{12}{5}$ (E.).

att konferensen i St. Cloud knappt hade slutats, förrän en kurir anländt från Petersburg till Markow med Alexanders bifallande svar (af den 22 April) på Bonapartes anhållan (af den 16 Mars ¹) om Rysslands bemedling. Markow hade ögonblickligen meddelat Franska regeringen detta svar.

Men Whitworth vågade ej dröja längre; han svarade genast på den franska noten med att åter begära sina pass. Därpå begaf han sig till Josef. Denne, som ej gjorde sig några illusioner om antagandet af Rysslands bemedling, föreslog då på eget bevåg såsom en utveckling af Talleyrands nyssnämnda antydan: England förbinder sig att ej motsätta sig en vänskaplig öfverenskommelse mellan Frankrike och Neapel angående öfverlämnandet af Otranto åt Frankrike på viss tid; Frankrike motsätter sig då icke att England under samma tid behåller Malta. Josef lofvade att göra ett sista försök att förmå Napoleon att antaga detta förslag, och bad Whitworth ofördröjligen sända det hem. Men Whitworth lofvade i stället att ofördröjligen *bära* det hem. Josef bad honom då sända en kurir därmed i förväg, hvilket äfven skedde. Strax därefter kom Markow till Whitworth och visade honom Alexanders skrifvelse. Han gjorde sitt bästa för att förmå Whitworth att stanna, då han väl kände Alexanders benägenhet att uppträda såsom medlare — här som alltid. Men Whitworth var obeveklig ²; han erhöll sina pass på eftermiddagen den 12 Maj och begaf sig genast på väg ³.

Under tiden bearbetades emellertid Napoleon af Josef och lät förmå sig att ingå på hans förslag. Hvad som mest bekymrade honom, var, enligt Josef, att ockupationen af Otranto skulle stöta Ryssland, som alltid visat starkt intresse för Neapels integritet. Emellertid sände Josef nu ett projekt — enligt hans egen uppgift dikteradt af Napoleon — efter Whitworth, af samma innehåll som hans muntliga förslag; han förband sig att utverka ratifikationen, om Whitworth undertecknade det. Han besvor Whitworth att i det längsta fördröja sin afresa, för att hinna få

¹ Jfr. o. s. 87.

² „I am so hurried and tormented“, skrifver han i afresans stund till Hammond (**E.**), that I scarcely know what I write“.

³ Allt det ofvanstående enligt Whitworths dep. ^{12/5} (18.). Hans uppgifter om hvad som passerat bakom kulisserna, i St. Cloud o. s. v., härröra från Josef Bonaparte.

svar från London, innan han lämnade franska landet ¹. Bonaparte lät äfven sända detta projekt till Andréossy; denne fick order att bekantgöra det genom Schimmelpenningk eller på någon annan indirekt väg och att under inga omständigheter göra något meddelande, som kunde lämna spår efter sig, „på det att franska regeringen alltid skulle kunna neka, att den varit villig att samtycka härtill“, såsom Bonaparte oförbehållsamt förklarade i instruktionen ². — Samtidigt tillstälde Bonaparte emellertid engelska regeringen en vidlyftig *officiel* not, hvori han i starka termer beklagade sig öfver dess tillvägagående under hela underhandlingen och slutade med att åter föreslå, att Malta öfverlämnades till en af garanterna och att man underhandlade vidare öfver alla andra anledningar till missförstånd ³.

Under tiden hade Semien Woronzow i London inlämnat Alexander I:s bemedlingsanbud (d. 14 Maj). Men detta anbud var hållet i en form, som gjorde det lätt för honom och för engelska regeringen — de båda arbetade i denna sak troget hand i hand — att finna en utväg att undvika antagandet utan att såra Alexander ⁴.

¹ Huber till Whitworth ^{13/5} (E.). Denne Huber, som var anställd vid engelska ambassaden, qvarlämnades af Whitworth i Paris för att öfverlägga med Josef Bonaparte. Projektet medföljer Whitworths dep. af ^{14/5}.

² Till Talleyrand ^{13/5} (CORR. N. VIII, 393—4).

³ Denna not daterad 23 Floréal XI (^{13/5} 1803) medföljer en skrifvelse af Whitworth till Hammond af ^{14/5} (E.). „Si nous réparons nos ports“, heter det däri bl. a., „si nous construisons un mole, si nous creusons un canal, si par quelques encouragemens nous relevons nos manufactures etc., on demandra que nos ports soient dégradés, que nos moles soient détruits, que nos canaux soient comblés, que nos manufactures soient ruinées. On exigera que la France devienne pauvre et qu'elle soit désarmée pour se conformer aux convenances de l'Angleterre“ o. s. v.

⁴ Alexander förklarade i sitt anbud: „Si les deux gouvernemens trouvaient de la difficulté de traiter directement entre eux, s'ils croyaient qu'un intermédiaire leur soit nécessaire et que ma médiation pût être utile à rendre plus faciles leurs explications réciproques, s'ils requéraient de moi cet office, je ne m'y refuserai pas. Ce n'est pas que je prétends d'être médiateur et si les choses pouvaient s'arranger sans que j'y sois mêlé, je ne le verrai qu'avec d'autant plus de plaisir. Mais si à la suite de ces premières ouvertures il devenait nécessaire de signer quelque transaction, je ne ferais pas de difficulté d'y concourir aussi, surtout si d'autres grandes puissances de l'Europe y étaient également invitées . . . Si le gouvernement Anglais ne veut pas la guerre, comme je ne saurais en douter, il me semble que j'ai choisi le vrai mode qui pouvait la lui faire éviter avec dignité et sûreté“. Någon synnerligt bestämd hållning är detta icke: Alexander ser helst, att frågan löses utan hans bemedling, dock är denna bemedling det „rätta sättet“ att lösa den; han skall ej *vågra med-*

Kort därpå inkom Bonapartes hemliga förslag om Otranto till engelska regeringen. Det förkastades utan betänkande ¹ — äfven här gjorde väl hänsyn till Ryssland sitt till. Då denna underrättelse kom till Paris, hade Bonaparte försigtigtvis redan désavouerat förslaget ².

Därpå utfärdade England den 18 Maj krigsförklaringen, åtföljd af allehanda mer och mindre grundade klagomål mot Frankrike och Bonaparte. Regeringen stöddes i denna fråga af en mycket stark majoritet i parlamentet ³ — ett talande bevis på den stora förändring, som opinionen i landet på kort tid undergått. Fox höjde sin mäktiga stämma för freden — det tal, han höll i detta syfte den 24 Maj, är hans beröm-

lingen, om den anses nyttig; och om den antages, skall han ej *vägra att underteckna* medlingsakten, *isynnerhet om* äfven andra stormagter inbjudas o. s. v. Visserligen var det ej svårt att mellan raderna läsa hans lifliga önskan att blifva medlare, ehuru han ej „gjorde anspråk därpå“; men S. Woronzow lätsade sig ej se detta. Han gaf den form åt sin framställning, att Alexander var beredd att förmedla hvarje förklaring, som England önskade tillställa franska kabinettet „och föredrog att befordra genom denna kanal“. Därpå blef det Addington lätt att svara, att detta var försent, enär England redan afbrutit sin underhandling med Frankrike. Några dagar efter, då möjligheten af Rysslands bemedling framdragits i parlamentet, förklarade Addington i underhuset, att det fans ingen i huset eller i landet, som skulle blifva mera glad än han, om kejsaren af Ryssland „should be pleased to interfere“. Detta gaf anledning till ett lifligt meningsutbyte mellan S. Woronzow och Hawkesbury: den förre begärde ett skriftligt erkännande af engelska regeringen, att han i rätt tid inlämnat Alexanders mediationstillbud; Hawkesbury svarade, att hvad Woronzow erbjudit, ej varit någon mediation. (Enl. åtsk. noter, vexlade mellan S. Woronzow och Hawkesbury: **E**; de visa oegentligheten af S. Woronzows muntliga framställning, anförd hos Rose II, 43 ff.). Under tiden arbetade S. Woronzow ifrigt på att öfvertyga Alexander I, att Bonaparte var absolut besluten för krig (S. Wor. till Alex. I ^{19/5} 1803: ARCH. WOR. X, 418, o. s. v.), under det han till brodern A. Woronzow öppet uttalade sin mening, att Bonaparte i det längsta ville undvika krig, som var nyttigt för England men skadligt för Frankrike (S. Wor. till A. Wor. ^{6/5}: IB., 201 m. m.). För båda två betonade han sitt ifriga arbete i fredens tjänst. (D:o ^{18/5}: IB., 206, o. s. v.).

¹ Till Whitworth ^{16/5} (**E**).

² Huber till Whitworth ^{17/5} (IB.). Därmed riskerade Bonaparte naturligtvis ingenting, ty det hade alltid varit tid att antaga projektet, om engelska regeringen varit villig att lyssna därtill. Men hvad han åsyftade, var att i händelse af en ogynsam utgång gifva åt saken det utseende, att anbudet gjorts utan hans auktorisation — och detta ändamål vann han, åtminstone med Whitworth.

³ 398 mot 67 i underhuset; 142 mot 10 i öfverhuset.

daste¹ — men förgäfvcs. Pitt hade i fråga om krigsförklaringen, men uttryckligen endast däri, understödt ministrarne med ett tal dagen förut².

Bonaparte tröstade, så godt han förmådde, franska folket, som gripits af en dyster stämning. „Om vi denna gång gifvit vika för fruktan,“ sade han till senaten, „skulle vi snart tvungits att strida för att tillbaka-visa nya anspråk, men då skulle vi hafva stridt, vanhedrade af en föregående svaghet och sjunkna både i egna och fiendens ögon“³.

De palliativer, som ännu försöktes, i afsigt att återställa freden, rörde sig kring Rysslands bemedling. Den 12 Juni erbjöd Bonaparte Markow att helt och hållet öfverlämna frågan i Alexanders hand, om engelska regeringen ville gå in därpå; hvad än Alexanders dom blefve, skulle han finna sig däri, „såsom man finner sig i förlusten af en process, där man trodde sig hafva rätten på sin sida,“ han förklarade sig t. o. m. böjd att samtidigt underhandla om alla de sväfvande politiska frågorna⁴. Helt visst ingick i detta förslag en beräkning att uppväcka misstämning mellan Alexander och engelska regeringen, om denna, såsom det var att vänta, svarade afböjande. Men med Semen Woronzows och Castelcicalas hjälp⁵ lyckades Addington någorlunda lyckligt reda sig ur detta dilemma; han förklarade sig samtycka härtill, men på ett villkor: att Bonaparte äfven stälde alla Frankrikes utvidgningar sedan Amiensfreden under Alexanders

¹ Vi hafva ofvan sett ett prof därur (s. 81). Isynnerhet reducerade han regeringens anföranden angående Europas jämvigt och de små staternas beskydd m. m. till sitt rätta värde. Hvad skulle man sagt, frågade han, om England, en tid efter Polens delning, börjat krig med Österrike, Ryssland eller Preussen, *för en annan saks skull*, som det ville komma åt, och då förklarat: „We never remonstrated against the partition of Poland, while the thing was doing, because, at that time, you had given us no direct cause of offence; but now that we have a quarrel against you, we shall insist on that act as evidence of your original malice against us.“ Såväl Sardinien som Schweiz hade i sista hand uppgifvits, och det hela hade koncentrerat sig „on a point of sheer naked British interest“ (Fox' ofv. anf. tal ²⁴/₅: PARL. HIST. XXXVI, 1437 ff.).

² Jfr o. s. 83.

³ Mess. au sén. etc. ²⁰/₅ (CORR. N. VIII, 402 ff.).

⁴ Markow till S. Woronzow ¹/₁₃ Juni (E.).

⁵ Den sistnämde, Neapels env. i London, hade hulpt S. Woronzow att för engelska regeringens räkning utfinna ett svar på „la proposition captieuse de Bonaparte,“ som Woronzow öfversände till Hawkesbury. Vidlyftigt därom i S. Wors skrivelse till Hawkesbury ¹⁹/₆ 1803: E.).

skiljedom ¹. Några dagar senare (d. 28 Juni) ankom till London Alexanders anbud (i anledning af Bonapartes ofvannämnda framställning af den 6 Maj) att besätta Malta med en rysk garnison ². Det rönt ej något gynnsamt mottagande. „Nu“, svarade Hawkesbury, „är det ej längre fråga om Malta allena. Alla sväfvande punkter i Europas politik måste afgöras“ ³.

Hvad än Addingtons personliga önskan hade varit — det hade ej längre stått i hans hand att vända om händelsernas gång; oafsedt alla föregående omständigheter hade framför allt Bonapartes våldsamma åtgärd att häkta alla i Frankrike befintliga engelsmän väckt en storm af förbittring i hela England. För öfrigt var Addington långt ifrån att *nu* hysa några personliga önskningsar för freden. Liksom förut i anledning af fredsslutet, hade han nu — visserligen blott för ett ögonblick — i anledning af krigsförklaringen lyfts högt upp på popularitetens vågor ⁴.

Verldsfreden var till ända. „Vårt århundrade och de följande“, förklarade Napoleon i ett högtidligt budskap till senaten, „skall se, med hvad försakelse och tålamod jag arbetat på att hindra krigets olyckor att återvända“. Den opartiska historien skall ej se detta, hvarken i vårt århundrade eller något följande. Men lika säkert skall hon ej tillsluta sina ögon för den förtviflade kamp, som rasade i Napoleons själ — en historisk sanning, som är svår att direkt ur akter bevisa, men som ingen med blick för händelsernas sammanhang skall betvifla.

Huru egendomligt att jämföra den Napoleon, som ledde indemnisationsförhandlingarna, dem vi nyss följde, med den, som framträder i de olycksdiga underhandlingarna om Malta! Där se vi den politiske mästaren, som med ojämförlig säkerhet beräknar sina medel, vet hvad han vill, och vinner

¹ Detta svar, som öfverensstämmer med S. Woronzows och Castalcicalas nyssnämnda utkast, finnes i dep. till Warren ²²/₆ (IB.). Om Bonaparte „antager Rysslands bemedling“ på detta villkor, skref Hawkesbury, så bör Warren föreslå, att Alexander låter utföra mediationen i Paris eller London — t. ex. genom S. Woronzow, *which would undoubtedly be most agreeable to H. M.* (till dens. ²⁴/₆: IB.).

² Detta anbud, dat. ²⁴/₆ g. st., åtföljde S. Wor:s skrifvelse till Hawkesbury ²⁸/₆ (E.).

³ Hawkesbury till S. Woronzow ³⁰/₆ (IB.).

⁴ Detta visade sig isynnerhet de första dagarne af Juni, då både under- och öfverhuset med stark majoritet förkastade såväl ett öppet klandervotum mot ministrarne som ett förslag (af Pitt och Mulgrave resp.) att gifva det i mildrad form genom att öfvergå till dagordningen (PARL. HIST. o. s. v.).

det. Här se vi för oss en helt annan människa. Först drifves han af våldsamma affekter, i början kanske beräknade, till öfverilningar. Sålunda råkar han, innan han vet ordet af, in på en väg, där han har att välja endast mellan att vända helt om eller att gå blindt framåt mot ett ovisst mål. Förstockad envishet afhåller honom från det förra, samtidigt med att en vidtsväfvande fantasi, som framtrollar oöfverskådliga, verldsomfattande resultater i fjärran, lockar honom till det senare. I striden mot dessa starka magter i förening dukar hans sunda förstånd och sinne för det verkliga under. Så förspildes för mänskligheten en skapande och ordnande kraft, hvars like ej hvarje årtusende alstrar. Hvem beräknar, hvad den skulle uträttat, om den låtit sig ledas af denna verklighetsinstinkt, som — höjden af motsägelse! — aldrig någon hade starkare utpräglad än Napoleon?

Till den ändring i Napoleons karaktär, som nu småningom inträdde, var den fransk-engelska underhandlingen utgångspunkten och däri ligger dess främsta betydelse. Det drama, som vi sett gå öfver scenen, var själf en prolog: nu, när det utspelats, gick ridån upp för ett större — för världshistoriens största.

Begagnade och citerade arbeten och akter.

- ADOLPHUS: — The History of England from the accession to the decease of king George the Third by JOHN ADOLPHUS. VII. London 1845.
- ALISON: — History of Europe from the commencement of the French Revolution in 1789 to the restoration of the Bourbons in 1815, by ARCHIBALD ALISON. IV, V. Paris 1841.
- ARCH. WOR.: — (Archives du Prince Woronzow). ARCHIW KNJAZJA WORONTSOWA. Kniga desjataja. Moskwa 1876.
- AUCKLAND: — The Journal and Correspondence of WILLIAM, LORD AUCKLAND, with a preface and introduction by the R. H. and Rt. Rev. The bishop of Bath and Wells. IV. London 1862.
- BAILLEU: — Preussen und Frankreich von 1795 bis 1807. — Diplomatische Correspondenzen, herausgegeben von PAUL BAILLEU. Zweiter Theil (1801—1807). [Ännu ej utk. af trycket]. — (Publikationen aus den K. Preussischen Staatsarchiven).
- BARZONI: — Motivi della rottura del trattato d'Amiens. Discussione politica del signor VITTORIO BARZONI. Edizione riveduta dall' Autore. Milano 1815.
- BAUMGARTEN: — (Staatsgeschichte der neuesten Zeit. Neunter Band:) Geschichte Spaniens vom Ausbruch der französischen Revolution bis auf unsere Tage. Von HERMANN BAUMGARTEN. Erster Theil. Leipzig 1865.
- BEER: — Zehn Jahre österreichischer Politik 1801—1810. Von ADOLF BEER. Leipzig 1877.
- BIGNON: — Histoire de France, depuis le 18 Brumaire jusqu'à la paix de Tilsitt par M. BIGNON. II, III, IV. Paris 1829—1830.
- BOTTA: — Storia d'Italia dal 1789 al 1814 scritta da CARLO BOTTA. VII. Italia 1824.
- BROUGHAM: — Historical sketches of statesmen who flourished in the time of George III. To which is added remarks on party, and an appendix. By HENRY LORD BROUGHAM. Paris 1839.
- BUCKINGHAM: — Memoirs of the Court and Cabinets of George the Third. From original family documents. By the DUKE OF BUCKINGHAM AND CHANDOS. III. London 1855.
- CANTÙ: — Corrispondenze di diplomatici della repubblica e del regno di Italia 1796—1814. Compilazione archivistica di CESARE CANTÙ. Milano 1884.
- CASTLEREAGH: — Memoirs and Correspondence of VISCOUNT CASTLEREAGH SECOND MARQUESS OF LONDONDERRY. Edited by his brother Charles Vane, Marquess of Londonderry. Vol. IV. London 1849.
- COLLETTA: — Storia del Reame di Napoli dal 1734 sino al 1825 del generale PIETRO COLLETTA. I. Parigi 1835.
- COPPI: — Annali d'Italia dal 1750, compilati da A. COPPI. Tomo III. Dal 1799 al 1802. Roma 1848. — Tomo IV. Dal 1803 al 1807. Roma 1849.
- CORNWALLIS: — Correspondence of CHARLES, FIRST MARQUIS CORNWALLIS. Edited with notes, by Charles Ross. In Three Volumes. Vol. III. London 1859.
- CORR. N.: — CORRESPONDANCE DE NAPOLEÓN I. Publiée par ordre de l'empereur Napoléon III. Tome VII, VIII. Paris 1861.
- DU CASSE: — Histoire des négociations diplomatiques relatives aux traités de Mortfontaine, de Lunéville et d'Amiens pour faire suite aux mémoires du roi

- Joseph, précédée de la correspondance inédite de l'empereur Napoléon I:er avec le cardinal Fesch, publié par A. Du CASSE. I—III. Paris 1855.
- DAHLMANN: — F. C. DAHLMANN'S Quellenkunde der deutschen Geschichte. 5 Auflage. Quellen und Bearbeitungen der deutschen Geschichte, neu zusammengestellt von G. Waitz. 3 Auflage. Göttingen 1883.
- E.** — *Engelska Akter i „Public Record Office“* i London.
- F.** — *Franska akter i „Archives des affaires étrangères“* i Paris.
- F. A.:** — *Familje-Arkivet på Falkenhagen* i Pommern (tillhörigt Grefve H. H. von Essen), innehåll. bl. a. Ehrensvärds depp. från Paris *en minutes*.
- FOURNIER: — Gentz und Cobenzl. Geschichte der österreichischen Diplomatie in den Jahren 1801—1805. Nach neuen Quellen von Dr. AUGUST FOURNIER. Wien 1880.
- FOX: — *Memorials and Correspondence of CHARLES JAMES FOX*. Edited by Lord John Russell. Volume III. London 1854. — Volume IV. London 1857.
- GAGERN: — *Mein Antheil an der Politik*. [Von H. C. FREIHERRN VON GAGERN]. I. Unter Napoleons Herrschaft. Stuttgart und Tübingen 1823.
- GREPPI: — *Révélation diplomatiques sur les relations de la Sardaigne avec l'Autriche et la Russie pendant la première et la deuxième coalitions tirées de la correspondance officielle et inédite des ambassadeurs de Sardaigne à St. Pétersbourg par le comte JOSEPH GREPPI*. Paris 1859.
- HÄUSSER: *Deutsche Geschichte vom Tode Friedrichs des Grossen bis zur Gründung des deutschen Bundes*. Von LUDWIG HÄUSSER. II. Berlin 1855.
- JACKSON: — *The diaries and letters of Sir GEORGE JACKSON, from the peace of Amiens to the battle of Talavera*. Edited by Lady Jackson. I, II. London 1872.
- VAN KAMPEN: — (Geschichte der europäischen Staaten. Herausgegeben von A. H. L. Heeren und F. A. Ukert:) Geschichte der Niederlande von N. G. VAN KAMPEN. H. Hamburg 1833.
- LAFUENTE: — *Historia general de España por DON MODESTO LAFUENTE*. Edición económica. XI, XII. Madrid 1862, 1863.
- LANFREY: — *Histoire de Napoleon I:er par P. LANFREY*. Sixième édition. I, II, III. Paris 1870.
- LIVERPOOL: — *„Memoirs of the public life and administration of the R. H. the EARL OF LIVERPOOL“*. London. 1827.
- LUCCHESINI: — *Historische Entwicklung der Ursachen und Wirkungen des Rheinbundes vom MARCHESE LUCCHESINI*. Aus dem Italienischen von B. J. F. v. Halem. I, II. Leipzig 1821, 1822.
- MALMESBURY: — *Diaries and correspondence of JAMES HARRIS, FIRST EARL OF MALMESBURY etc.* edited by his grandson the third earl. IV. London 1845.
- MARTENS: — *„Recueil des traités et conventions conclus par la Russie avec les puissances étrangères, publié d'ordre du ministère des affaires étrangères par F. MARTENS. Tome II. Traités avec l'Autriche 1772—1808. St. Pétersbourg. 1875. — Tome VI. Traités avec l'Allemagne. 1762—1808. St. Pétersbourg. 1883.*
- MASSEY: — *A History of England during the reign of George the Third*. By WILLIAM MASSEY. IV. London 1863.
- MÉM. DU R. JOS.: — *MÉMOIRES et correspondance politique et militaire du Roi JOSEPH, publiés, annotés et mis en ordre par A. Du Casse*. I. Paris 1855.
- METTERNICH: — *Aus METTERNICH'S nachgelassenen Papieren*. Herausgegeben von dem Sohne des Staatskanzlers Fürsten Richard Metternich-Winneburg. I. Wien 1880.
- MINTO: — *Life and Letters of Sir GILBERT ELLIOT FIRST EARL OF MINTO, from 1751 to 1806*. Edited by his Great-Niece the Countess of Minto. III. London 1874.
- P:** — *PREUSSISKA AKTER i „K. Preussische Staats-Archive“* i Berlin.
- PARL. HIST: — *PARLIAMENTARY HISTORY*. XXXVI. (1801—03). London 1803.
- RANKE: — *Hardenberg und die Geschichte des preussischen Staates von 1793—*

1813. Von Leopold von Ranke. Zweite Auflage etc. Zweiter Band. Leipzig 1880. — (Sämmtl. Werke, Bd. 47).
- RÍOS: — Estudio histórico de las luchas políticas en la España del siglo XIX por A. FERNANDEZ DE LOS RÍOS. Segunda edición refundida etc. Madrid 1879.
- ROSE: — The diaries and correspondence of the R. H. GEORGE ROSE: containing original letters of the most distinguished statesmen of his day. Edited by the rev. Leveson Vernon Harcourt. I—II. London 1860.
- SIDMOUTH: — The life and correspondence of the R. H. HENRY ADDINGTON, FIRST VISCOUNT SIDMOUTH. By the Hon. George Pellew. I, II. London 1847.
- STANHOPE: Life of the Right Honourable William Pitt. By EARL STANHOPE. Volumes III, IV. London 1862.
- STORCH: — Russland unter Alexander dem Ersten. Eine historische Zeitschrift herausgegeben von HEINRICH STORCH. I. St. Petersburg und Leipzig 1804.
- SYBEL: — Geschichte der Revolutionszeit von 1789 bis 1800. Von HEINRICH VON SYBEL. Fünfter Band. Stuttgart 1879.
- THIBAudeau: — Le Consulat et l'Empire ou Histoire de la France et de Napoléon Bonaparte, de 1799 à 1815. Par A. C. THIBAudeau. II, III. Paris 1834.
- THIERS: — Histoire du Consulat et de l'Empire faisant suite à l'histoire de la révolution française par M. A. THIERS. III, IV. Paris 1845.
- VREEDE: — (Inleiding tot eene Geschiedenis der Nederlandsche Diplomatie, door Mr. G. W. Wreede. Tijdperk der bataafsche republiek:) — Geschiedenis der diplomatie van de bataafsche republiek door Mr. G. W. WREEDE. Tweede Deel. Eerste Stuk. (1799—1803). Utrecht 1864.
- WINDHAM: — The diary of the R. H. WILLIAM WINDHAM 1784 to 1810, edited by Mrs. Henry Barins. London 1866.
- ZINKEISEN: — (Geschichte der europäischen Staaten. Herausgegeben von A. H. L. Heeren und F. A. Ukert:) Geschichte des osmanischen Reiches in Europa, von JOHANN WILHELM ZINKEISEN. VI. Gotha 1859.

Till slut är det mig en pligt att uttrycka min tacksamhet till de åtskilliga ämbetsverk och personer, som på ett eller annat sätt möjliggjort eller underlättat mitt arbete. Till två män står jag i en särskild skuld, som jag ber att på detta ofullkomliga sätt få gälda, nämligen till Kammarherre F. Adelsborg, hvilken såsom svensk-norsk chargé d'affaires i London haft långt mera besvär för mina arkivundersökningars skull, än i dylika fall är vanligt, och till Arkivsekreterare P. Bailleu i Berlin, som varit nog förekommande att meddela mig manuskriptet till sitt ännu ej utkomna viktiga verk öfver Preussens politiska förhållande till Frankrike åren 1801—1807.

Lund i April 1887.

Johan Thyren.

